

TURUN LINNA / PIHAT JA ULKOALUEET

RAKENNUSHISTORIASELVITYS 2019 KARI JÄRVINEN JA MERJA NIEMINEN, ARKKITEHDIT SAFA

TURUN LINNA / PIHAT JA ULKOALUEET

RAKENNUSHISTORIASELVITYS 2019

MERJA NIEMINEN / KARI JÄRVINEN JA MERJA NIEMINEN, ARKKITEHDIT SAFA

Sennotti

TURUN LINNA, RAKENNUSHISTORIASELVITYS 2019
PIHAT JA ULKOALUEET

Tilaaaja: Senaatti-kiinteistöt / Selja Flink, rakennuttajapäällikkö

Tekijä: Merja Nieminen / Kari Järvinen ja Merja Nieminen, arkkitehdit SAFA

Taitto: Merja Nieminen

Rakennusvaiheet kaaviot: Päivi Pennanen ja Merja Nieminen

Valokuvat ja piirustukset: © Museovirasto, Turun museokeskus, Merja Nieminen

1. painos

ISBN 978-952-368-000-5 (nid)

ISBN 978-952-368-001-2 (pdf)

Julkaisuvuosi: 2019

Julkaisupaikka: Helsinki

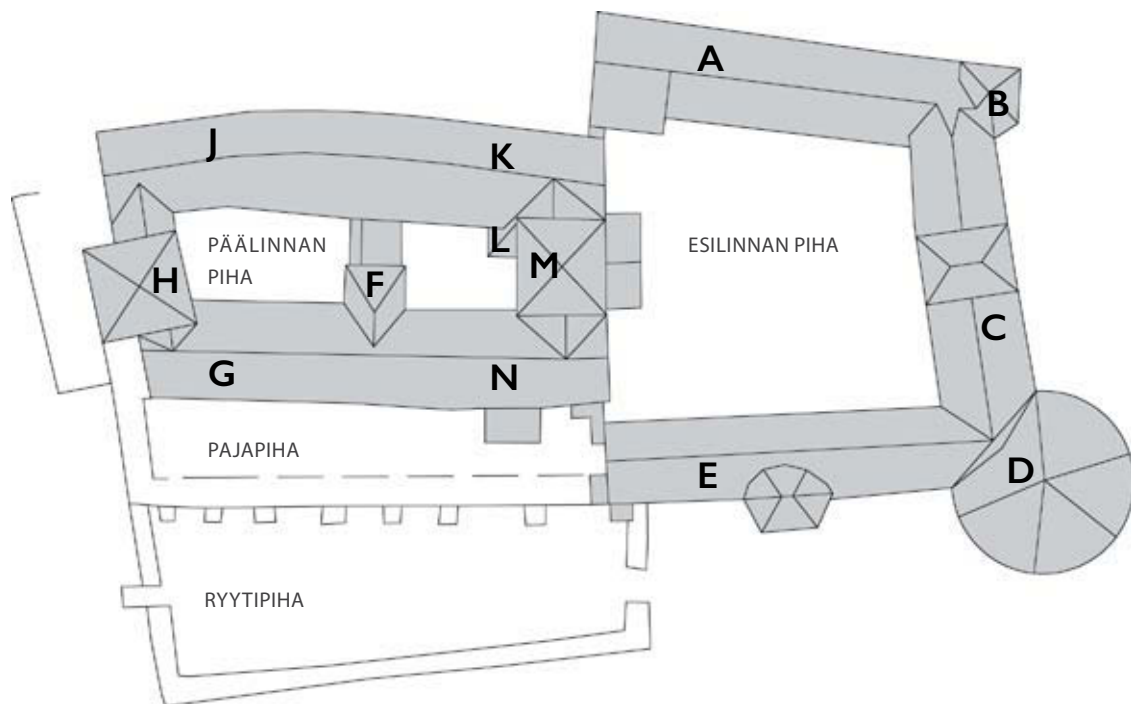
Kannen kuva: Turun linna 1890-luvun alussa. Daniel Nyblin 1891. MV, HK10000:4489.

Takakannen kuva: Päälinnan piha, Merja Nieminen 2007.

Viereisen sivun kuva: Ilmakuva 2011, MV.

Selvityksen pdf-versioon on tehty korjaukset, jotka poikkeavat painetusta versiosta:
sivu 6: rakennus- ja muutosvaihekaavio on vaihdettu 28.05.2019 korjattuun versioon
sivut 18 ja 56: Matti on muutettu nimeksi Markku

Turun linnan osien nimet

A	Esilinna, pohjoissiipi	F	Päälinna, eteläinen porrastorni	L	Päälinna, koillinen porrastorni
B	Esilinna, koillistorni	G	Päälinna, eteläsiipi, länsipuoli	M	Päälinna, itätorni
C	Esilinna, itäsiipi	H	Päälinna, länsitorni	N	Päälinna, eteläsiipi, itäpuoli
D	Esilinna, pyöreä torni	J	Päälinna, pohjoissiipi, länsipuoli		
E	Esilinna, eteläsiipi	K	Päälinna, pohjoissiipi, itäpuoli		

JOHDANTO

Turun linnan pihaja ja ulkoalueita koskeva rakennushistoriaselvitys on osa koko Turun linnasta tekeillä olevaa rakennushistoriaselvitystä. Rakennushistoriaselvitys tehdään linnan tulevien korjausten taustatiedoksi, viranomaisvalvonnan, rakennuttajan ja suunnittelijoiden työvälineeksi.

Tässä raportissa käsitellään linnan pihojen, ulkoalueiden ja linnan ympäröivien alueiden rakentumishistoriaa, muutostilavaiheita ja nykypäivää. Pihat esitetään aikajärjestyksessä, keskeisimmästä päälinnan pihasta alkaen, ”sisältä ulos”, ja ympäröiviä linnan oleellisesti kuuluneita talous- ja harjoitusalueita käsitellään linnasta kiertäen ulospäin laajenevana kehänä.

Raporttiin on runsaasta lähdeaineistosta kerätty ulkoalueiden historian kannalta merkityksellisiä ja tietoja. Rakennusten tai julkisivujen rakentamis- ja muutostilavaiheita esitetään vain pihojen muodostumista ajoittavalta osin. Perustusten korjauksia käsitellään tässä raportissa, koska kaivaukset muurien edustoilla ovat oleellinen osa pihojen pintojen muutostilavaiheita. Arkeologisten kaivausten aineisto on tutkittu vain siinä laajuudessa kuin se on kuulunut linnalla olleeseen aineistoon. Historian tapahtumia ja henkilöhistoriaa on selvitykseen kirjattu vain rakennustilavaiheita selventäviltä osin.

Turun linnan historiasta on kirjoitettu paljon, ja linnan varhaisvaiheiden ajoituksista on esitetty toisistaan huomattavastikin poikkeavia tulkin-toja. Ajoituskäsitteissä on huomioitu käytettävissä ollut uudempi, melko vähäinen tutkimustieto, ja poikkeavia tulkintoja ajoituksista on kirjattu tekstiin tai lähdeviitteisiin.

Rakennusosien ja pihojen nimistä on eri aikoina käytetty eri nimityksiä. Tässä selvityksessä käytetään nykyisin, mm. hoito-ohjeissa, käytössä olevia vakiintuneita nimiä. Vanhemmissa teksteissä tai arkistoaineistoissa käytetyt nimet ja numerot on kirjattu tilakohtaisiin selostuksiin. Tämän

työn aikana osa valokuvista on skannattaessa saanut uuden numeroinnin.

Rakennushistoriaselvityksen päälähteenä on Turun linnasta vuonna 2013 Museoviraston arkistoon siirretty Turun linnan piirustus-, valokuva- sekä asiakirjakokoelma. Numeroitu ja luetteloitu piirustuskokoelma sisältää mm. tarkat mittauspiirustukset vuodelta 1939, täydennettynä 1950-luvun restauroinnin yhteydessä. Esilinnasta koskevat vanhemmat valokuvat ovat lähes kokonaisuudessaan Turun museokeskuksen kuva-arkistossa. Alueen historialliset kartat ovat pääosin Kansallisarkiston kokoelmissa. Rakennushistoriaselvityksen eräänä tavoitteena on tuoda linnan hyvin laaja piirustus- ja valokuva-aineisto käytettäväksi jaotteleamalla piirustukset ja valokuvat tilakohtaisiksi kokonaisuuksiksi. Tässä raportissa arkistovalokuvat ja -piirustukset on kirjattu myös historiatekstin lähdeviitteisiin helpottamaan kuvien löytämistä.

Kirjallisista lähteistä tärkeimmät ovat likka Kronqvistin *Turun linna keskiaikana* ja C.J. Gardbergin väitöstudium *Åbo slott under den äldre vasatiden* ja Gardbergin 1950-luvun restauroinnin aikana tekemät perusteelliset muistiinpanot sekä linnan varhaisvaiheiden osalta Knut Draken 1980- ja 1990-lukujen tutkimuksiin perustuvat julkaisut, joissa Drake on päätenyt aiemmista tulkinnoista huomattavasti myöhäisempiin ajoituksiin. Esilinnan rakenteiden ajoituksen osalta Kari Uotilan väitöstudium *Medieval Outer Baileys in Finland* on uudempaa tutkimustietoa kokoava perusteos. Vanhempia linnan historiaa kuvaavia teoksia ovat Eric Lennqvistin aikalauskertomus linnasta *Historisk Afhandling om Åbo Slott* vuodelta 1764 ja vuonna 1890 painettu A.H. Snellmanin *Turun linnan rakennushistorian aineksia*.

Helsingissä 28.05.2019 Merja Nieminen

LINNANKENTTÄ

LINNANKATU

ESILINNAN PIHA

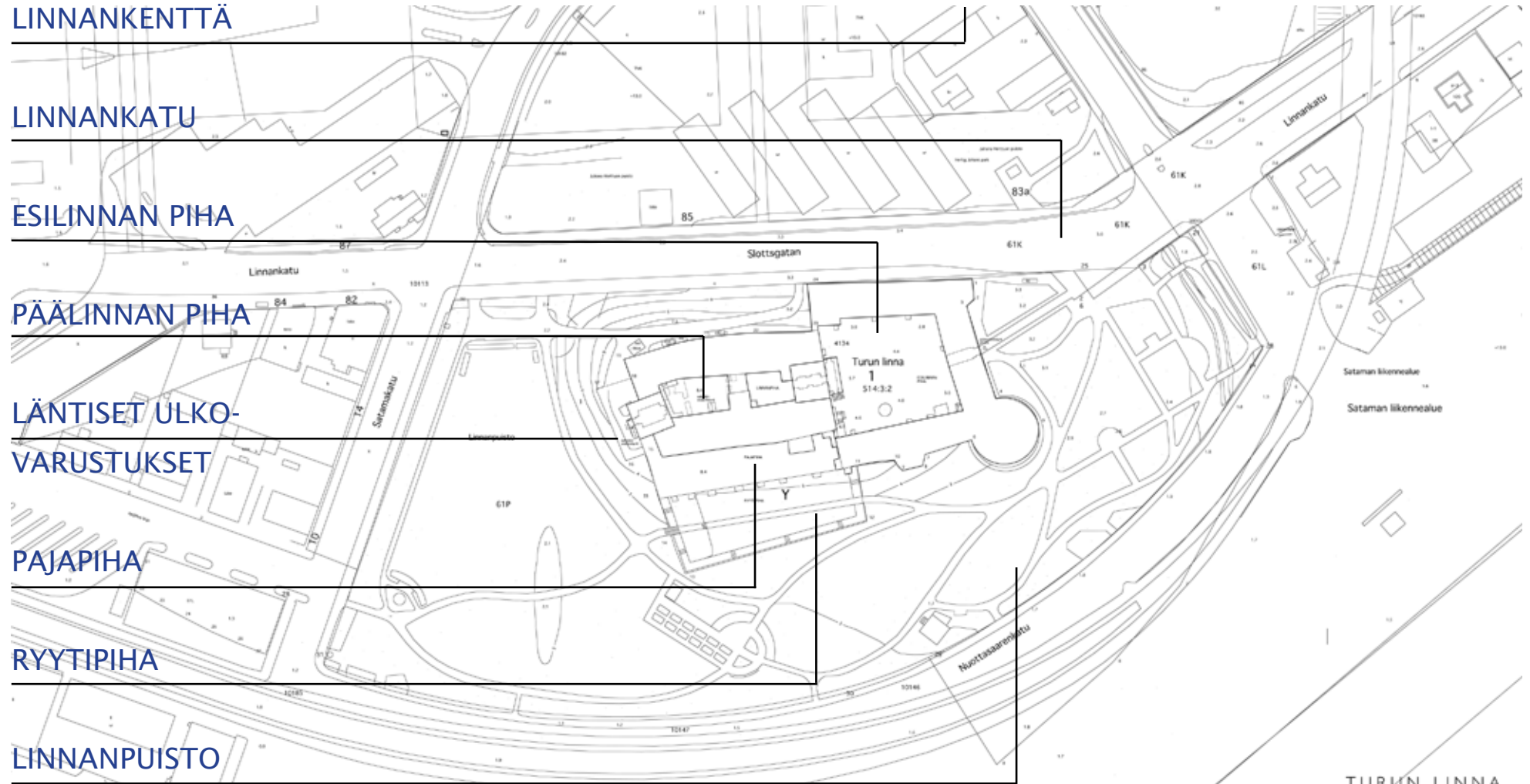
PÄÄLINNAN PIHA

LÄNTISET ULKO-
VARUSTUKSET

PAJAPIHA

RYYTIPIHA

LINNANPUISTO

TURUN LINNA

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO	3	Lähdeviitteet	67
SISÄLLYSLUETTELO	5	LÄNTISET ULKOVARUSTUKSET	68
RAKENTUMISVAIHEET	6	Esteetön sisäänkäynti	69
PÄÄLINNAN PIHA / INRE BORGGÅRDEN	8	Lähdeviitteet	73
Tutkimukset ja korjaukset päälinnan pihalla 1900-luvulla	10	LINNAN YMPÄRISTÖ	74
Lähdeviitteet	21	Linna luodolla - maaperä	74
ESILINNAN PIHA / YTTRE BORGGÅRDEN	24	Rakennukset, rakennelmat ja varustukset linnan ympäristössä	
Pihan rakentuminen - pihaa rajaavat muurit ja rakennukset	24	1500-luvulla	75
Pihan kiveys 1500-luvulla	28	Maalinoitukset, vallit ja vallihaudat ja vesihuolto	76
Kaivo	28	Rakennukset ja linnoitusrakennelmat linnan ympäristössä	
Vankilan pihat 1700–1800-luvulla	28	1600- ja 1700-luvuilla	79
Kaivaukset ja korjaukset esilinnan pihalla 1900-luvulla	30	Puutarhat ja Linnankatu - ensimmäinen puistoallee	84
Perustusten vahvistus	33	Linnankenttä	87
Arkeologiset kaivaukset esilinnan pihalla	37	Makasiinit Linnankadun varrella	89
Pihan kiveyksen uusiminen	38	Vankilan pihat	91
Lähdeviitteet	43	Linnanpuisto ja ulkomuseo	95
PAJAPIHA / SMEDJEGÅRDEN, VANKIPIHA / FÅNGGÅRDEN	46	Tutkimukset ja kaivaukset sekä kunnostustoimenpiteet linnan	
Historiaa	46	ympäristössä 1900-luvun loppupuolella ja 2000-luvulla	99
Tutkimukset ja kaivaukset	48	Linnan eteläpuolinen alue, Linnanpuisto	99
Kunnostustoimenpiteet ja muutokset 1900-luvun lopulla	54	Linnan portin edusta, esilinnan itäpuoli	101
Pajapihan muurin yläosan kunnostus 2009, nykytilanne	56	Linnan pohjoispuoli ja Linnankatu	103
Lähdeviitteet	58	Linnan alueen asemakaavat	107
RYYTIPIHA / KRYDDGÅRDEN	60	Lähdeviitteet	111
Eteläinen ulkovarustus - muurien rajaama yrttitarha	60	LÄHTEET	118
Tutkimukset ja kunnostustoimenpiteet 1900-luvulla	64	Arkistot, painetut lähteet, painamattomat lähteet, raportit	118
Nykytilanne	65	LIITEPIIRUSTUKSET	123

Pihojen rakentumisvaiheet

TURUN LINNA, RAKENNUSVAIHEET

- 1280 - 1310-LUKU, LEIRIKASTEELLI
- 1300-L. ALKU - 1380-L., SULJETTU LINNOITUS
- 1380-LUKU - 1400-L. ALKUPUOLI, KESKIAIKA
- 1473-1499 STEN STURE VANH. AIKA, MYÖHÄISKESKIAIKA
- 1505-1555 KUSTAA VAASAN AIKA
- 1556-1588 JUHANA HERTTUAN AIKA
- 1700 -1800-L. VARASTO / VANKILA-AIKA
- 1880-L - 1939 ENSIMMÄISET ENTISTÄMISVAIHEET
- 1946-1961 PÄÄLINNAN RESTAUROINTI
- 1956-1976 ESILINNAN PERUSTUSTEN VAHVISTUS
- 1977-1987 ESILINNAN PERUSKORJAUS
- 1987-1993 PÄÄLINNAN PERUSKORJAUS
- 2000-LUKU KORJAUKSET JA MUUTOKSET
- AJANKOHTA EPÄSELVÄ

TURUN LINNA / RAKENNUS- JA MUUTOSVAIHEET

VERSIO 28.05.2019

Päälinna ja esilinna, maantasokerrokset 1/700
Kari Järvinen ja Merja Nieminen, arkkitehdit SAFA

Turun linnan rakentumisvaiheet likka Kronqvistin ja C.J. Gardbergin tutkimusten mukaan tehdyissä Turun linnan rakennushistorian näyttelyssä esiteltävissä pienoismalleissa. Knut Draken 1980- ja 1990-luvuilla esittämät tulkinnot linnan varhaisimmista rakentamisvaiheista ja niiden ajoituksesta poikkeavat osittain huomattavasti - etenkin itätornin, Herrainkellarin ja päälinnan itäosan - malleihin ikuistetuista ajoituksista. Pienoismallit, Reino Mattila ja Juha Stenberg 1979. Valokuvat Merja Nieminen 2013.

1280–1310

1310–1364

1364–1486

1486–1505

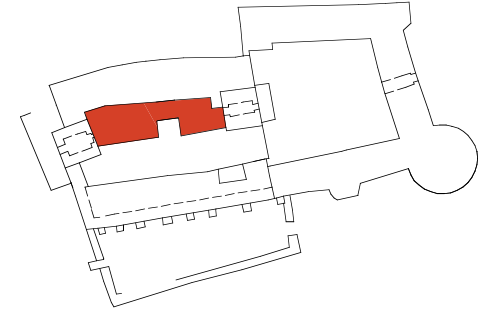

1507–1555

1556–1589

PÄÄLINNAN PIHA | INRE BORGgårDEN

Päälinnan piha 2016, Merja Nieminen.

1280-luvulla rakennettua suorakaiteen muotoista linnoitusta rajasi kalliolle perustettu n. 9 metriä korkea luonnonkivimuuri. 1300-luvun alkupuolella muurissa oli länsitorni ja portti kaikilla neljällä sivulla. Kehämuurin sisällä oli kaksi katettua rakennusta sekä todennäköisesti joukko puisia talousrakennuksia.¹

1300-luvun aikana avoin leirikastelli muutettiin suljetuksi asuttavaksi hallinto- ja puolustuslinnaksi, ja linnoituksen portit itäistä porttia lukuun ottamatta muurattiin umpeen.² Pohjois- ja eteläporttien pielimuurauksista on osia jäljellä myöhempien muurien osina.³ Linnanpihan poikki rakennettiin muuri, joka jakoi linnan kahteen osaan.⁴ Läntisessä puolessa sijaitsivat linnan arvokkaimmat tilat, mm. kuninkaalle tarkoitettut asuinhuoneet, ja itäinen puoli oli vaatimaton ”esilinna”. Pohjoissiiven länsiosaan rakennettiin kolmikerroksinen asuinsiipi, ja eteläsiiven läntisen osan muodosti kaksikerroksinen makasiinirakennus. Pohjoissiiven itäosassa, poikkimuurin rajamalla esipihalla, oli matala kivinen varistorakennus.⁵ Kaivauksissa vuosina 1946 ja 1956 selvisi, että kehämuurin itäosa rakennettiin alkujaan ilman itätornia. 1990-luvulla tehdyt dendrokronologiset tutkimukset ja muurauslaastista tehdyt radiohiiliajoitukset tukevat käsitystä, että itätorni rakennettiin todennäköisesti 1300-luvun lopulla. Itäinen kehämuuri siirrettiin tornin itäseinän linjaan 1400-luvun alussa.⁶

Vuonna 1365 yhdeksän kuukauden piirityksen jälkeen linnan valtauksen aikana syttyneessä tulipalossa linna vaurioitui, ja 1300-luvun lopulla

korotetun kehämuurin sisäpuolelle rakentamaan aloitetut siipirakennukset rakennettiin uudelleen. Koko linna korotettiin samankorkuiseksi; kolme kerrosta ja ampuataso. 1400-luvun loppupuolella poikkimuurin itäpuolella jatkettiin sekä pohjoista että eteläistä siipeä itäiseen torniin asti. 1400-luvun aikana päälinnan piha sai meidän päiviimme asti säilyneen pitkän ja kapean muotonsa.⁷

1500-luvun alkupuolella Kustaa Vaasan aikana keskiaikainen puolustuslinna muutettiin uudenaikaiseksi asuinpalatsiksi. Linnanpihan puolelle rakennettiin uudet porrasyhteydet korvaamaan vanhoja puisia solakäytäviä ja suoraan pihalta nousevia portaita. Länsitornin sisätilojen vuosina 1542–1545 toteutettujen muutosten yhteydessä pihan länsipäähän länsitornin kylkeen muurattiin vuonna 1543 ns. etuhuonerakennus, förhuset, porrashuoneineen välittämään yhteyksiä linnan länsipään eri osien välillä.⁸ Etuhuonerakennus purettiin 1700-luvun lopulla.⁹ Rinteen johdolla vuonna 1930 tehdyissä kaivauksissa tuli näkyviin porrastornin muurien ja seinien sekä huoneen nurkassa olleen lämmitysuunin jäänteitä.¹⁰

Koillinen (pieni) porrastorni rakennettiin vuosina 1549–1550.¹¹

Vuonna 1556 Juhana herttuan aikana keskiaikainen, pihan jakava poikkimuuru purettiin, ja puolustus siirrettiin siipien ylimmistä kerroksista valleille. Uusi keskeinen, kerroksia yhdistävä Eteläinen porrastorni (Iso porrastorni) rakennettiin 1556–1560. Puretun poikkimuurin alaosan varaan muurattiin uuden porrashuoneen länsiseinä suurine ikkuna-aukkoineen.¹²

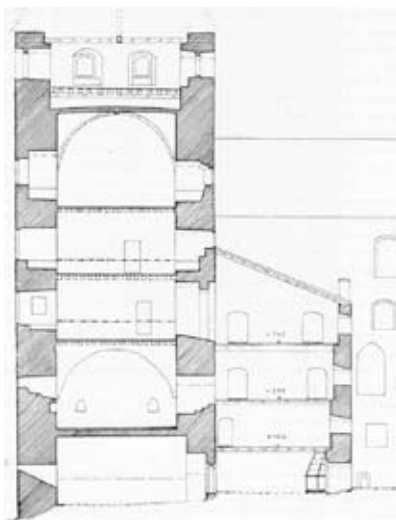
Linnanpiha oli kivetty jo 1500-luvun alussa. Vuoden 1564 tilikirjoissa mainitaan, että linnanpiha, jonka kiveys oli piirityksessä hävinnyt, kunnostettiin.¹³

Juhana herttuan aikana vuonna 1559 rakennettiin päälinnan itätornin eteen kaksoisporras, joka helpotti oleellisesti kulkua esilinnan pihalta korkeammalla olevan päälinnan pihalle. Keskiaikana linnanpihaa korkeammalla ollut porttikäytävän lattia madallettiin päälinnan pihan tasolle, ja lattia kivettiin hakatuilla kalkkikivilaatoilla, joista on jäänteitä edelleen jäljellä seinärakenteissa.¹⁴

Vuonna 1614 linnan puurakenteet tuhonneen tulipalon jälkeen päälinnasta tuli kruunun varasto ”kronans klädkammare”, ja vain esilinnassa oli toimintaa.¹⁵ 1705 sisustettiin eteläsiiven ylimmän kerroksen hovin pitosali ”suuri sali” vastaperustetun Linnanseurakunnan kirkoksi.¹⁶ 1760-luvun alussa eteläisen siiven alemmat kerrokset oli yhdistetty laareilla varustetuksi viljamakasiiniksi, jota ei kuitenkaan voitu käyttää, koska se oli liian kostea. Linnanpiha oli tasainen ja kivetty.¹⁷

1800-luvuilla pohjoissiivestä ja eteläisen siiven länsipuolesta purettiin kaikki lahot välipohjapalkistot ja Sturekirkon holvit, ja siivistä tuli vesikattoon ulottuvat avoimet rauniot.¹⁸ Pääosa tiloista rakennettiin viljamakasiineiksi. Vilja nostettiin itä- ja länsijulkisivujen päätyaukkojen kautta nostolaitteilla.¹⁹ Vuonna 1890 viljavarasto päätettiin siirtää pois linnasta, ja linnan läheisyyteen valmistui uusi viljamakasiini 1894.²⁰ Kansallisuusaatteen myötä virisi myös museoajatus, ja linnan tutkimus ja kunnostustyöt alkoivat.

Päälinna 1300-luvun puolivälissä Kronqvistin ja Gardbergin tulkinnan mukaan. Uudempien tutkimusten mukaan malli pääosiltaan kuvaa 1300-luvun loppua - 1400-luvun alkua. Turun linnan rakennushistorian näyttely, pienoismalli ajanjaksosta 1310–1364, Reino Mattila ja Juha Stenberg 1979. Valokuva MN 2013.

Ns etuhuonerakennus rakennettiin vuonna 1543 länsitornin kylkeen välittämään yhteyksiä linnan länsipään eri osien välillä. Rekonstruktiopiirustus Frans Valtare C.J. Gardbergin ohjeiden mukaan. Gardberg 1959, 107.

Tutkimuskaivaukset päälinnan pihan länsipäässä vuonna 1930. RHOTL23 Turun linnan sisäpihan kaivauksia luoteiskulmasta etelästä päin katsoen. RHOTL24 Turun linnan sisäpihan kaivauksia länsiosassa pohjoisesta päin katsoen. MV.

Tutkimukset ja korjaukset päälinnan pihalla 1900-luvulla

Vuosina 1901-1904 päälinnan kulttuurikerrosta seulottiin Juhani Rinteen johdolla, ja pihaan tehtiin sadevesien poisto.²¹

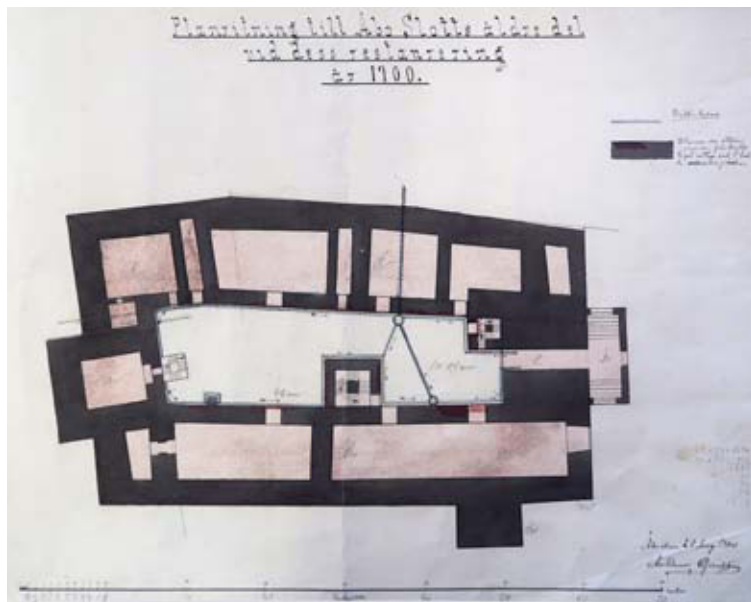
Vuosina 1929-1933 tehtiin linnalla Juhani Rinteen johdolla viitenä kesänä kaivauksia ja mittauksia, joissa kartoitettiin mm. pihan maakerroksia ja rakenteita erityisesti pihan länsiosassa. Etuhuonerakennuksen ja luoteisen portaan ja tulisijan perustusrakenteet tutkittiin ja mitattiin.²²

Pihan itäosan kaivauksissa vuonna 1931 havaittiin hiekkakerroksen alla kaksi kulttuurimaakerrosta, joista tehtiin runsaasti löytöjä. Jäänteitä löytyi tällöin myös kahdesta varhaisemmasta kivitasosta, joista ylempi oli hyvin säilynyt.²³

Poikkimuurin perustus kaivettiin esiin vuosien 1930-1931 kaivauksissa, ja todettiin, että muurin paksuus oli 160-170 cm ja muurissa oli ollut 120 cm leveä portti. Huomattiin myös, että eteläistä porrasta 1550-luvulla rakennettaessa muureja ei perustettu kallion varaan.²⁴ Poikkimuurin perustus ja liittyminen pohjois- ja eteläsiipien muurirakenteisiin tutkittiin uudelleen Knut Draken johtamassa kaivauksessa 1991-1992.²⁵ (Kuvat sivulla 15)

1930-luvun kaivauksissa todettiin, että Vaasa-aikana linnanpiha oli n. 50 cm korkeammalla kuin linnan perustamisen aikaan 1280-luvulla. Linnanpihan taso laskettiin keskiaikaiselle tasolle Rinteen johdolla 1930-1931. *"Sisäpihan alentamista alettiin vuonna 1930. Vuonna 1931 jatkettiin viimeksi mainittua työtä, joten pihamaa kauttaaltaan saatiin sen vanhaan kivitystasoon. Tämä kivitys uusittiin kokonaisuudessaan ja tehtiin vesitiiviiksi asfaltoimalla saumat. Samalla rakennettiin pintavesirännit johtamaan veden kokoomuskaivoihin, joista maanalainen viemäri johtaa sen pois linnan piiristä."* Juhani Rinne 1932.²⁶

Vuonna 1946 mittauksissa käytetty linnan nollataso vahvistettiin ja merkittiin pohjoissiiven eteläjulkisivuun. Turun kaupungin nollatasosta laskettuna se on tasossa +10,37 (ennen Turun kaupungin siirtymistä N2000-

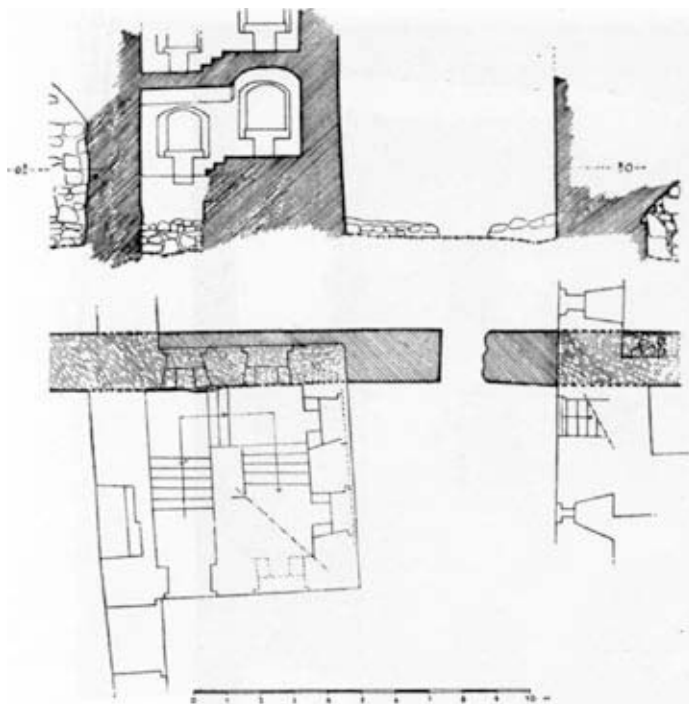
Vasemmalla
Pihaan rakennettiin sadevedenpoistotut-
kisto 1900-luvun alussa. Gauffin 1900. KA,
TMA.

Oikealla
Linnanpihan itäosan vanhan kiveyksen
mittauspiirustus vuodelta 1931. 1900-lu-
vun alussa toteutettujen sadevesiputkien
kaivuulinjoilta vanhat kiveykset puuttui-
vat. MV, 853.21.0684.

Vasemmalla
Pihaan itäosan itäisen kulmauksen vanha ki-
veys sekä vesikouru, joka johtaa oven alle
(eteläsiiven pohjoisseinän alle, kuvassa oi-
kealla), kesäkuu 1931. MV, RHOTL163.

Oikealla
Pihamaan itäosassa esiin kaivettua van-
haa pihakiveystä kesäkuussa 1931. MV,
RHOTL62.

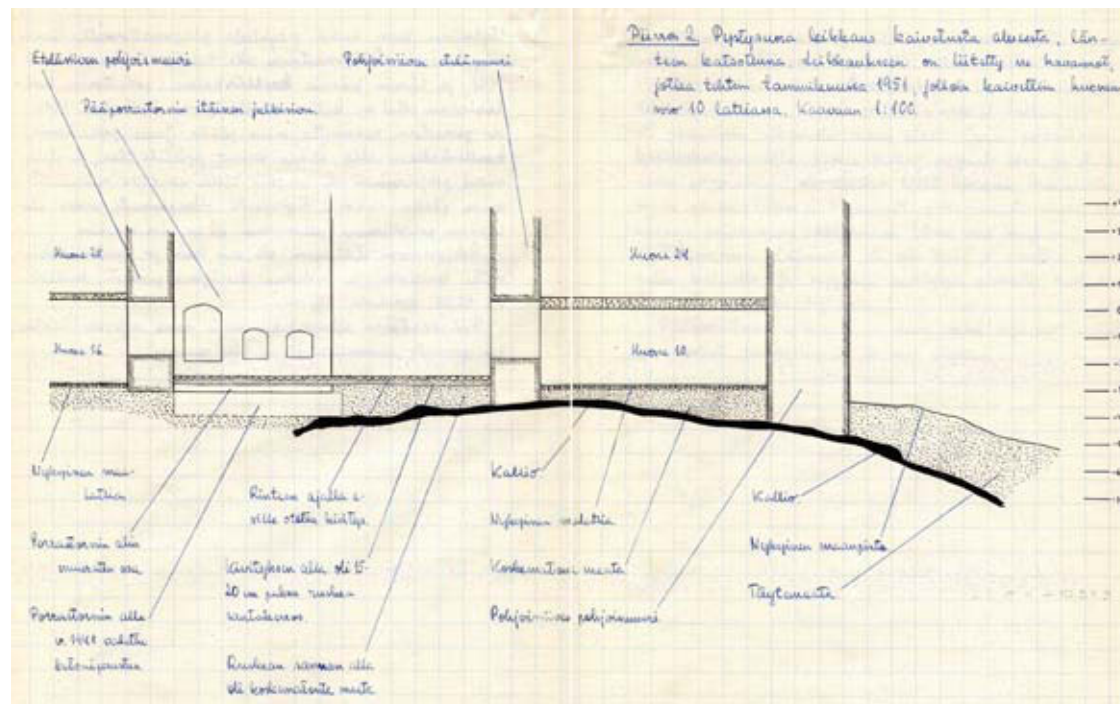

Vasemmalla

Pohjapiirros ja leikkaus säilyneistä keskiaikaisen poikkimuurin osista. Eteläinen porrashuone rakennettiin vuonna 1556 osittain puretun poikkimuurin varaan. Mittauspiirustus F. Valtare. Gardberg 1959, 238.

Oikealla

Vanhan linnan pihalla vuonna 1952 tehty kaivaus. Leikkauspiirros eteläsiivestä pohjoissiiveen välittömästi pääporrastornin itäpuolella, Gardberg 1952. 9449 MV.

korkeusjärjestelmään vuonna 2010).

Vuonna 1948 eteläisen porrastornin muurien alle valettiin uusi betoniperustus, jonka koilliskulma on kallion päällä. Eteläistä porrasta rakennettaessa muureja ei ollut perustettu kalliolle, vaan osittain maakerroksen ja osittain vanhan poikkimuurin varaan, ja siksi rakenteisiin tuli myöhemmin pahoja painumavaurioita.²⁷

1952 Gardbergin johdolla tutkittiin suunniteltua tekniikkakanaalia varten vanhan linnan perustuksia ja pihan kalliopinnan korkeuksia tekemällä pohjois-eteläsuuntainen kaivanto linnanpihan poikki eteläisen porrastornin itäseinän vieressä. Silloin havaittiin, että Rinteen aikana esiin otetun pihakiveyksen alla oli hiekkaa 15 cm, jonka alla koskematon savensekaista

Vasemmalla
Linnan piha restauroinnin valmistumisen jälkeen 1961. Korjauksen aikana kaivettujen alueiden kiveysten vaaleat saumat erottuvat kuvassa selvästi. Atelier Welin, Suomen television kuva, TMK.

Oikealla
Päälinnan piha restauroinnin jälkeen 1964. MV, KK5596:10.KP.155, Pekka Kyytinen 1964.

maata. Huoneessa K103 oli viemärikaivausten yhteydessä 1950-1951 tutkitu perustukset ja kalliopinnat, ja tiedot yhdistettiin 1952 kaivaustuloksiin.²⁸

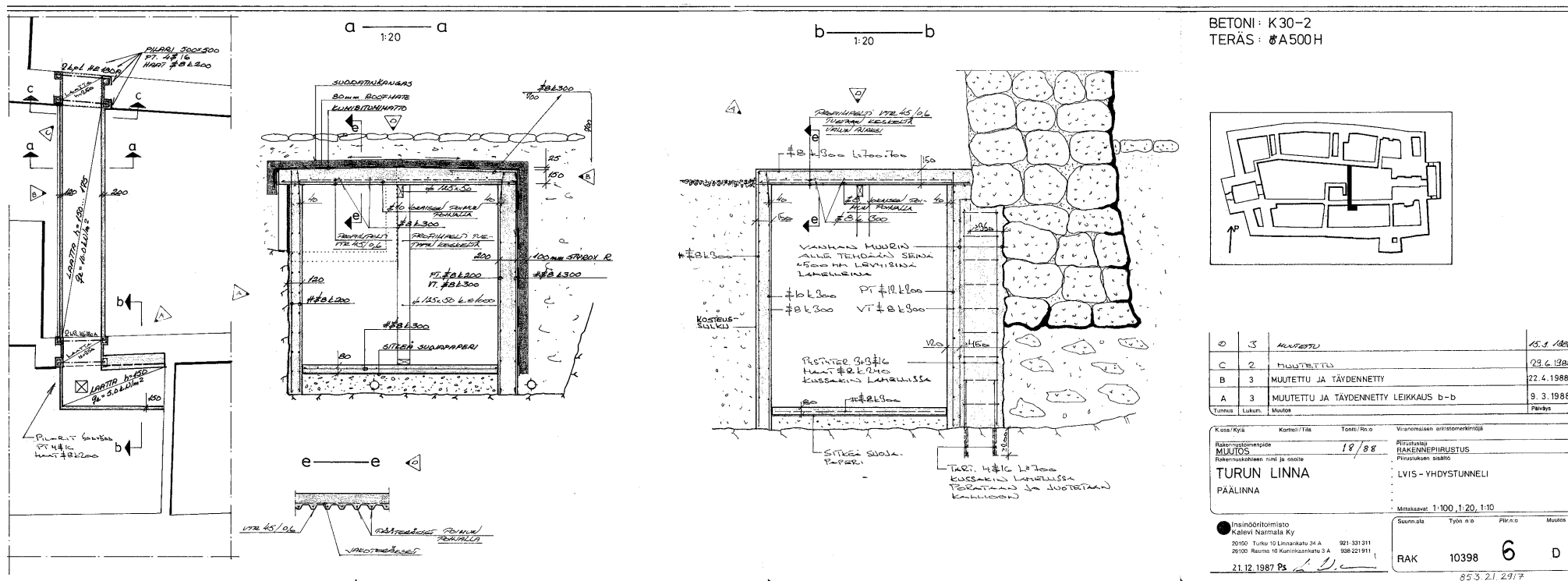
Vuonna 1958 päälinnan pihan länsipäähän rakennettiin puurakenteinen solakäytävä portaineen.²⁹

Vuonna 1961 Eteläisen porrastornin ulko-oven eteen rakennettiin luonnonkivipintainen ulkoporras, ja nunnakäytävän oven kohdalle puuporras.³⁰ Portaات rakennettiin uudelleen salaojakaivuiden jälkeen 1992.³¹

Vuosina 1988-1990 peruskorjauksen yhteydessä rakennettiin pihan ali johtava tekniikkakanaali vanhemman, 1950-luvulla rakennetun, matalahkon kanaalin paikalle. Töiden suunnittelua ja toteutusta varten tehtiin pihan pohjatutkimus.³² Lämpökanaalin louhintatyöt tehtiin kesällä 1988. Samassa

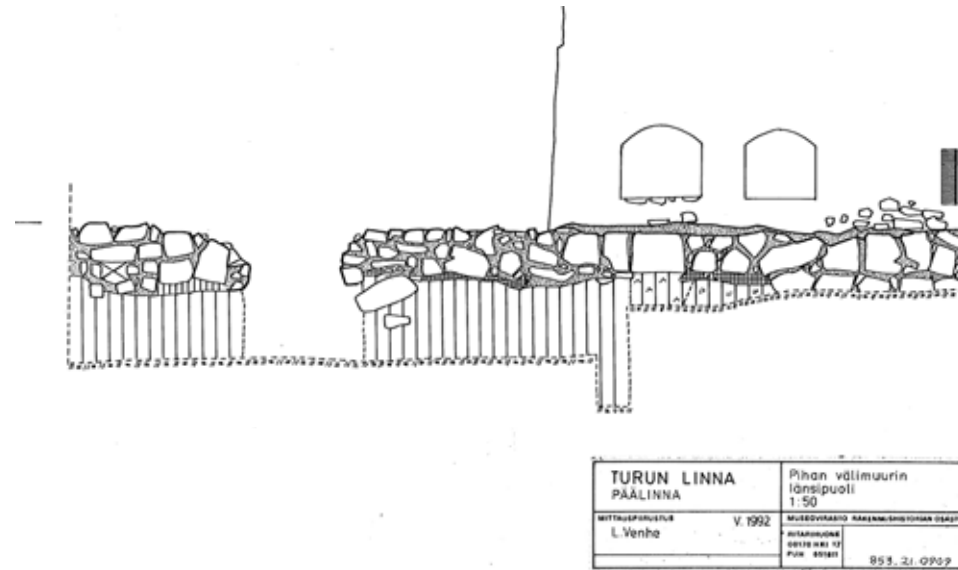
yhteydessä pihan lounaiskulmaan porattiin kolme reikää vedenpoistoa varten 2.8.1988.³³ Työmaa- ja suunnittelukokouspöytäkirjaan 4/16.08.1988 on kirjattu "Päälinnan pihan luoteisnurkkaan on tehty kaksi neljän metrin syvyistä reikää veden poistamiseksi. Ratkaisu on toimiva."³⁴

Vuonna 1989 päälinnan itäisen sisäpihan poikki kaivettiin kapea sähkökaapelioja. Kaivuutyö tehtiin arkeologin valvonnassa. Sähkökaapelit yhdistettiin länsipäästään suuren porrastornin vieressä olevaan putkitunneliin. Länsipäässä uudet muoviputket (2 kpl, Ø 100 mm) vedettiin porttikäytävän alla olevaan tilaan. Kaivannossa oli kivien alla 10-15 cm puhdasta tasaushiekkaa, jonka alla tumma kulttuurimaa.³⁵ Samana vuonna pohjois-siiven huoneen J105 eteläosaan kaivettiin salaoja.³⁶

Pihan ali vuosina 1988–1990 rakennettu LVIS-kanaali. Insinööritoimisto Kalevi Narmala Ky, 1988. Mittakaava n. 1/60. MV, 853.21.2917.

Pihan ali kulkeva LVIS-kanaali ja huoltotunneli. Päälinnan kellarikerros, pohjapiirros 27.09.2017, Kari Järvinen ja Merja Nieminen, arkkitehdit SAFA.

+9.00
Vasemmalla
Välimuurin ja eteläsiiven pohjoisseinän
nurkka Eteläisen porrastornin länsipuolel-
la. Knut Drake 1992, TMK.

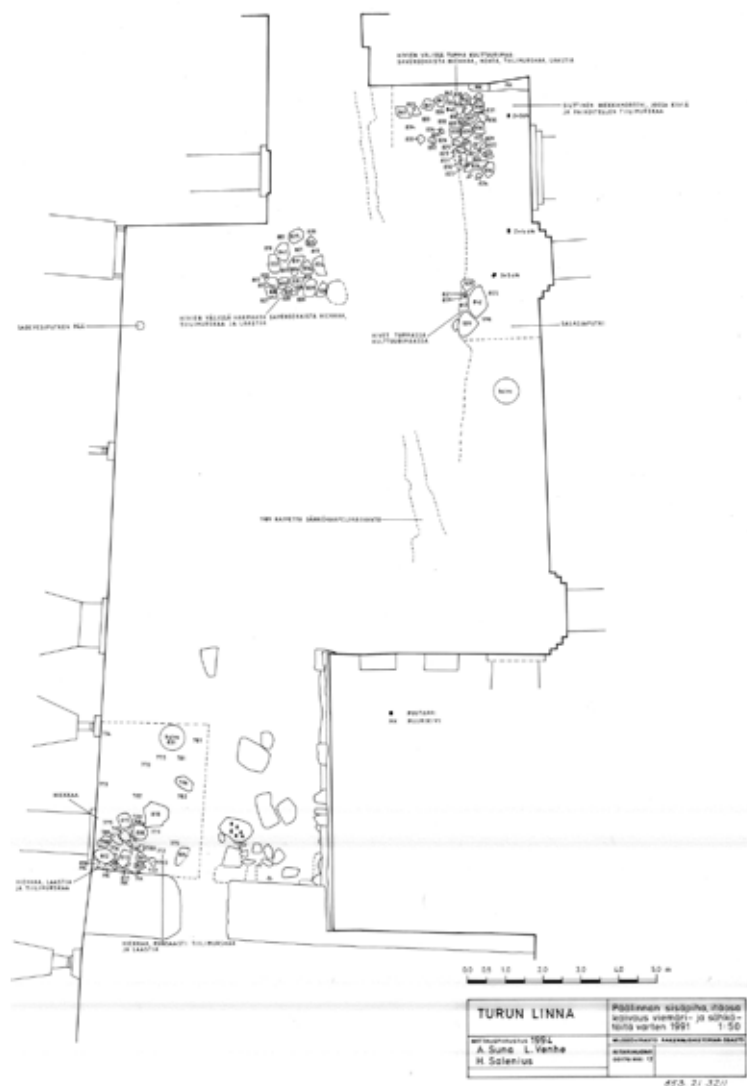
Pihan välimuurin tutkimuspiirustukses-
sa näkyy muurin liittyminen pohjois- ja
eteläsiiven muureihin sekä perustus mo-
reenin päällä. Pihan välimuurin länsipuoli,
mittauspiirustus, Leena Venhe 1992. MV,
853.21.0909. Mittakaava 1/100.

Vuosina 1991–1992 peruskorjauksen yhteydessä päälinnan sisäpihalle rakennettiin salaojitus ja sadevesiviemäri. Työn yhteydessä tehtiin päälinnan sisäpihan arkeologinen kaivaus. Salaojaputkia ja lämmityskaapeleita varten kaivettiin noin 2 m leveä kaivanto seinien vierelle länsipäätä lukuun ottamatta. Koillistornin länsiseinustalla paljastui kiveys, joka jätettiin paikoilleen. Pihan kaakkoisosasta saatiin esiin vanhempaa kiveystä, josta Rinne oli raportoinut 1930-luvun kaivauksissa. Maa kiveyksen kohdalla ja kivien väleissä oli tummaa kulttuurimaata. Kaivausten perusteella neitseellisin alue linnan pihalla oli eteläisen porrastornin ja läntisen poikkimuurin (ent. etuhuonerakennuksen) välinen alue. Seinän vieressä oli nupukivistä tehty vesikouru, jonka vieressä ollut pihakiveys oli tehty itäosassa suoraan kulttuurimaan päälle ilman tasaushiekkaa. Länsiosassa kiveys oli perustettu normaalisti. Päälinnan pihan länsiosassa eteläseinän vieressä tehdyissä

kaivauksissa keskiaikaisen materiaalin osuus oli huomattava. Pihan länsipuolen eteläosassa suuren porrastornin ja eteläsiiven välisestä nurkasta paljastui tiilialue ja sen vierestä kalkkikivilaattoja, sekä lahoja, leveitä lautoja, jotka ulottuvat kalkkikivien ja tiilirivin alle. *"Ovatko runsaat tiilaineokset pihalle muodostuneet länsitornin lisärakennusta purettaessa 1700-luvun lopulla, vai onko kyse jonkun muun rakennuksen jäänteistä... Mielenkiintoinen on myös usean neliön laajuinen kalkkikivitaso lähellä eteläsiipeä. Niihin liittyvät ja niiden alapuoliset puut voisivat olla samaa vaihetta linnan pihassa kuin laudat, jotka Juhani Rinne dokumentoi 1930-luvun kaivauksissa pihan itäosassa"* Antti Suna kirjoittaa artikkelissa Turun linnan kaivaukset 1990-luvun alussa.

Kaivantojen pohjalle asennettiin valkoinen, halkaisijaltaan 11 cm paksuinen salaojaputki ja paikoitellen salaojaputken alle asennettiin vielä harmaa, halkaisijaltaan 16 cm paksuinen sadevesiputki. Pihalle laitettiin myös

Kulttuurimaa ja vanha kiveys pihan itäosassa vuonna 1991. Suuri osa vuonna 1931 dokumentoidusta vanhasta kiveyksestä ja vanhoista maakerroksista muokattiin 1930-luvun alussa, kun maanpinnan korkeus laskettiin vanhalle tasolle. Päälinnan sisäpihan itäosan kaivaus viemäri- ja sähkötöitä varten 1991. Mittauspiirustus Suna, Venhe, Salenius 1994. MV, 853.21.3211. Mitakaava n. 1/200.

uudet, muoviset sadevesikaivot ja tarkastuskaivot. Putkien päälle asennettiin hiekkaa ja n. puoli metriä pihakiveyksen alapuolelle sähkölämmityskaa-peli. Itätornin porttikäytävän eteläpuolella itäseinän viereiselle alueelle, jossa on säilynyt vanhaa kiveystä, ei kiveyksen takia asennettu salaojaput-kea, koska sitä ei saatu tarpeeksi syvälle. Pihan länsipuolella sadevesikai-voille oli hyvin vaikea löytää tarpeeksi syviä paikkoja kallioisessa maassa.³⁷

Vuonna 1992 kaivettiin päälinnan pihan länsipuolella kaivanto va-laistus- ja valvontalaitteiden kaapeleita varten pohjoissiiven eteläreunalta läntisen poikkimuurin aukon kautta Verrattoman pihanpuoleiselle ovelle. Kaivettu oja oli noin 50 cm syvä pihan kiveyksestä mitattuna sekä 0,5-1 metriä leveä. Maa oli tasaushiekkakerroksen alapuolella harvaa kivikkoa ja savenharmaata hiekkaa tai soraa ilman että siinä olisi havaittavissa kerrok-sellisuutta tai muuta vaihtelua.³⁸

Vuonna 2010 Länsitornin sisäänkäynti muutettiin esteettömäksi, ja ai-emmin yleensä suljettuna pidetystä Verrattomasta tuli kaikille avoin kulku-portti linnaan. Länsitornin edustalle ja Verrattomaan tehtiin puiset luiskat. Päälinnan pihalle länsitornin itäseinustalle porrassyvennykseen tehtiin luis-ka teräsrivihalevystä, ja eteläsiiven pohjoisseinässä olevan hissille johtavan sisäänkäynnin eteen puuluiska. Puuluiska käsiteltiin Uulan Roslagin mahon-gilla.³⁹ Kiveystä tasoitettiin latomalla ja saumaamalla kiviä uudelleen pihan länsipään kulkuväylällä. Samassa yhteydessä kunnostettiin entisen etura-kennuksen muurien vaurioituneita saumauksia.⁴⁰ Museoviraston rakennut-tamat muutostyöt tehtiin arkkitehti Selja Flinkin johdolla.

Vuonna 2014 Koillisportaan poistumistievalaistusta varten kaivettiin sähköputkille matala ura pihakiveyksen alla olevasta sähkölinjasta koillis-tornin ulko-ovelle.

Vuonna 2016 Nunnakäytävän hirsirakenteinen ulkoporras rakennet-tiin uudelleen ja portaaseen tehtiin takorautakaide.⁴¹

Päälinnan pihan poikkimuurin perustus moreenin päällä ja uusi sadevesikaivo 1992. Kuva no 10, Leena Venhe, MV.

Pihan länsiosaa länsitornin itäpuolella. Sähköputket asennettuina kairavantoon 13.10.1992. Ilmo Kajala, MV, K132/37.

Päälinnan pihan länsiosan lämmityskaapeliä asennus. Ilmo Kajala 1992. MV, väridia 2262.

Kivetty porras ja Salakäytävän vuonna 1993 uusittu puuporras ovat 1542 rakennetun etuhuonerakennuksen porrashuoneen kohdalla. Merja Nieminen 2010.

Markku Nykänen kunnostaa pihakiveystä tasaisemmaksi päälinnan pihan länsipäässä ns. etuhuonerakennuksen muurin kohdalla. Valokuva IMG 7298, Antti Suna 2010.

Vasemmalla
Verrattoman oviaukko päälinnan pihalle ennen esteettömyysmuutoksia. Merja Nieminen 2009.

Keskellä
Teräksinen rihlalevyluiska porrassyvennyksessä esteettömän kulkureitin osana länsitornin edustalla päälinnan pihalla. Merja Nieminen 2011.

Oikealla
Vanhimpaan porttiholviin, Verrattomaan (H101) rakennettiin vuonna 2010 puuluiska välittämään länsiportin oviaukon ja päälinnan pihan tasoeroa. Merja Nieminen 2016.

Nunnakäytävän uudelleen rakennettu porras ja uusi rautakaide. Merja Nieminen 2016.

Länsitornin esteettömäksi muutettu sisäänkäynti ja eteläsiiven hissille johtava puuluiska. Merja Nieminen 2011.

Päälinnan piha lännestä kuvattuna. Merja Nieminen 2013.

Päälinnan pihan kiveystä idästä kuvattuna. Merja Nieminen 2016.

Lähdeviitteet

- 1 Gardberg 1959, 36. Drake 2000, 9–10.
- 2 Gardberg 1959, 36–40. Gardberg 1967, 48–50. Drake 2000, 10, 13, 15.
- 3 Gardberg 1949, länsiseinän alaosassa olevan vanhan eteläportin läntinen pielimuuraus, muistiinpanot 9449 MV. Kronqvist 1947, 20–22. Gardberg 1967, 18–21 Norra porten. Gardberg 1967, 22–23 södra porten.
- 4 Gardberg 1959, 40. Drake 1993, 28–33. Drake 1994, 54–55. Drake 2000, 13–14. Draken mukaan muuri rakennettiin vasta 1400-luvun vaihteessa.
- 5 Gardberg 1959, 40–41. Drake 2000, 10–15.
- 6 Gardberg 1967, TKHM66, 35–39, 43, 49–50. Muistiinpanot 1939–1954, Huone 13, 9449 MV. Gardberg 1959, 36, 41. Drake 1993, 30. Drake 1994, 54–55. Draken tulkinnan mukaan itätorni on nuorempi kuin Herrainkellari, joka Draken mukaan rakennettiin 1400-luvun alussa, ja kehämuurin itäiset osat vasta 1400-luvun puolivälissä. Uotila 1998, 74–75. Uotilan mukaan muurauslaastinäytteistä tehty radiohiiliajoitus vahvistaa Kronqvistin ja Gardbergin esittämää näkemystä, että Herrainkellarin muurit rakennettiin 1200-luvun lopulla. Uotila 1998, 58–60, 67–69. Dendrokronologisten analyysien mukaan esilinnan pohjoissiiven länsipään muuri rakennettiin 1400-luvun alussa.
- 7 Gardberg 1959, 41–42. Drake 2000, 10, 13, 15.
- 8 Gardberg 1959, 105, 107, 115–124. Lennqvist 1760, 84. Snellman, 1890, Moraenson Mittauspiirustukset 1770.
- 9 Gardberg 1959, 115.
- 10 Gardberg 1959, 103, 115–116. Gardberg 1959, 118–120 Rekonstruktiopiirustukset F. Valtare Gardbergin ohjeiden mukaan 1958. Arkistopiirustukset 853.21.0772, 853.21.0786 ja 853.21.0869 Vanha osa, 1. kerros mittauspiirustus 1937, MV.
- 11 Gardberg 1959, 128–132. Snellman 1890, 9–10.
- 12 Gardberg 1959, 238, 241–250.
- 13 Snellman 1890, 18.
- 14 Gardberg 1959, 264–266. Kronqvist 1947, 22. Kronqvist oletti, että portin ulkopuolella oli alunperin nostosilta.
- 15 Gardberg 1959, 555–556. Gardberg 1961, 11.
- 16 Gardberg 1961, 12.
- 17 Lennqvist 1760, 80–81, 85. Gardberg 1961, 12.
- 18 Gardberg 1961, 12.
- 19 Arkistopiirustukset STO 146/120 kd 1833/2d 21/16, 6 piirustusta, A.F. Granstedt 1833, KA. RakH_II_Iba97 A.F. Granstedt, KA.
- 20 Ripatti 2011, 161, 241, 243, 248.
- 21 Rinne, Seulontatyöt ja niiden tuloksia Turun linnalla. Muistiinpanot, käsin kirjoitettu. Muistiinpanot 1897–1933, MV 9415. Rinne, Juhani: Sällningsarbetena i Åbo slott och deras resultat. Finskt Museum IX:4. Helsingfors 1902. Antti Suna, Turun linnan kaivaukset 1990-luvun alussa, sivut 79–90, Arkeologisia kaivauksia Turussa 1990-luvulla. Turun maakuntamuseo Raportteja 20, 2007.
- 22 Rinne 1933 (?), Inre borggården, västra delen. Pihamaan länsiosa. Muistiinpanot 1897–1933. MV 9415. Arkistopiirustukset 853.21.0424 Linnanpihan länsiosan pohja ja siinä olevien muurien etukuvat 1937, täydennetty 1956. 853.21.0618 I kerros pohjapiirros. [ei vuosilukua]. 853.21.0619 I kerros kaivauksen jälkeen. 853.21.0624 Pihamaan länsiosa kaivauksen jälkeen 1930, täyd. 1945. 853.21.0625 ja 853.21.0626, 853.21.0627 Pihamaan länsiosa kaivauksen jälkeen, leikkaukset 1930, täyd. 1945. 853.21.0685 Takapihan länsiosa pohja (luonnos) 1937. Arkistovalokuvat RHOTL23 - RHOTL28, RHOTL163b, RHOTL176b, RHOTL183b, MV.
- 23 Suna, 2007, 85–87. Rinne 1933, Inre borggården, östra delen. Pihamaan itäosa. Pihamaan länsiosa. Muistiinpanot 1897–1933. MV 9415. Arkistopiirustukset 853.21.0619 I kerros kaivauksen jälkeen. 853.21.0620 Pihamaan itäosa. 1931, täyd. 1945. 853.21.0621 Pihamaan itäosa, kaivauksessa esiin tullut puulattia, 1931, täyd. 1945. 853.21.0622 ja 853.21.0623 Pihamaan itäosa, leikkaukset, 1931, täyd. 1945. 853.21.0684 Vanhan linnan pihamaan itäosan mittaus 1931. Arkistovalokuvat RHOTL43b - RHOTL53, RHOTL58, RHOTL60 - RHOTL63, RHOTL163 - RHOTL165, RHOTL177b, RHOTL178b, RHOTL179b, MV.
- 24 Rinne 1933, Inre borggården, östra delen. Pihamaan itäosa. Inre borggården, västra delen. Pihamaan länsiosa. Muistiinpanot 1897–1933. MV 9415. Gardberg 1959, 53. Gardberg 1959, 243. Arkistopiirustus 853.21.0425 Pääporrastornin vieressä olevan muurin pohja ja etukuvat 1937, 1956. RHOTL178b, MV.
- 25 Arkistopiirustus 853.21.0909 Pihan välimuurin länsipuoli, 1992 Leena Venhe.

Architectural floor plan of a building. The plan includes the following rooms and dimensions:

- HALLI** (Hall): 16x20x5.5
- KEHÄ** (Kitchen): 4x1.5x1.5
- KAIHO** (Bathroom): 2x1.5x1.5
- JÄRSTIE** (Staircase)
- PARKKEINEN** (Parking area)
- TERASSA** (Terrace)

Dimensions are given in meters (m). The plan also shows a parking area (PARKKEINEN) and a terrace (TERASSA). Dimensions are given in meters (m).

TURUN LINNA		PÄÄLINNA	
		SISÄINEN LINTORJA 7.50	
		SÄÄTUSKAAPELOINTI	
SÄHKÖINSINÖÖRITOIMISTO MATTI LEPPÄ KY SNIL SKOL PITKAMÄENKATU 11 B 20250 TURKU Puh. 02154 66 161 Fax 02154 66 165		S	2000-29.1

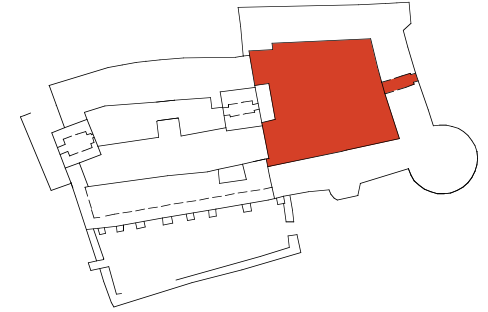
853,21,2680

[illegible]

TURUN LINNKA		PÄÄLINNKA	
		SISÄPIIHAN ITÄPÄÄ	
		SULAT/SKALAPPELINTI	
SÄHKÖINSINÖÖRITOIMISTO			
MATTI LEPPÄ KY		S	
PITKÄMÄENKATU 11 B		2000-29.2	
00230 TURKU			

- Arkistovalokuvat Knut Drake 1992, TMK.
- 26 Rinne 1932, Turun linnassa v.1931 kuluessa suoritetuista korjaus- ym. uudistuksista. Muistiinpanot 1897-1933. MV 9414. Gardberg 1959, 243.
- 27 Gardberg 1959, 238. Gardberg, Vanhan linnan piha; vuonna 1952 tehty kaivaus eteläsiivestä pohjoissiipeen välittömästi pääporrastornin itäpuolella, 1952. 9449 MV.
- 28 Gardberg, Vanhan linnan piha; vuonna 1952 tehty kaivaus eteläsiivestä pohjoissiipeen välittömästi pääporrastornin itäpuolella, 1952. 9449 MV. Arkistopiirustukset 853.21.1741 Viemäri ja pituusprofiili, 1950. 853.21.2238 Kanaalit, Axel D. Fritzen 1951.
- 29 Arkistopiirustukset 853.21.2744 Solakäytävä, 1957 Olli Kestilä. 853.21.2274 Solakäytävä ja avoporras 1957 A.Fritzen. 853.21.2295 Solakäytävä muutos piirustus ja 853.21.2296 Solakäytävän alapuolella oleva avoporras 24.2.1958, A.Fritzén. MV.
- 30 Arkistopiirustus 853.21.2831 Pääsisäänkäynnin ulkotaso, muutospiirustus, 1961 Olli Kestilä. 853.21.2832 Nunnakäytävän ulkoporras ja kaide, 1961 Olli Kestilä. Arkistovalokuvat HK10000:5915 Istvan Racz, MV. KK5596:10.KP.155 Pekka Kyytinen 1964, MV. KK5596:10.KP.154 Pekka Kyytinen 1964, MV.
- 31 Arkistovalokuvat 2401, 2402 (väridiat), eteläisen porrastornin uudet kiviportaat, 1992 Leena Venhe. 2403 (väridia) Uudet portaat nunnakäytävään, 1992 Leena Venhe.
- 32 Arkistopiirustus Pihan korkeudet ja viemärointi 1988, piir. no 8817 Eero Raatikainen. Arkistopiirustukset 853.21.2917 Lvis-yhdystunneli, 1988, Rakennepiirustus Insinööritoimisto Narmala Ky. 853.21.2564 Lvis-tunneli Sähköuurto / Matti Leppä Ky 1988, 1993. 853.21.2992 Pohjoissiipi lämpöjohdot 1992 Insinööritoimisto Åke Jokela. 853.21.3008 eteläsiipi ja 853.21.3009 pohjoissiipi, vesi- ja viemärijohtot, 1992 Insinööritoimisto Åke Jokela. 853.21.3018 Lvis-tunneli, ilmanvaihto, 1992 Insinööritoimisto Åke Jokela. MV. Arkistovalokuvat 446/9, 446/11 Päälinna, pohjoissiipi, eteläseinä. Kaivanto teknisen tunnelin laajennusta varten, 1988 IK. 375/1, 375/6 Pohjoissiiven etelämuuria maanpinnan alapuolelta esiin kaivettuna tunnelin laajennustyön yhteydessä, 1988 Ilmo Kajala.
- 33 Työmaapäiväkirja 19.1.1988 - 24.10.1988, TL MV. Vertaa viite 34. [Epäselväksi jää tehtiinkö reijät sekä lounais- että luoteisnurkkaan, vai onko työmaapäiväkirjan ilmansuuntaa koskeva kirjaus tehty väärin. huom MN]
- 34 Työmaa- ja suunnittelukokouspöytäkirja 4/16.08.1988, Ilmo Kajala, TL MV.
- 35 Leena Venhe, Päälinnan poikki kaivettu sähkökaapelioja -muistio, 1989. Suna 2007, 79-90. Arkistovalokuvat K123/18A, K123/19A Kaapelikaivanto päälinnan pihalla, tiililattiaa ja kaksi suurta kiveä, 1989.
- 36 Leena Venhe. Linna J105 1989, salaoja. Kaivausraportti. Suna 2007, 79-90.
- 37 Leena Venhe Turun linna, Päälinna, sisäpihan kaivaus 30.9.1991 - 18.5.1992, muistiinpanot, TL MV. Suna 2007, 79-90. Arkistopiirustus 853.21.3211 Päälinnan sisäpiha, itäosa, kaivaus viemäri- ja sähkötöitä varten 1991, 1994 A. Suna, L. Venhe, H. Salenius. Arkistopiirustukset 853.21.2580 Sisäpihan länsipää, sulatuskaapelointi, 853.21.2581 Sisäpihan itäpää, sulatuskaapelointi ja 853.21.2582 Sisäpihan sulatuskaavio, Sähköuurto/Matti Leppä Ky 1993. 853.21.3007 Yhdyskäytävän ja pihan salaojat ja pihan sadevedet, vesi- ja viemärijohtot 1992 Insinööritoimisto Åke Jokela. Arkistovalokuvat K128/32A Poikkaismuurin aukon pohjoisosan kaivanto 1991. K132/2 - K132/14 piha eteläsiiven pohjoispuoli, kaivanto ja salaojaputkien asennus, 1992. K327/16 - K327/37, K328/1 - K328/36, K329/1 - K329/37 ja K330/1 - K330/34 Päälinnan piha, salaojaputki- ja lämmityskaapelikaivanto, 1991 Leena Venhe. K331/1 - K331/37, K332/1 - K332/19 Päälinnan piha, putki- ja kaapelikaivanto, 1991 Leena Venhe. K332/31 - K332/37, K333/1 - K333/37, K334/1 - K334/37, K335/1 - K335/6, K336/4 - K336/9 Putki- ja kaapelikaivanto, alue 10, 1991 Leena Venhe. K335/7 - K335/37 Putki- ja kaapelikaivanto, alue 10, 1992 Leena Venhe. Arkistovalokuvat 2258 - 2264 (väridiat) Päälinnan pihan lämmityskaapelien asennus, 1992 Ilmo Kajala. 2289 - 2291 (väridiat) Päälinnan piha, länsiosa, kiveyksen poisto lämmityskaapeleiden tieltä, 1989 Leena Venhe. 2333-2344 (väridiat) Päälinnan piha, putki- ja kaapelikaivanto, 1991 Leena Venhe. 2345-2359 (väridiat) Putki- ja kaapelikaivanto, alue 10, kalkkikiveys ja tiilirivi ja kalkkikiveyksen alle menevä puu, 1991 Leena Venhe. 2360 - 2400 ja 2404-2409 (väridiat) Putki- ja kaapelikaivanto, alue 10, mm. sadevesiputket asennettuna, 1992 Leena Venhe. Arkistovalokuvat 488/3, 489/6 ja 489/7 Päälinnan piha 1993 Veijo A. Laine. (kuvat töiden valmistumisen jälkeen)
- 38 Ilmo Kajala: Kaapelioja päälinnan pihan länsiosassa 12.10.1992. (Osa Leena Venhe, Päälinnan poikki kaivettu sähkökaapelioja -muistio, 1989.) Arkistopiirustus 853.21.2580 Sisäpihan länsipää, sulatuskaapelointi, Sähköuurto/Matti Leppä Ky 1993. Arkistovalokuvat K132/36, K132/37 Pihan länsiosaa, sähköputket asennettuina, 1992 Ilmo Kajala.
- 39 Rakennuslupapiirustukset TUR 01-01 – TUR 01-04, työpiirustukset TUR 117-10, TUR 133-10, Kari Järvinen ja Merja Nieminen, arkkitehdit SAFA. Pintakäsittely Uulan Roslagin mahonki, värisävy Hiili. Digikuvat kansiot 20101203 pihan luiska, Antti Suna 2010.
- 40 Kivityön ja luiskarakenteet teki Rakennustoimisto Lainio&Laivoranta. Digikuvat kansiot 2010_05_03, 2010_05_05, 2010_05_06, 2010_05_24, 2010_05_25 päälinnan piha, 2010_05_12 linnan korjaukset, 20101108 saumauskokeilu, 2010_06_21 förhuset, Antti Suna 2010.
- 41 Työpiirustus TUR 298-16B, Kari Järvinen ja Merja Nieminen, arkkitehdit SAFA. Portaan rakensi Restart Oy. Pintakäsittely Roslagin mahonki (sekoitettu sävy).

ESILINNAN PIHA | YTTRE BORGÅRDEN

Esilinnan pihasta on käytetty eri aikoina eri nimityksiä Yttre borggården (Lennqvist 1760), Nedra borggården (Moraenson 1770), Uuden linnan piha (Snellman 1980, Ahrenberg 1901).

Linnanpihaksi "Slottsgården" kutsuttiin 1570-luvun asiakirjoissa esilinnan itäisivulla muurin ulkopuolella portin edustalla ollutta suljettua, vallin ja val-lihaudan rajaamaa aluetta.¹

Pihan rakentuminen - pihaa rajaavat muurit ja rakennukset

Kun päälinnaa 1280-luvulla aloitettiin rakentamaan, rakennuspaikka oli kal-lioinen luoto, jonka linnoitus täytti lähes kokonaan. Nykyinen esilinnan piha oli osittain veden alla.²

Esilinnan rakentaminen aloitettiin 1380-luvulla etelä- ja itämuurin ra-kentamisella.³ Esilinnan vanhin vaihe käsitti koko lopullisen alueensa ja esi-linna sai nykyisen ulkoiset rajansa jo keskiaikana.⁴ Ensimmäisessä vaiheessa rakennettiin etelä- ja itämuuri torneineen. Vanhimpaan vaiheeseen kuului myös portti tai portteja.⁵ Toisessa vaiheessa rakentamista jatkettiin pohjois- ja luoteismuurilla. Esilinnan pohjoissiiven länsipäädyn muuri rakennettiin päälinnan pohjoissiiven koillisnurkkaa vasten 1400-luvun alkuvuosina.⁶ Eteläsiiven länsipäädyn vanhin muuri ei noudattanut päälinnan julkisivun

suuntaa. Vinon muurin liittymistä päälinnan itäpäätyyn ei tunneta, ja siitä onkin esitetty erilaisia teorioita.⁷

Esilinnan suurimpana ongelmana on kautta aikojen ollut perustusten painuminen, joka on aiheuttanut myös seinien halkeilua.⁸ Pahimmat vauriot koettiin, kun merenpohjasaven varaan asetettujen, osittain kaksinkertaisten hirsiarinoiden varaan rakennetut esilinnan eteläisen kehämuurin länsipuoli ja nelikulmainen torni olivat kallistuneet niin pahoin, että ne sortuivat vuonna 1505. Paikalle rakennettiin uusi muuri aiempaa muuria kapeampana ja suurempana sekä aiemmasta poikkeavaan suuntaan, ja vanhemman nelikulmaisen tornin perustalle uusi kuusikulmainen torni vuosina 1505–1507.⁹

Esilinnan ensimmäiseen rakennusvaiheeseen kuuluvaa päälinnan ja esilinnan eteläisivua yhdistävää vinoa kehämuuria on jäljellä uudemman muurin ja 1570-luvulla rakennetun eteläsiiven länsipäädyn rakenteissa. Vanhaa kehämuuria paljastui Pajapihan itäpään kaivauksessa 1979–1980 sekä esilinnan eteläsiiven länsipäädystä löydettyä huonetilaa esiin kaivettaessa.¹⁰

1500-luvun keskivaiheilla esilinna käsitti kehämuurin, jossa oli kaksi kulmatornia ja keskellä eteläisivua kuusikulmainen torni. Muurin sisäpuolella muuria vasten oli joukko yksittäisiä eri kokoisia puurakennuksia, mm. puinen kaksikerroksinen fatabuuri, joka rakennettiin vuosina 1546–1547.¹¹

Esilinnan vanhimman portin paikasta on esitetty erilaisia tulkintoja.

Gardbergin mukaan portti oli alunperin todennäköisesti etelätornin yhteydessä, mutta portti muurattiin umpeen uuden portin rakentamisen jälkeen.¹² Portista ei kuitenkaan ole löydetty mitään merkkiä, ja Uotila pitääkin mahdollisena, että kaakkoistorni (nykyisen pyöreän tornin paikalla) olisikin ollut porttitorni. Ainoa selkeä arkeologinen havainto portin paikasta on kaakkoistornin läheltä. Kolmas Pihlmanin esittämä tulkinta portin paikasta on, että vanhin kulkuyhteys linnan ja kaupungin välillä kulki koillistornin vieritse. Portista ei ole jäänyt merkkejä, mutta ne olisivat voineet jäädä uusien rakenteiden peittoon, kun koillistornia muutettiin ja korjattiin 1500-luvulla.¹³

Porttitorni mainitaan tilikirjoissa jo 1544, mutta porttitornilla tarkoitetaan todennäköisesti eteläsiiven keskellä olevaa kuusikulmaista tornia.¹⁴

Vuoden 1545 tilikirjojen mukaan tehtiin katto portaaseen, joka johti ylös ampumatasanteelle. Mahdollisesti porras oli eteläsiiven länsipäädystä vielä Moraenssonin mittauspiirustuksessa 1770 näkyvä suora porras, joka johti pihalta eteläsiiven muurin holvattuun ampumakäytävään.¹⁵

Vuonna 1549 itäiseen kehämuuriin avattiin uusi porttiaukko nykyiselle paikalle, ja vanha portti muurattiin umpeen. Uuden portin sisä- ja ulkopuolelle rakennettiin vallihauta ja ulkopuolelle nostosilta. Portin yhteyteen pihalle rakennettiin uusi keittiö ja kaksi ristikkorakenteista kaksikerroksista rakennusta.¹⁶ Vuonna 1552 linnanportin sisäpuolelle rakennettiin porttitupa.¹⁷ Portin päälle muurattiin porttitorni vuonna 1562.¹⁸

Esilinna 1500-luvun alussa ennen tiilisten asuinrakennusten rakentamista. Pienois-malli ajanjaksosta 1507-1555, Reino Mattila ja Juha Stenberg 1979, Turun linnan rakennushistorian näyttely. Valokuva MN 2013.

Viereisellä sivulla
Esilinnan piha. Merja Nieminen 2009.

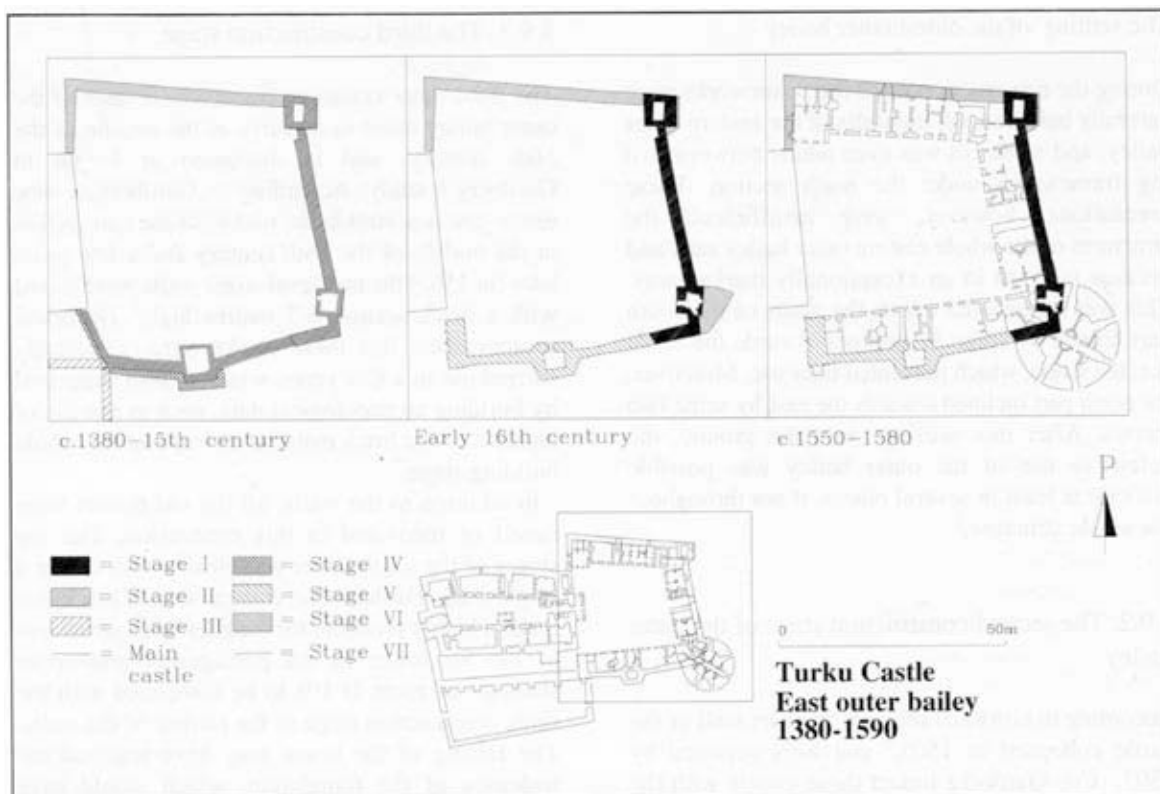

Fig. 40. History of construction of the east bailey of Turku Castle
In the first stage, the south and east walls with three four-sided flanking towers were built. This plan probably included the construction of the north and northeast wall, but for some reason the works were interrupted. In the second stage, repairs to the badly sunken outer bailey were attempted by building at first support structure, at least in the south wing, and then by renewing the whole wall. Repairs were also carried out in the southeast and northeast towers. In the third stage, a brick extension was built on top of the old walls of unworked stone and the towers. This component was of large bricks in Polish bond. Three-storey buildings were later built within the higher walls. (Illustration by K. Uotila)

Esilinnan rakentamisvaiheet Kari Uotilan tulokinnan mukaan, joka perustuu 1990-luvun tutkimuksiin. Piirros Kari Uotila 1998, s. 61.

Juhana herttuan aikana vuonna 1559 päälinnan itätornin edessä olleen nostosillan(?) paikalle rakennettiin kaksoisporras helpottamaan kulua esilinnan pihalta kerrosta korkeammalla olevan päälinnan pihalle.¹⁹

Vuonna 1563 keskiaikaisia harmaakivimuureja korotettiin 5–6 metrin korkuisella vendiläislimityksellä tehdyllä, ampuma-aukoin varustetulla tiilimuurilla. Pian muurien valmistumisen jälkeen seuranneessa piirityksessä vaurioituneet tornit kunnostettiin vuosina 1563–1564, kaksi pahemmin vaurioitunutta tornia, todennäköisesti koillinen torni ja kuusikulmainen torni eteläsiivessä, jouduttiin muuraamaan suurelta osin uudelleen.²⁰

Vanhan kaakkoistornin paikalle rakennettiin kolmikerroksinen rondelli, pyöreä tykkitorni, Staffan Mattsonin johdolla vuosina 1568–1574.²¹

Esilinnan kehämuuria kunnostettaessa vuonna 1563 pohjoissiiven länsipäätyyn avattiin portti, josta kuljettiin päälinnan pohjoispuolelle. Portti muurattiin myöhemmin umpeen. Portin paikka on 1770-luvun viinanpolttimoa varten tehdyn laajennusosan kohdalla, joten portti on muurattu umpeen ennen laajennuksen rakentamista. Portin paikka on nykyään nähtävissä vain länsipään julkisivumuurauksessa,²²

Vuosina 1576–88, Juhana III:n aikana, pihalla olleet puurakennukset purettiin, ja kehämuurin kylkeen pihan puolelle rakennettiin kolmikerroksiset tiiliset asuinrakennukset. Esilinna sai lopullisen muotonsa ja piha lopullisen laajuutensa. Ensin rakennettiin pohjoissiiven pohjakerros vuosina 1576–1579. Eteläsiipi muurattiin 1579–1581, ja pohjoissiiven toinen kerroksen huoneet sekä itäsiiven pohjoispään portaat ja salit 1582–1583. Eteläsiiven pohjoisseinän viereen pihalle pystytettiin vuonna 1581 porrastorni, josta siltoja pitkin kuljettiin itäsiiven asuinhuoneisiin. (Ks. kohta Pihakiveyksen uusiminen.) Vuonna 1584 itäsiiven porttitornia korotettiin ja rakennettiin itäsiiven asuintilat. Vuosina 1586–1587 muurattiin kirjutuvan yläpuolelle uusi sali sekä saliin johtavat portaat. Viimeiseksi rakennettiin itäsiiven pohjoispuolen kolmas kerros vuonna 1588.

Esilinna valmistui vuonna 1588, ja sinne sijoitettiin suurin osa päälinnan entisistä toiminnoista. Esilinnaa alettiinkin vähitellen kutsua ”uudeksi linnaksi”.²³

1486–1505

Esilinna 1400-luvun lopulla. Kehämuurin rajaamalla pihalla oli erillisiä puisia talousrakennuksia.

Pienoismallit, Reino Mattila ja Juha Stenberg 1979, Turun linnan rakennushistorian näyttely. Valokuvat M. Nieminen 2013.

1507–1555

Esilinna 1550-luvun alussa. Itäisivulle oli avattu uusi porttiauikko. Pihalla oli useita puisia talousrakennuksia, mm. fatabuuri ja voutin tupa ja kamari (Gardberg 1959, 151).

1556–1589

Esilinna valmiiksi rakennettuna 1580-luvun lopulla. Korotetun kehämuurin vierustoilte on rakennettu tiilestä muuratut rakennukset ja kaksoisporras päälinnaan pihan tasolle. Mallissa näkyy myös portti pohjoissiiven länsipäässä sekä porrashuone eteläsiiven vieressä.

Vasemmalla

Esilinnan ruohottunut piha 1900-luvun alussa. MV, HK 19730320:25.

Oikealla

Esilinnan piha näyttelytilana. Turun WPK:n 100-vuotisjuhlien kunniaksi järjestetty paloruiskunäyttely esilinnan pihalla vuonna 1938. Gustaf Welin 1938. TMK, N357.

Pihan kiveys 1500-luvulla

Esilinnan pihan kiveys mainitaan linnan tileissä useaan kertaan jo 1500-luvun aikana. Vuonna 1549 linnan muurari kivesi koko esilinnan pihan.²⁴ Vuonna 1565 neljä turkulaista porvaria tekivät kiveystöitä esilinnan pihalla yhteensä 39 päivän ajan ja ansaitsivat 1,5 äyriä päivässä.²⁵ Måns kadunlaskija teki kiveyksiä linnan pihalla vuonna 1577.²⁶

Kaivo

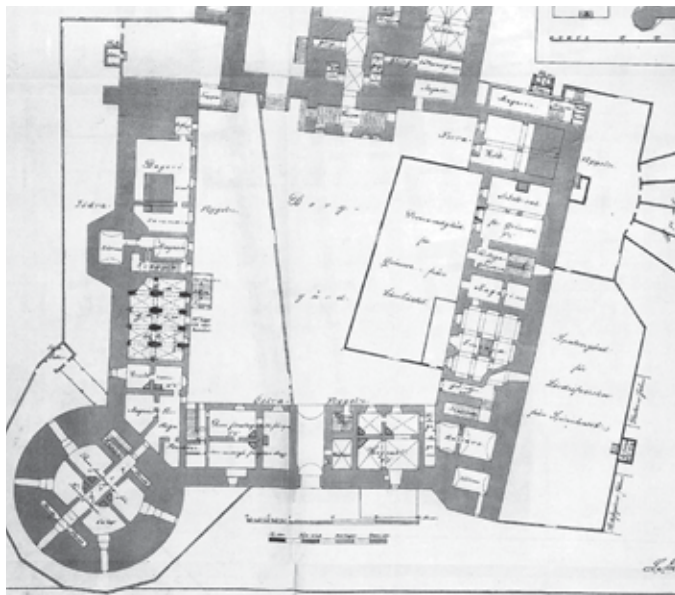
1540-luvulla pihalla oli kaivo. Kaivon pohja oli kivetty ja kaivon syvyys oli neljä syltä (n. 7,1 m). Kaivo oli katettu kuusikulmaisella rummulla ja vesisanngolla. Kaivon sanotaan kuivuneen kesäisin.²⁷ Vuonna 1573 kivetyn kaivon päälle rakennettiin uusi katos ja seuraavan vuosikymmenen puolella se varustettiin pumppusysteemillä. Useana vuonna 1580-luvulla toimitettiin

eläinten nahkoja linnanpihalla olevan kaivon pumppua varten. Vuonna 1772 esilinnan pihalla oleva kaivo korjattiin.²⁸ Jossakin myöhemmässä vaiheessa kaivo täytettiin, ja löydettiin uudelleen esilinnan korjaustöiden aikana 1980-luvulla.²⁹ Ks. kohta Pihan kiveyksen uusiminen.

Vankilan pihat 1700–1800-luvulla

Vuonna 1776 esilinnan eteläsiipeä alettiin käyttää vankilana ja pohjoissiipeen sijoitettiin kruunun viinanpolttimo. Pohjoissiiven läntisintä osaa laajennettiin pihalle päin ja koko pohjoissiipi rakennettiin viinanpolttimoksi vesijärjestelmineen ja pumppuineen sekä rankkipannuineen.³⁰ Linnanpiha sai nykyiset rakennusrajansa.

Vuonna 1789 kruunun viinanpoltto määrättiin lopetettavaksi, ja pohjoissiipi korjattiin perusteellisesti toisen ja kolmannen kerroksen osalta

Esilinnan piha kesällä 1950. MV, RHOTL1166.

Vankien ulos ikkunasta vuonna 1845 heittämän vartijan muistoksi tehty muistokivi pihan kiveyksessä. Alkuperäinen kivi on korvattu kopiolla. Muistokivi esilinnan pihalta, mittauspiirustus SR 1985. MV, 853.21.1318.

vuosina 1793–1794 esilintaan sijoitetun saaristolaivaston eskaaderin upseerien asunnoiksi ja miehistön majoitustiloiksi. Pohjakerrokseen sijoittuivat kruununleipomo, varastotiloja ja laivastoyksikön paja. Saaristolaivaston yksi eskaaderi oli majoitettuna esilintaan vuosina 1790–1808.³¹

Venäläismiehityksestä, vuodesta 1809 lähtien koko esilinna toimi lääninvankilana siihen asti kunnes viimeiset vangit vuonna 1891 siirrettiin Kakolaan. Vuonna 1834 rakennettiin aita diagonaalisesti esilinnan pihan poikki, linnanportin pielestä päälinnan portaille, erottamaan kruununmakasiini linnan vankilasta. 1800-luvun puolivälissä esilinnan piha sekä linnan pohjoispuoliset alueet oli jaettu aidoin vankipihoiksi.³² Aitaukset purettiin sitä mukaa kun Turun kaupungin historiallinen museo sai tiloja käyttöönsä (koko linnan vuonna 1901). Pääsisäänkäynti Historialliseen museoon oli pohjoissiiven itäisen porrashuoneen ovesta. Museon kahvila ”Juhana hert-

tuan kellari” toimi pohjoissiiven alakerrassa vuodesta 1926 lähtien.³³

Vankilakäytöstä kertoo pihan kiveyksessä oleva muistokivi. Vuonna 1845 huonosta kohtelusta raivostuneet vangit heittivät vartijan ulos esilinnan portaikon ikkunasta. Menehtyneen vartijan muistoksi linnan pihan kiveykseen sijoitettiin muistokivi.³⁴ Kiven sijaitsee eteläsiiven keskioiven länsipielestä kohtisuoraan n. viisi metriä pihan keskiosaan päin. Muistokivi näkyy vuoden 1950 valokuvassa. Myöhemmin kivi on haljennut - mahdollisesti 1974 paalutustöitä tehtäessä. Kaivon kaivauksen yhteydessä vuonna 1986 alkuperäinen kivi siirrettiin museoon ja korvattiin kopiolla.³⁵

Vasemmalla

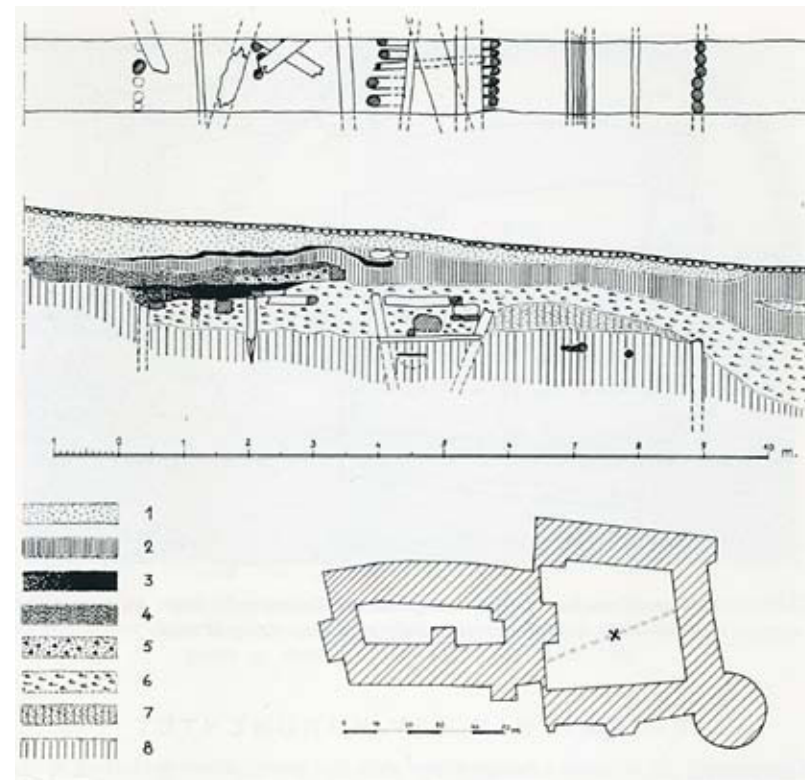
Vankilaa ja päälinnassa ollutta kruununmakasiinia erottavat aidat esilinnan pihalla 1867. Osa mittauspiirustuksesta, Ludvig Lindqvist 1867. KA, RakH 56M 7/3.

Vanhempaa pihakiveystä paljastui putki-
kaivuun alkaessa kesällä 1958. C.J. Gard-
berg 1958. TMK, N17354.

Kaivauksessa löytyi osia kahdesta vallista. Edessä ylempään
valliin kuuluvaa paaluväruvustusta. Welin 1958, TMK, 19327.
Gardberg 1967, s. 11.

Vallien jäänteet löytyivät kohdasta, jossa rannan oletettiin
olleen 1200-luvun lopulla. Mittauspiirustus T. Heininen 1958.
Gardberg 1967, s. 10.

Kaivaukset ja kunnostustoimenpiteet esilinnan pihalla 1900-luvulla

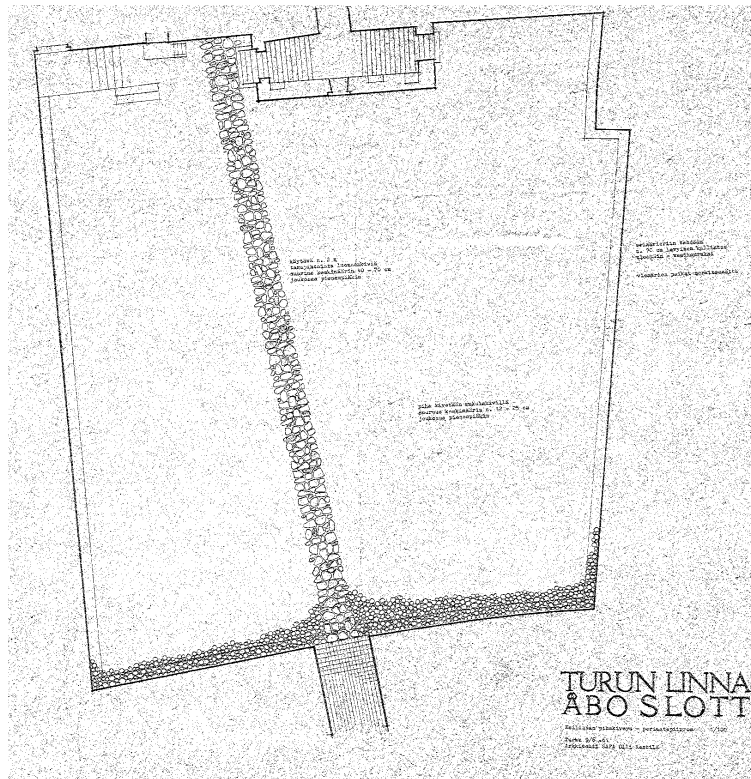
Esilinnan piha oli 1900-luvun alussa vähäisellä käytöllä ja lähes kauttaaltaan ruohottunut.³⁶ 1900-luvun alkupuolen valokuvissa pihan kiveyksessä näkyy kivettyjä vesikouruja.³⁷

Vuosina 1954-1956 tehtiin itäsiiven eteläosan seinien vierustoilla perustusrakenteiden tutkimuskaivaus ja todettiin, että keskiaikainen kehämuuri ulottuu n. 4 metriä nykyisen maanpinnan alapuolelle, kun itäsiiven

pihan puoleisten 1580-luvulla rakennetun rakennuksen perusmuurin syvyys on vain n. 1,85 m silloisen kiveyksen pinnasta. Vanhempi pihakiveys löydettiin n. 45 cm silloisen kiveyksen alapuolelta.³⁸

Vuonna 1958 tehtiin lämpökanavakaivanto vinottain pihan poikki päälinnan eteläsiiven itäpäästä esilinnan portille. Kaivettaessa löydettiin kaksi pihan poikki kulkevaa paaluväruvustusta. Kaivannossa havaittiin myös vanhempaa kiveystä n. 30 cm silloisen pihapinnan alapuolella.³⁹

Vuonna 1962 päälinnan korjauksen valmistumisen jälkeen esilinnan

piha kivettiin; vanha kiveys kuorittiin pois, hiekka vaihdettiin ja pinta tehtiin uusista pyöreistä mukulakivistä. Samalla pihatasoa nostettiin n. 30 cm. Uusi kiveys oli tavanomainen kenttäkiveys, poikkeuksena vain portilta päälinnan sisäänkäynnille johtanut isommista kivistä laskettu noin kahden metrin levyinen käytävä. Porttikäytävän vanhempaa hakatuista suorakaiteen muotoisista kivistä tehtyä kiveystä ei tämän työn yhteydessä muutettu.⁴⁰ Vuonna 1963 kaikki vesirännit varustettiin sähkölämmityksellä.⁴¹

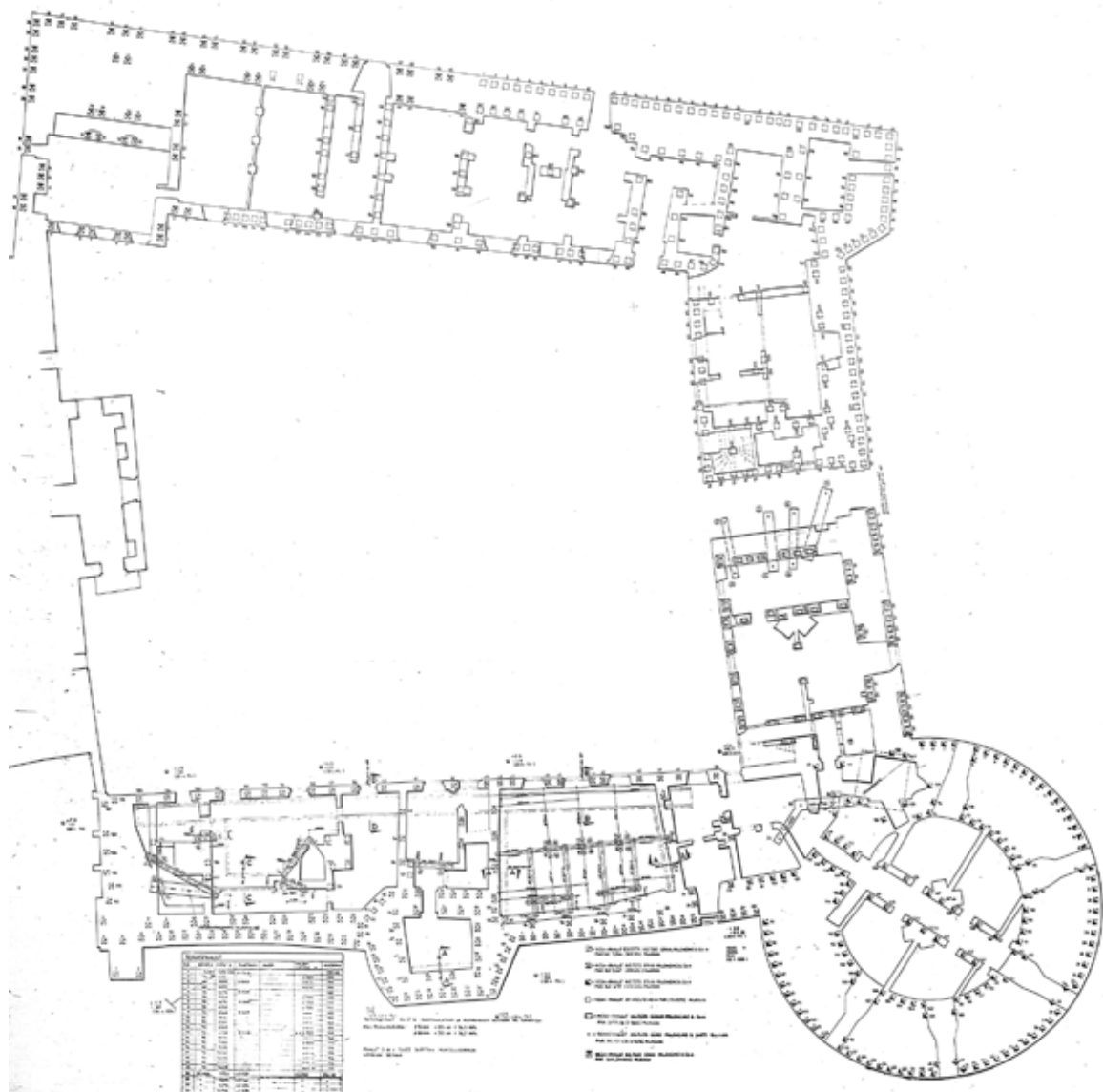

Ylhäällä
Esilinnan piha 1960-luvulla. Piha oli kivetty mukulakivin ja keskikäytävä suuremmin kivin Kestilän periaatesuunnitelman mukaan. Volker von Bonin. MV, HK19870106:1768.

Alhaalla
Esilinnan piha vuonna 1964. P.O. Welin 1964. TMK, N28402.

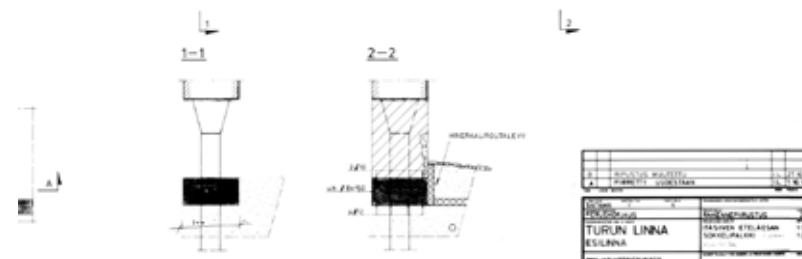
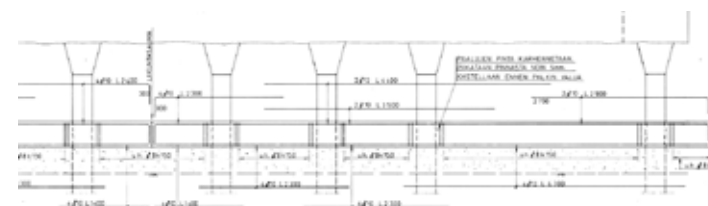
Vasemmalla
Periaatepiirros pihan kiveämisestä mukulakivillä. Esilinnan pihakiveys. Olli Kestilä 1961. MV, 853.21.2838.

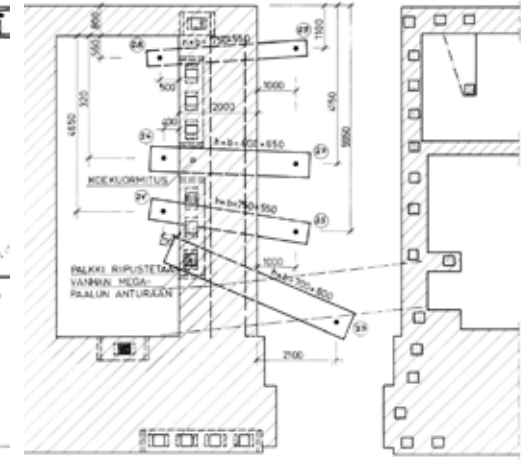
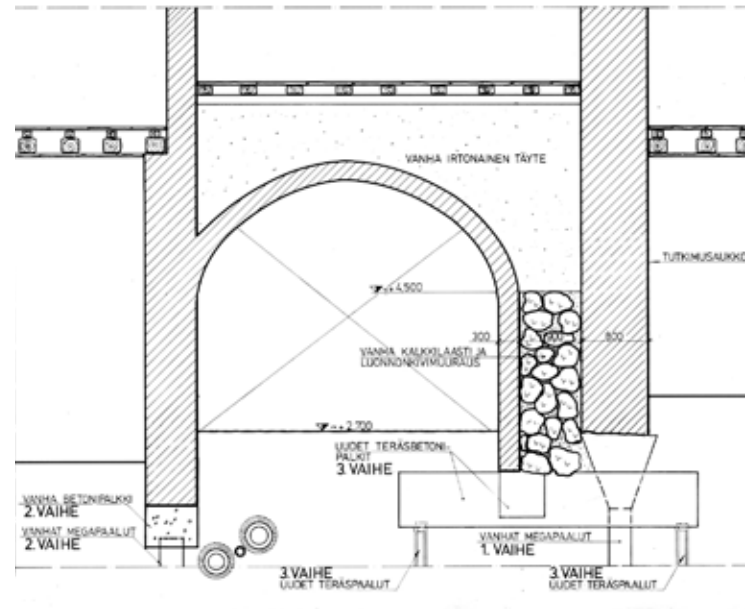

Eri vaiheissa vuosien 1955-1977 aikana tehty esilinnan paalutukset. Esilinnan perustukset, mittakaava 1/250. Insinööritoimisto Eero Paloheimo & Matti Ollila 1978. MV, 853.21.2557A.

Ylhäällä oikealla / Kaivaus esilinnan pihalla, itäsiiven portin eteläpuolella. Kaivannossa näkyvissä aikaisempaa kivettyä pihatasa. Ilmo Kajala 1977. MV, RHOTL10000:5.8.92.

Itäsiiven eteläosan sokkelipalkki ja paalut. Insinööritoimisto Eero Paloheimo & Matti Ollila 1979. MV, 853.21.2424. Mittakaava n. 1/100.

Perustusten vahvistus

Perustusten vahvistusta tehtiin neljänä eri urakkana vuodesta 1955 lähtien, ja viimeinen osuus valmistui 1977. Työn toteuttamiseksi seinien vierustat kaivettiin auki. Aluksi vahvistukset tehtiin mega-paaluja käyttäen ”tanskalaisista menetelmästä” noudattaen rakennusinsinööri Eerikki Paloheimo & Co suunnitelmien mukaan. Myöhemmin tehtiin täydennysvahvistuksia jatkettuja teräspaaluja käyttäen.⁴²

1955–1956 vahvistettiin itäsiiven eteläosan (portista etelään olevien tilojen) perustukset. Kaivauksissa löydettiin portin kohdalta alunperin yhtenäisenä jatkuneen kehämuurin perusmuuri, ja selvisi, että porttitorni itäsiivustalla ei alunperin ollut kuulunut rakennussuunnitelmaan.⁴³ Toisessa vaiheessa (1959) paalutettiin pohjoissiiven länsipäädyn muurien perustukset ja pyöreän tornin väliseinät⁴⁴ ja 1961–1962 pyöreän tornin perustukset.⁴⁵

1974–1975 tehtiin eteläsiiven paalutus ja seinän vierustojen kaivaus.

Vuonna 1974 pihan lounaisnurkassa oleva Pajapihalle johtava porras purettiin ja alta paljastui esilinnan vanhaa vinoa kehämuuria, sekä muurin läpi rakennettu vanha vedenpoistokanaali. Ks. kuva sivulla 36.⁴⁶ Vuonna 1975 kaivettiin auki pohjoissiiven eteläseinän ja itäsiiven länsiseinän pohjoisosan vierustat perustusten vahvistusta varten. Seinän vierestä n. 80 cm silloisen pihatason alapuolelta tuli esiin vanhempaan pihatason kuuluva kiveys, joka oli todennäköisesti samaa kiveystä, jota löydettiin jo 1958 kaivuissa.⁴⁷

Eteläsiiven ja porttikäytävän eteläseinän lisäpaalutustyö tehtiin kesäkuussa 1978.⁴⁸ Eteläsiiven pohjoisseinän länsipuoli ja itäsiiven porttikäytävän seinät paalutettiin 1978.⁴⁹

Pyöreän tornin korjauksen yhteydessä 1960-luvun lopulla pihan kaakkoiskulman pihakiveystä uusittiin. Vuosina 1974–1976 tehtyjen pohjanvahvistustöiden jälkeen pihakiveys seinänvierustoilla uusittiin.⁵⁰

Vasemmalla

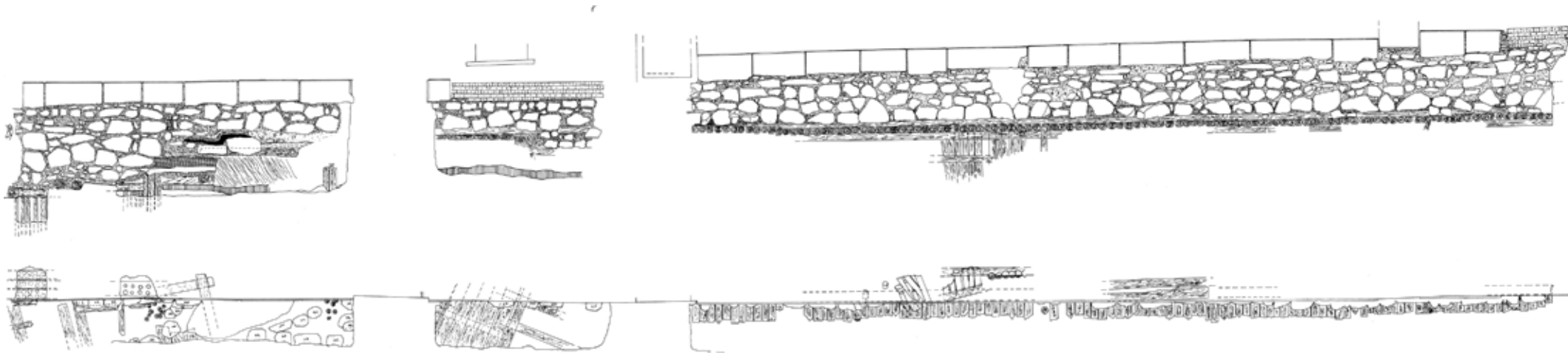
Viemärikaivanto porttikäytävässä. Pihan itälaidalla oleva lämpöjohtokanava ja sen edessä ja alla pystypaaluja. Kaivannon eteläreunassa (vasemmalla) veistettyjen, nelikulmaisten hirsien päitä. Ilmo Kajala 1977, MV, RHOTL10000:5.1.18.

Keskellä

Leikkaus sisääntuloholvista (katsottuna itään), mittakaava 1/100, 853.21.2426a.

Oikealla

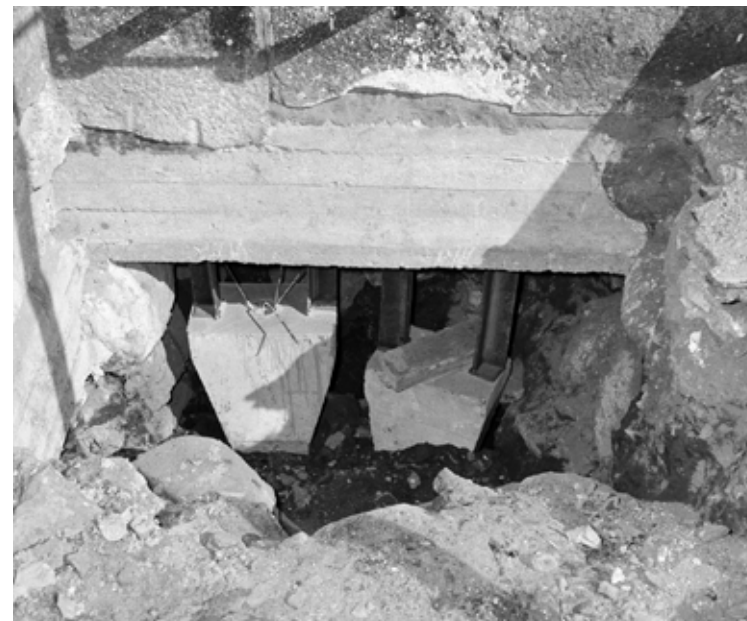
Sisääntuloholvin uudet perustukset, mittakaava 1/200. Insinööri Eero Paloheimo & Matti Ollila 1978. MV, 853.21.2433.

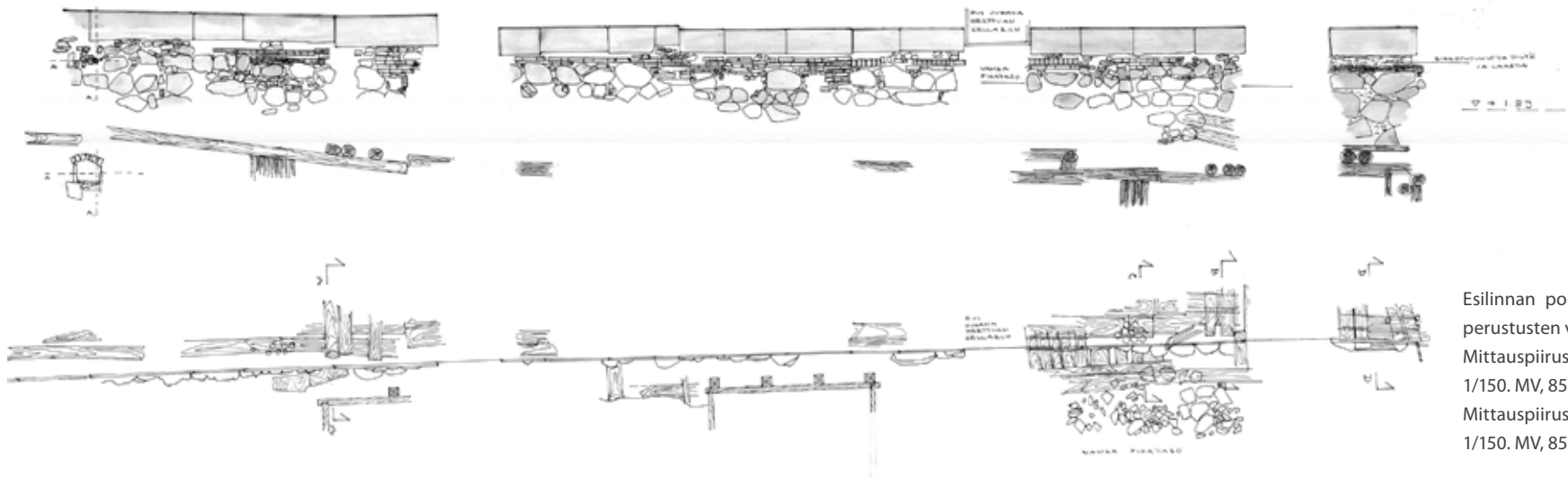

Esilinnan eteläsiipi, pohjoisseinä. Kaivaus perustusten vahvistusta varten, mittauspiirustus 1974. MV, 853.21.1321. Mittakaava 1/150. MV.

Eteläsiiven pohjoisseinän muurin alla hirsipeti esiin kaivettuna ennen paalutusta 1974. Marggareta Willner 1974. MV, RHOTL2487.

Oikealla
Megapaalujen rakentaminen käynnissä pohjoissiiven eteläseinässä sillä kohdalla missä länsipäädyn leveämpi osa alkaa. Gardberg 1959, 17330 TMK.

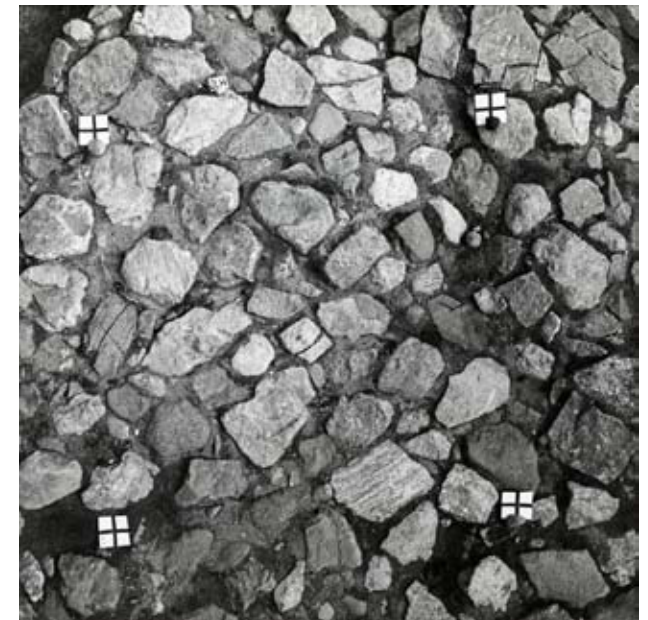
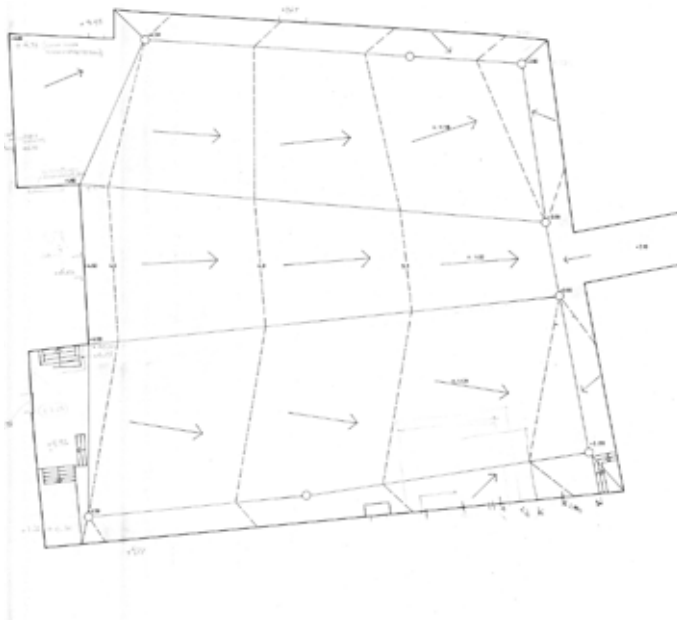

Esilinnan pohjoissiipi, eteläseinä. Kaivaus perustusten vahvistusta varten 1975–1976. Mittauspiirustus pystyleikkaus, mittakaava 1/150. MV, 853.21.1279. Mittauspiirustus vaakaleikkaus, mittakaava 1/150. MV, 853.21.1278.

Vasemmalla
Vanhaa pihatasoa kaivauksen alkaessa pohjoissiiven porrashuoneen (A112) oven vieressä. Ilmo Kajala 1975. MV, RHOTL10000:5.8.69.

Oikealla
Pohjoissiiven eteläseinän perustusten vahvistustyö käynnissä Juhana herttuan kellarin ovien välillä. Kuvissa näkyvä hakattuista kivistä todennäköisesti 1700-luvulla tehty sokkeli korvattiin betoniin kiinnityillä luonnonkivillä. Ilmo Kajala 1975. MV, RHOTL10000:5.7.22.

Suunnitelma esilinnan pihatason palauttamisesta seinien vierustoilla aikaisemmalle tasolle. Eero Raatikainen, arkkitehti SAFA, 1980. Mittakaava 1/600. MV, 853.21.2375.

Ylhäällä

Arkeologiselta kaivausalueelta pihan pohjoispuolelta on pintakiveys poistettu ja vanhempi kiveys paljastettu. Antti Suna 1980. MV, RHOTL10000:5.13.24.

Vanhempi kiveys. Antti Suna 1980. MV, RHOTL10000:5.13.22.

Alhaalla

Vanhempaa kiveystä kuvattuna pohjoissiiven edestä kohti etelää. Antti Suna 1980. MV, RHOTL10000:5.13.18.

Pintavesikouru vanhemmassa kiveyksessä.

Antti Suna 1980. MV, RHOTL10000:5.13.17.

Arkeologiset kaivaukset esilinnan pihalla

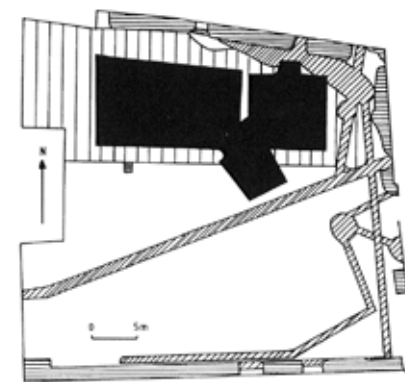
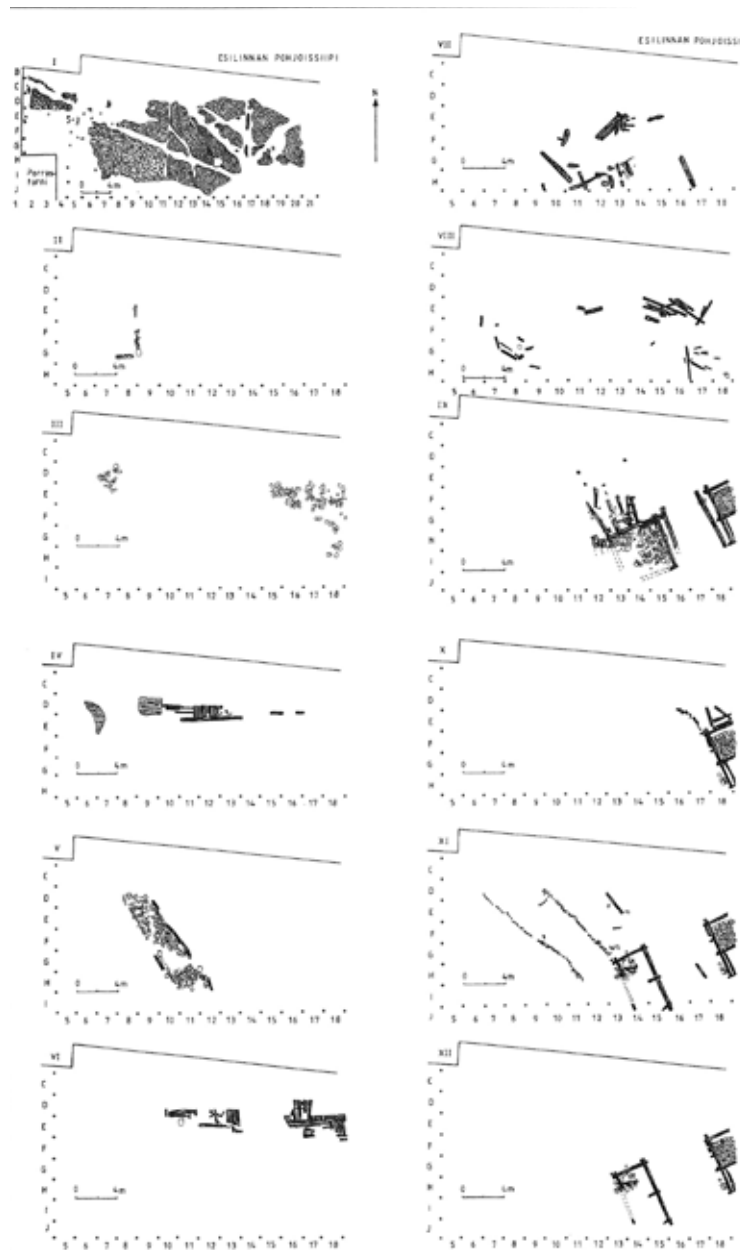
Esilinnan pihat joutuivat suurten myllerrysten kohteiksi peruskorjauksen yhteydessä vuosina 1975–1987. Esilinnan pihan pohjoisosassa tehtiin mittavat tutkimuskaivaukset, jotka edelsivät pihatason korkeuden muuttamista.

Vuosina 1978–1983 tehtyjen pihan pohjoisosan arkeologisten kaivausten välittömänä tavoitteena oli korjaustyössä tarvittavan pihan pinnan ja muodon määrittely. Pihan pohjoisosassa suoritettiin perusteellinen, steriiliin pohjasaveen saakka ulottuva kaivaus, ja muu osa pihasta jätettiin reserviksi tuleville tutkijapolville. Kaivetun alueen suuruus oli noin kuudennes pihan pinta-alasta. Kaivausten dokumentoinnista ja löytöjen kenttäkonservoinnista vastasi Museoviraston tutkija, arkeologi Antti Suna.⁵¹

Esilinnan pihan arkeologisissa kaivauksissa löydettiin puurakenteita, mm. kivillä täytettyjä hirsiaarkkuja, Kykyrin mukaan laiturirakenteita sekä kolme, pihan poikki kulkevaa pystypaaluriviä, jotka tutkimuksessa on ajoitettu 1400-luvun alkuun, dendrokronologisten ajoitusten mukaan vuoteen 1429.⁵² Osa paalurivistä paljastui jo 1958 kaivettaessa pihalle lämpökanavaa. Vieri viereen lyötyjen paalujen läpimitta oli 9–13 cm ja 10–18 cm ja pituus vaihteli 80–225 cm välillä. Kahden ylemmän paalurivin välissä oli 350 cm levyinen kaista, joka oli tasolla 245 mpy sorastettu ja kivetty pienillä kivillä.⁵³

Kaivauksissa löytyi eriaikaisia pihakiveyksiä. Vanhempaa pahoin rikkoutunutta ja sekoittunutta pihakiveystä löydettiin noin 50–60 cm 1970-luvun kiveyksen alapuolelta (korkeudelta 4.60–2.70 m.m.p.y). Suurehkoista lohkotuista kivistä tehty kiveys ajoitettiin 1700-luvun alkupuoliskolle. Kiveyksen alta paljastui kaivauksen ainut rakennuksen jäännös, kapeista kivistä ladottu perustuksen nurkka. Vanhempaa kiveystä löytyi n. 30–40 cm ensimmäisen kiveyksen alapuolella, sekä käytäväkiveys korkeudelta 3.20–3.30 mmpy. Puujäännösten alta löytyi koko pohjoisen pihan kattava n. 5–40 cm paksu laastikerros, joka Kykyrin mukaan viittaa todennäköisesti esilinnan tai päälinnan itäpäädyn rakennustöihin.⁵⁴

Arkeologisissa kaivauksissa löytyi myös neljä hautausta, joissa vainajat oli haudattu matalaan maakuoppaan. Hautaukset olivat peräisin linnan piirityksen ajalta tai muulta kriisikaudelta 1500-luvun vaihteesta.⁵⁵

MERKKIEN SELITYKSET:

- pihakaivauksen yhteydessä tasokaivauksena pohjaan kaivettu alue
- ▨ pihakaivauksen yhteydessä osittain (2 kerrosta) kaivettu alue
- ▤ perustusten vahvistustöiden yhteydessä kaivettu alue
- ▦ viemäri- tms. kaivanto
- ▧ koekuoppa

Esilinnan pihalla 1950–1980-luvuilla suoritettavat kaivaukset. Piirros Marita Kykyri. Kykyri 1994, 82.

Arkeologisten kaivausten tuloksena esilinnan pihan 12 toisistaan erotettavaa päävaihetta nuorimmasta (vaihe I) vanhimpiin säilyneisiin rakenteisiin (vaihe XII). Kykyri 1994, 83–87.

Esilinnan pihan kiveys ennen vuonna 1987 tehtyä uutta kiveystä. Pihan mukulakiveys oli tehty 1960-luvulla Olli Kestilän periaatesuunnitelman mukaan. Volker von Bonin. MV, HK19870106:1768.

Oikealla
Esilinnan vuonna 1987 uusittu pihakiveys.
MN 2010.

Pihan kiveyksen uusiminen

Pihan korkeudet palautettiin seinien vierustoilla aikaisemmalle tasolle säilyneen vanhan kiveyksen perusteella arkkitehti Eero Raatikaisen suunnitelman mukaan. Palauttaminen edellytti pihan itäreunan madaltamista ja pihan pinnan muuttamista kuperaksi. Vanhaa kiveystä täydennettiin uusilla kivillä. Toimenpiteen seurauksena pihan itäosan ovet asettuivat pihan pinnan yläpuolelle, ja porttihanvaikeus sai oikean muotonsa.⁵⁶

Esilinnan pihan pohjoispuolen kenttäkiveyksen poisto aloitettiin 5.6.1978. Maata poistettiin n. 10 cm kerroksina ja maa seuloitiin.⁵⁷ Poistettavan pihakiveyksen alla oleva 30–40 cm, paikoin 50 cm paksu hiekkakerros poistettiin samalla traktorivoimin. Esilinnan sisäpihan pohjoispuolen maa-kerrosten alla ollut vanha linnanpihan lohkekiveys poistettiin ja varastoitettiin ulkoalueelle.⁵⁸ Rauhoitettu kiveys on merkitty piirustuksiin 853.21.1276, S900-9.09 Esilinnassa sisäpihan sulatus, MV.

Sadevesiviemäroinnit uusittiin,⁵⁹ ja porttikäytävässä kaivettiin 1977.⁶⁰ Pihaviemäriä jatkettiin pohjois- ja eteläsiipirakennusten sivustan länsikulmaan, tehtiin tarkistuskaivot ja yhdistettiin pohjoissiiven keskiosan ja Museoviraston toimiston viemärit.⁶¹

Vuonna 1987 linnan öljysäiliö purettiin ja asennettiin kaukolämpö pihan poikki vanhan putkikanavan linjaan.⁶²

Vuosina 1986–1987 esilinnan pihaan rakennettiin seinien vierille perustusrakenteiden suojaus routamatolla, salaojitus ja sähkölämmitys putkistojen sulana pitoa varten. Ratkaisuun päädyttiin, koska kulttuurikerrokseen haluttiin puuttua mahdollisimman vähän.⁶³

Piha kivettiin pääosin uusilla kivillä ja saumat täytettiin luonnonhiekkalla 1987. Kiveystyön toteuttivat urakoitsija Erkki Saari Ky sekä Turun läänin vankila, työmaan vastaavana mestarina Unto Lehtonen.⁶⁴ Hiekoituk-

Kaivo osittain esiin kaivettuna esilinnan pihan eteläosassa.
Dia 2309, Antti Suna 1986, MV.

Pihalla olleen portaan perustusta suojakivikerroksella korotettuna.
Taustalla puukannella katettu kaivo. MN 2015.

Jac. Ahrenbergin tulkinta Pietari Brahen huoneistoon johtaneesta portaasta. Piirros Ahrenberg 1901, s. 185.

seen on Linnan hoito-ohjeen mukaan saanut käyttää vain luonnonhiekkaa, ei sepeliä eikä kivituhkaa. *"Kivien välistä kasvillisuutta ei kitketä pois, mutta se pidetään lyhyenä. Kasvillisuuden leviäminen estää parhaiten hienon aineksen huuhtoutumisen."*⁶⁵ Kasvillius on kuitenkin viime vuosiin asti poistettu ja torjuttu. Kiveys on nykyisellään vaikeakulkuinen ja hiekkaa kulkeutuu sadevesien mukana sadevesikaivoihin.

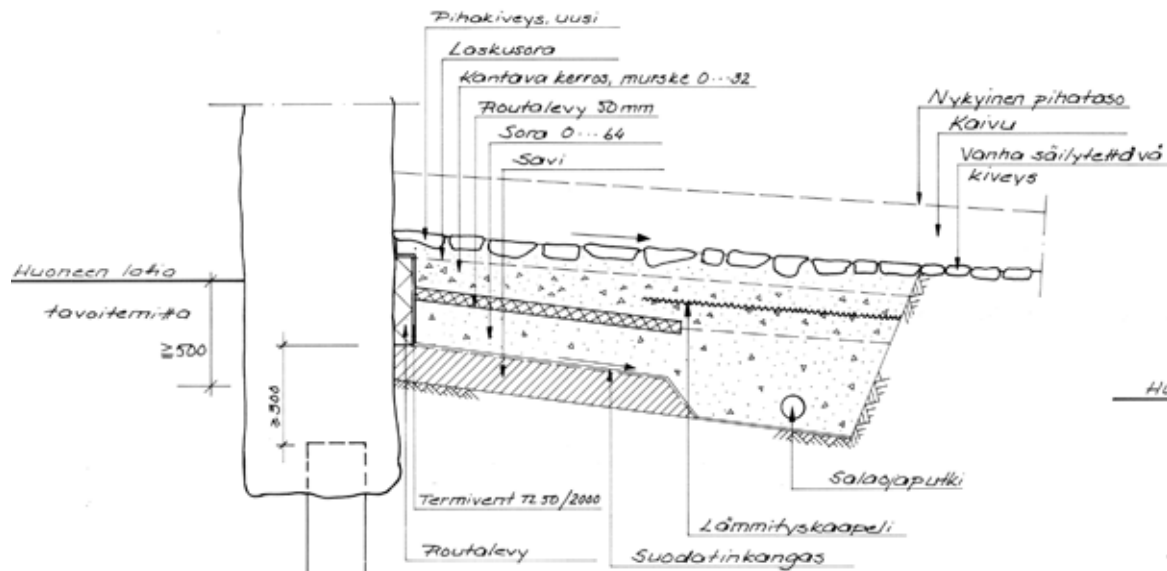
Muistokivi ks kohta Vankilan pihat.

Vuonna 1986 Pihalla oleva kaivo tyhjennettiin, ja sen reunat nostettiin muurauksella pihan tason yläpuolelle ja kaivo katettiin puukannella. Kansi on tervattu venetervalla.⁶⁶ Rakennesuunnittelijan esityksen mukaan eristyksenä ei käytetty routalevyjä, vaan pelkästään tiivistä kantta.⁶⁷

Eteläsiiven vieressä olleen porrastornin perustuksena oleva kiviladella otettiin esiin. Itäsiiven asuintiloihin johtanut porras rakennettiin vuon-

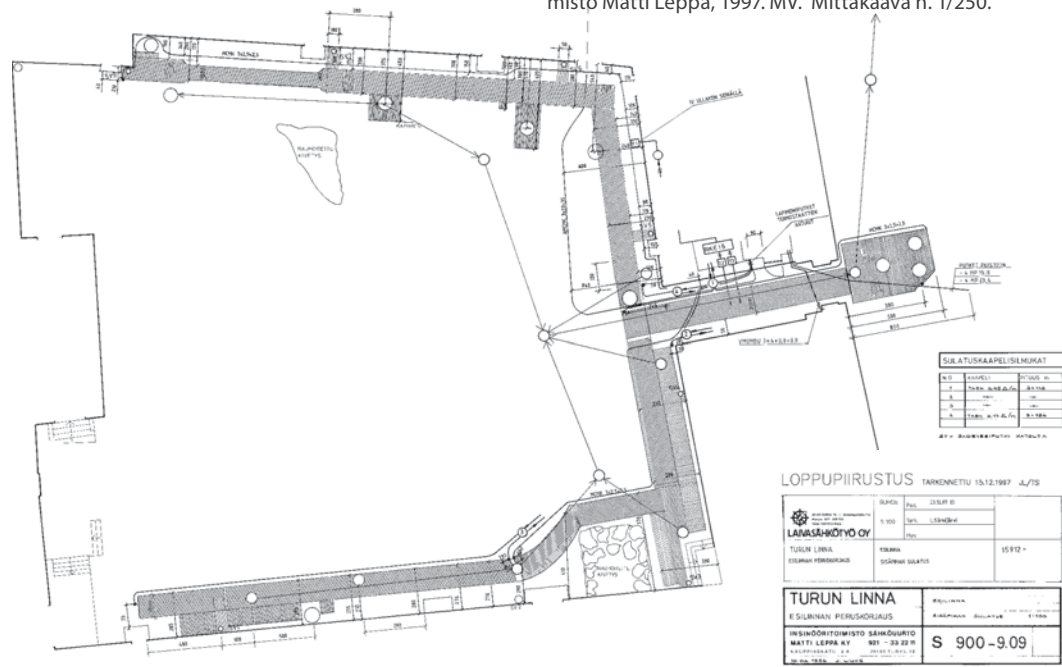
na 1581, ja porras on esitetty vielä Moraensonin mittauspiirustuksissa 1770 sekä Leinbergin kertomuksessa 1760. Porras purettiin 1700-luvun lopulla.⁶⁸ Piirros portaasta *"En af uppgångarna till Pehr Brahes våning"* on julkaistu Ahrenbergin kirjassa *Ur Åbo slotts byggnadshistoria* 1901.⁶⁹ Porrastornin perustusta korotettiin kiviladella, ja kiveys saumattiin Parmu-laastilla. Hoito-ohjeessa todetaan että *"päälimmäiset kivet ovat alkuperäisten päällä suojaavana kerroksena."*⁷⁰

Puinen, mustaksi petsattu kulkutaso lämmönvaihdinhuoneeseen rakennettiin vuonna 1986.⁷¹ Pihan kaakkoisnurkkaan rakennettiin uudet luonnonkiviportaat ja muiden ulko-ovien eteen porrastasanteet alemmalle tasolle palautettujen pihan pintojen mukaisesti. Luonnonkiviset porrastasot muurattiin Parmu-laastilla.⁷² Kaksoisportaan alaosat tehtiin graniitista.

Esilinnan sokkelin vierusta. Insinööritoimisto Eero Paloheimo & Matti Ollila 1986. MV, 853.21.2541. Mittakaava 1/40.

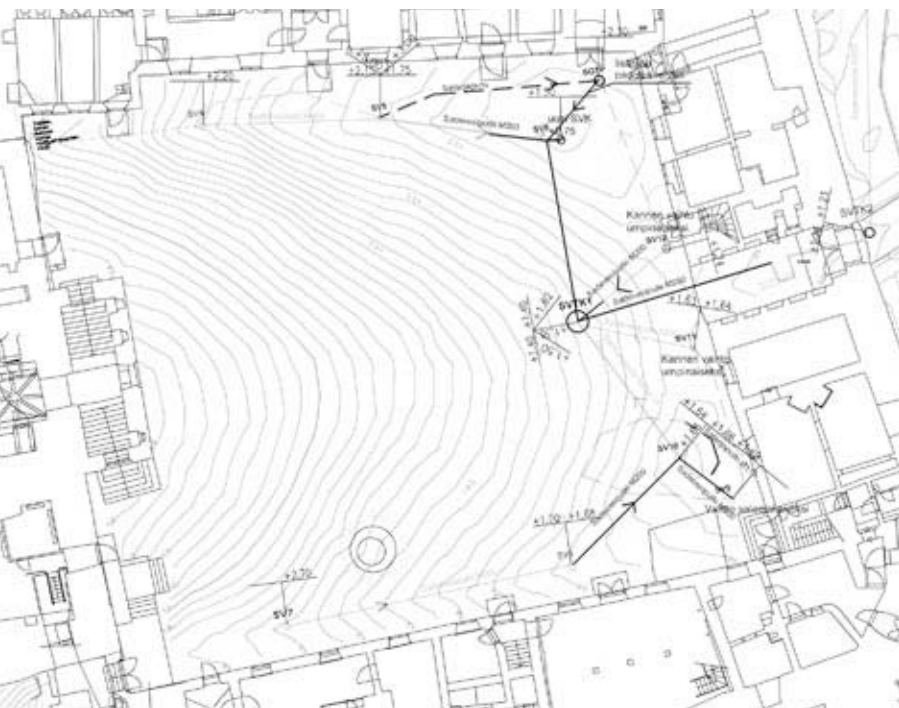
Alhaalla / Sisäpihan sulatus. Piirustuksessa näkyy myös sadevesiviemäri- ja salaojakaivot. S900-9.09 Insinööritoimisto Matti Leppä, 1997. MV. Mittakaava n. 1/250.

Lämmityskaapelointi asennettuna pihan pohjoispuolella. Kaapelointi ei tietävästi ollut käytössä, ja osa kaapeloinnista purettiin vuonna 2016 tehtyjen sadevesiputkien korjausten yhteydessä. P. Kujanpää 1987. TMK, KF912793.

Lounaisnurkasta puretun portaalan alla olevaa vanhaa vinoa kehämuuria ja vanha nelikulmainen sadevedenpoistokanaali. Welin 1974. MV, F2551.

Uusittavat sadevesiviemäri- ja salaojakaivot esilinnan pihalla
2016. A-Insinöörit, 10.03.2016. G201. Mittakaava n. 1/250.

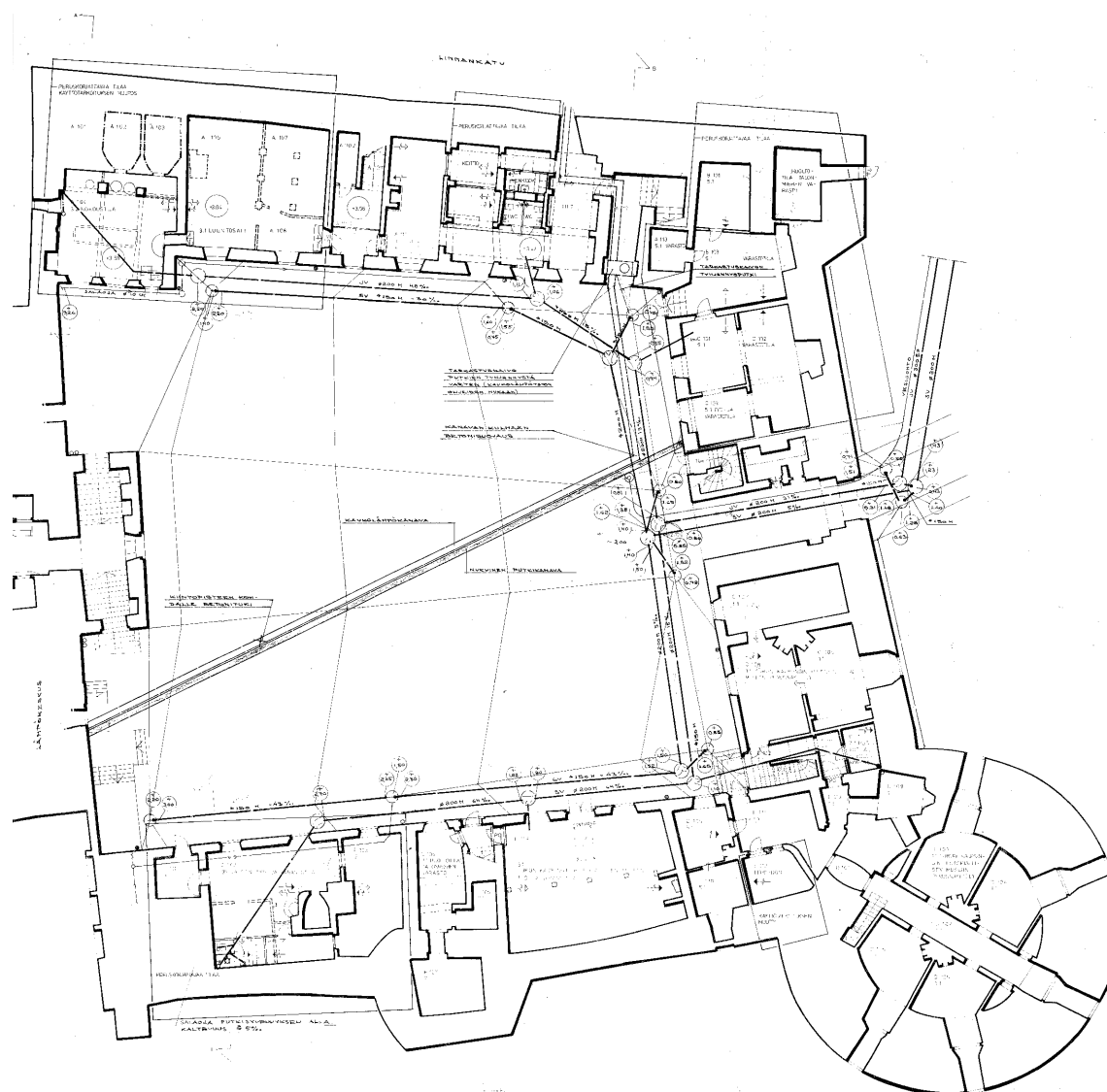
Vuonna 2016 osa esilinnan pihan sadevesi- ja salaojaputkista uusittiin. Putkikaivannot tehtiin koneellisesti arkeologin valvonnassa. Aiemmin kaivamattomat alueet ja vanhojen kaivantojen syvennys tehtiin arkeologisena tutkimuskaivauksena arkeologi Kari Uotilan johdolla (Muuritutkimus ky).⁷³ Kaivetut alueet kivettiin uudelleen pääosin vanhoilla puretuilla kivillä. Työn yhteydessä tehtiin myös useita koeladontoja eri tyyppisistä kiveyksistä tulevan uuden pihakiveyksen suunnittelun pohjaksi.

Sadevesiviemäri- ja salaojakaivojen uusiminen käynnissä esilinnan pihalla 2016. Keskellä oikealla / Arkeologi Maija Helamaa. Alhaalla / Pääsisäänkäynnin graniittiporras odottaa korjausta. Koelaitteita kiveyksen uusimisesta. Valokuvat Merja Nieminen 2016.

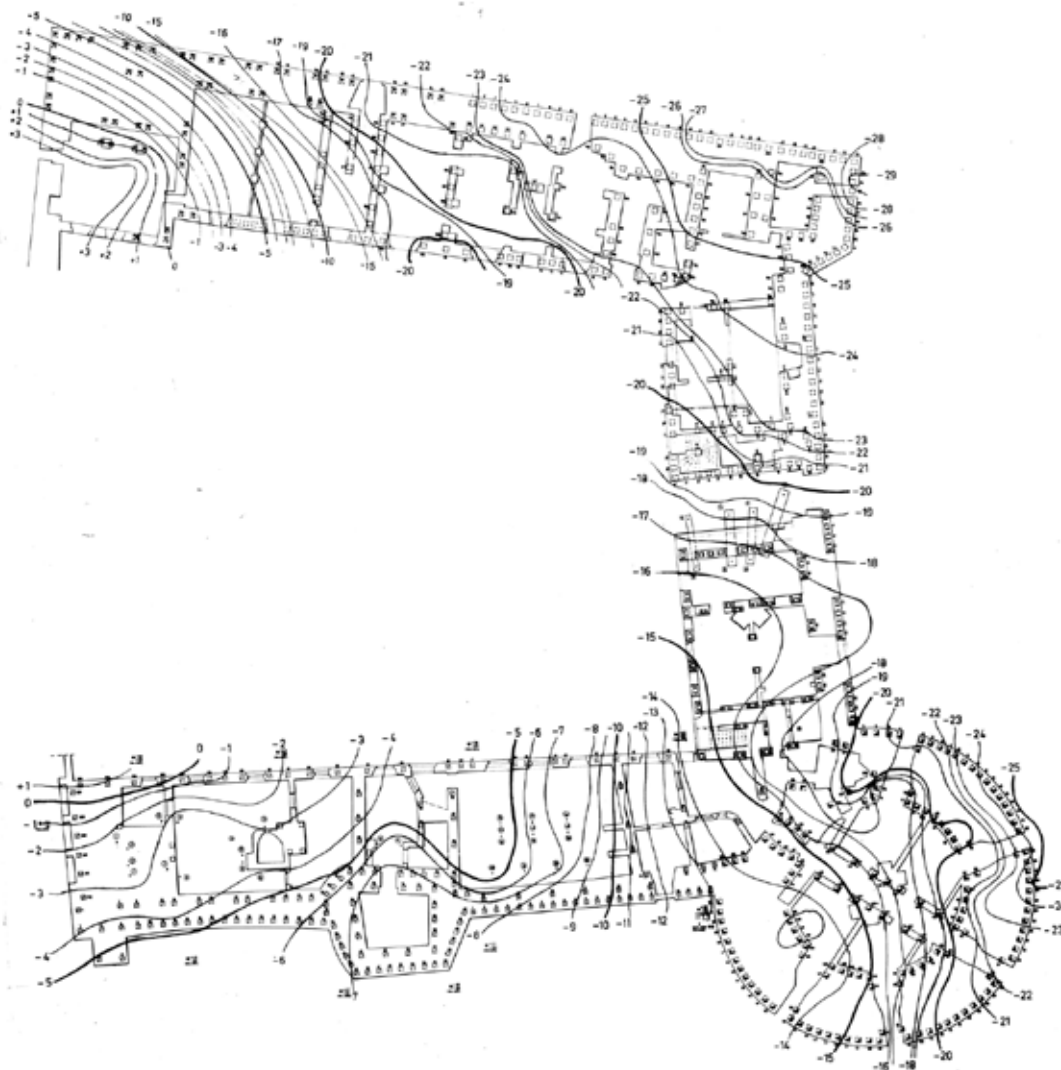
Lämmönvaihdinhuoneeseen ja Pajapihalle johtava porras ja kulkutaso pihan lounaisnurkassa. Merja Nieminen 2011.

Lämpöjohdot ja tarkastuskaivot esilinnan pihalla. Insinööritoimisto Åke Jokela, 1981. MV, 853.21.3048. Mittakaava n. 1/250.

Lähdeviitteet

- 1 Gardberg 1959, 492, 547-548.
- 2 Uotila 1998, 78-82. Gardberg 1967, 9-12. Glückert et, Turun linnasaaren ja sen lähiympäristön maatumisen ja maaperän historia, 1992. Lasse Laaksonen, Turun linnan arkeologiset tutkimukset 1978-1981, 75. Historiallisen ajan arkeologia Suomessa, Turun maakuntamuseo, Raportteja 6, Turku 1984.
- 3 Uotila 1998, 61, 67-71, 84-85. Zetterberg 1991, Turun linnan puurakenteiden dendrokronologiset ajoitukset.
- 4 Gardberg 1959, 439, 441.
- 5 Uotila 1998, 84-85.
- 6 Uotila 1998, 58-60, 67-71. Rakentamisajan määrittäminen perustushirsien dendrokronologisen iänmäärittämisen mukaan.
- 7 Uotila 1998, 32-33.
- 8 Raatikainen 1993, 26. Glückert 1992.
- 9 Gardberg 1959, 45-48, 72-73, 439. Gardberg 1950, Esilinnan eteläpuolelle vuonna 1950 tehty kaivaus, MV 9449. Uotila 1998, 34-46, Piirros rakentamisvaiheista sivulla 42.
- 10 Uotila 1998, 32-33, 42. Kaivausraportti Helena Soiri, Maria Merikanto, Kaivaukset Turun linnan esilinnan eteläpuolen länsiosassa syys-joulukuussa 1974, (60 sivua). Uotila 1994, Turun linnan tutkimuksia 1994, 65. Arkistopiirustus 853.21.1326, Esilinna eteläpuolen länsipääty 1/50, ei päiväystä, MV. Arkistovalokuvat TL 192/1-192/10, RHOTL2445, RHOTL2446, RHOTL2451, RHOTL2452, RHOTL2458, RHOTL2489-2492, RHOTL2551, RHOTL2627, RHOTL2628, RHOTL2637, MV.
- 11 Gardberg 1959, 74, 148.
- 12 Gardberg 1959, 150-151.
- 13 Uotila 1998, 84-85. Aki Pihlman, Turun linnan tutkimuksia 1994, 76.
- 14 Snellman 1890, 13. Gardberg 1959, 72, 153.
- 15 Gardberg 1959, 74.
- 16 Gardberg 1959, 150-151, 308.
- 17 Snellman 1890, 15. Gardberg 1959, 151-152.
- 18 Gardberg 1959, 304-306.
- 19 Gardberg 1959, 264-266.
- 20 Gardberg 1959, 387, 454.
- 21 Gardberg 1959, 427-429.
- 22 Gardberg 1959, 314, 441. Nikula 1987, 435. Arkistopiirustukset 853.21.0968, 853.21.069, 853.21.1060. Arkistovalokuvat RHOTL1809 Welin 1955, RHOTL1971 Welin 1957, MV. 17333, 17334 Gardberg 1959, TMK. 59483 - 59485 Kujanpää 1984, TMK.
- 23 Gardberg 1959, 442-450, 481. Snellman 1890, 45.
- 24 Snellman 1890, 13, 14. Gardberg 1959, 153.
- 25 Gardberg muistiinpanot linnan tileistä 991:8, B. Byggnadsarbeten. TL MV.
- 26 Gardberg 1959, 451. Ilmo Kajala(?), muistio Esilinnan pihan kiveyksestä, 1985 [ei päiväystä], TL MV.
- 27 Gardberg 1959, 74. Lennqvist 1764, *Leinberg 1890*, 91.
- 28 Snellman 1890, 48.
- 29 Gardberg 1959, 348, 451. Lepokorpi 2011, 26.
- 30 Nikula 1970, 198. Lasse Laaksonen, Kertomus virkamatkasta Tukholmaan 15.3 - 21.3.1987. 8931 MV. Nikula 1971, 663. Putkonen 2014, 96-97.
- 31 Gardberg 1961, 13. Lasse Laaksonen, Lehdistötiedote 20.5.1987 Turun linnan esilinnaosan peruskorjaustyön valmistuminen ja luovuttaminen Turun kaupungille, MV. Putkonen 2014, 96.
- 32 Lilius 2004:1, 307. Lilius 2004:2, 142 piirustus Ludvig Lindqvist, Uppmätning av Åbo slottshäkte 1867. Situationsplan och plan av första våningen. RakH56 M 7/3, 1. KA. Turun linnan piirustuskokoelmassa on kopio samasta piirustuksesta, jossa on teksti: Kopio Nauvon Prostvikin kartanosta löytyneestä piirroksista. Valokuva no F.32655 Welin 1968.
- 33 Drake 1995, 105-108. Lasse Laaksonen Lehdistötiedote 20.5.1987 Turun linnan esilinnaosan peruskorjaustyön valmistuminen ja luovuttaminen Turun kaupungille. MV.
- 34 Lepokorpi 2000, Turun linna vankilana, 80. Turun maakuntamuseo, Turun linna. Vammala 2000.
- 35 Ilmo Kajala muistio puhelinkeskustelusta konservattori Reino Mattila - Ilmo Kajala 25.09.1985. Arkistopiirustus 853.21.1318 (1985), MV.
- 36 Arkistovalokuvat Neg 2801, Carl Frankenhaeuser 1907, MV. Neg 121029, U1110,

853.21.2556 Kalliopinnan korkeuskäyrät. Kalliopinnan korkeusasema arvioitu paalujen tunkeuman perusteella. Insinööritoimisto Paloheimo & Ollila 1982.

48C6, MV.

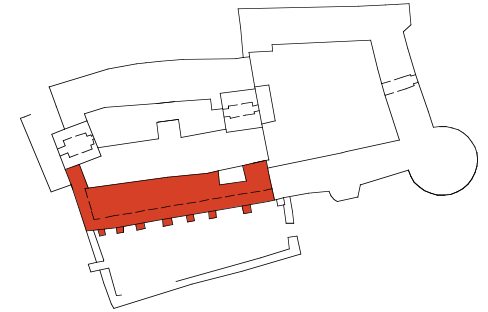
- 37 Arkistovalokuva RHOTL1166 (1950), MV.
- 38 Gardberg 1959, 477-479. Sivulla 477 Mittaus- ja leikkauspiirustus R. Mattila 1955.
- 39 Gardberg 1959, 48. Gardberg TKHM66 1967, 10-12, leikkaus maakerroksista Mittauspiirustus T. Heininen ja valokuva kaivannosta Welin lokakuu 1958. Muistio Ilmo Kajala(?), Esilinnan pihan kiveyksistä, 1985 [ei päivämäärää]
- 40 Muistio Ilmo Kajala(?), Esilinnan pihan kiveyksistä, 1985 [ei päivämäärää]. Arkistopiirustus 853.21.2838, Olli Kestilä 1961, MV. Arkistovalokuvat F28402 P.O.Welin 1964, TMM. Valokuva Volker von Bonin 6.1.1987, U1110, 48C, laatikossa 1, MV.
- 41 TKHM64, 106.
- 42 TKHM56, 119-120. TKHM58, 65. TKHM60, 64. TKHM62, 103-105. TKHM76, 221. Raatikainen et 1993, 16 Perustusten vahvistustöiden vaiheet, pohjapiirros, 17-18, 29, 43, 48.
- 43 TKHM56, 119-120, TKHM56, 125, TKHM66, 36. Arkistovalokuva 17330 Gardberg 1959, TMK.
- 44 TKHM60, 64.
- 45 TKHM62, 103-105. Arkistopiirustukset 853.21.2427 ja 853.21.2557A, MV.
- 46 TKHM75, 244. Arkistopiirustukset 853.21.1321 ja 853.21.1322, MV. Arkistovalokuvat RHOTL 2265-2268, 2273, 2275, 2276, 2286, 2297, 2299, 2303, 2309, 2347, 2352, 2354, 2384, 2399, 2398, 2413, 2479, 2487, 2533, 2551, 2552, 2554, 2610, 2617 (vanhat numerot), MV (Eteläsiipi pohjoisjulkisivu)
- 47 Kaivaukset 1975-1976, Esilinnan pohjoissiiven kaivaus, selostus ja mittauspiirustukset, MV 146287. TKHM76, 214. Muistio Ilmo Kajala(?), Esilinnan pihan kiveyksistä, [ei päivämäärää]. Arkistopiirustukset 853.21.1278 ja 853.21.1279 ja 853.21.1283 Esilinnan pohjoissiipi eteläseinä, mittauspiirustus 1975-76, 1975, MV. Arkistovalokuvat RHOTL10000:5.8.1 - RHOTL10000:5.8.50, RHOTL10000:5.8.60 - RHOTL10000:5.8.76, MV (pohjoissiiven eteläseinä). Arkistokuvat RHOTL10000:5.8.80 - RHOTL10000:5.8.92, MV (itäsiiven länsiseinä). Kuvan RHOTL10000:5.8.91 taustan teksti: "Esilinna. Kaivaus itäsiiven länsipuolella, portin eteläpuolella. Kaivannossa näkyvissä aikaisempaa, kivettyä pihatsoa. Kuvattu etelästä. Marraskuu 1977. IK"
- 48 Turun linnan korjaustyö 1.4.-30.6.1978, muistio, työmaapöytäkirjan liite. MV.
- 49 Turun linnan korjaustyö 1.7.-30.9.1978, muistio, työmaapöytäkirjan liite. MV. Arkistopiirustukset 853.21.2426a Sisääntuloholvin leikkaus 1978, 853.21.2433 Sisääntuloholvin uudet perustukset, 853.21.2492 Itäsiiven paalut 1979, täyd. 1980, Insinööritoimisto Paloheimo & Ollila. MV.
- 50 Muistio Ilmo Kajala(?), Esilinnan pihan kiveyksistä, 1985 [ei päivämäärää].
- 51 Kykyri 1994, Turun linnan tutkimuksia, 82, 83, Kartat: Pihalla 1950-1980-luvulla

- suoritetut kaivaukset, Esilinnan siipirakennuksissa ja niiden lähistöllä suoritetut kaivaukset 1970-1980-luvulla. Pihakaivauksen hallien sijainti esilinnan pihalla. Lasse Laaksonen 1981, 73-74. Arkistopiirustukset 853.21.4001 - 853.21.4020, 853.21.4023, 853.21.4024 Esilinnan pihan pohjoispuolen kaivaus, MV. Arkistovalokuvat 2226 - 2231 (väridiat) 1986 Ilmo Kajala. [ei skannattu]
- 52 Kykyri 1994, 84-87, piirros vaiheista ja valokuva TL neg. 5265. Pihlman 1994, 76-77. Uotila 1998, 67-71. Zetterberg 1991, Turun linnan puurakenteiden iänmäärittäminen, dendrokronologiset ajoitukset. Arkeologisen tulkin mukaan esilinnan piha olisi ainakin vielä 1400-luvun alkupuolella ollut ranta-alue, mutta geologiset tutkimukset osoittavat rantaviivan olleen huomattavasti alempana (Glückert et al 1994).
- 53 Kykyri 1994, 86-87. Gardberg 1967, 10. Lasse Laaksonen, 1981, 75. Pihlman 1994, 76. Pihlmanin tulkin mukaan vanhimman vaiheen löydetty rakenteet olivat tiepenkereen tukirakenteita. Arkistovalokuvat, diat laatikot Piha I-V, diat P40-P5168 Esilinnan pihan ja muiden alueiden kaivaukset. [Eivät olleet käytössä tämän selvityksen yhteydessä.]
- 54 Kykyri 1994, 83-87. Arkistopiirustus 853.21.1276 Esilinna, piha koilliskulma, ei päiväystä. MV. Arkistovalokuvat RHOTL10000:5.13.1, RHOTL10000:5.13.9 - RHOTL10000:5.13.32, RHOTL10000:5.13.35 - RHOTL10000:5.13.42, MV.
- 55 Esilinnan pihalta löydetty hautaukset, muistio ja muistiinpanot kansiossa Rakennuskulttuuriyksikön ja restaurointiyksikön pöytäkirjat. TL, MV. Pihlman 1994, 75.
- 56 Raatikainen 1993, s. 35. Piirustus 853.21.2375 Pihatasot 19.02.1980.
- 57 Turun linnan korjaustyö 1.4.-30.6.1978 muistio työmaapöytäkirjan liite. Arkistovalokuvat RHOTL10000:5.8.4 - RHOTL10000:5.8.76, RHOTL10000:5.15.8, RHOTL10000:5.15.9, RHOTL10000:5.15.13 - RHOTL10000:5.15.23 (vanhaa mukulakiveystä). MV.
- 58 Turun linnan korjaustyö 1.7.-30.9.1978 muistio, työmaapöytäkirjan liite. Arkistovalokuvat RHOTL10000:5.8.28 - RHOTL10000:5.8.30, RHOTL10000:5.8.68, RHOTL10000:5.8.69.
- 59 Raatikainen 1993, 35. Arkistopiirustus 853.21.3048 Kaukolämpö, ulkoputkikanava sekä tarkastuskaivot + betonituet, Insinööritoimisto Åke Jokela 1981, MV. 853.21.3050 Esilinna eteläsiipi vesi- ja viemärijohdot, Insinööritoimisto Åke Jokela 1978, MV.
- 60 Arkistovalokuvat RHOTL10000:5.1.1 - RHOTL10000:5.1.20 Turun linnan esilinnan viemärikaivanto porttikäytävässä 1977, MV.
- 61 Turun linnan korjaustyö 1.4.-30.6.1978 ja 1.7.-30.9.1978 muistiot työmaapöytäkirjan liitteet.
- 62 Työmaapäiväkirjat 20.6.86 - 18.1.1988. 853.21.3048, Ins. tsto Åke Jokela, MV.
- 63 Raatikainen 1993, 35, 47, 50. Työmaapäiväkirjat 7.9.86 - 25.6.86, 26.6.86 - 7.4.87. Arkistopiirustukset 853.21.2541 Esilinnan sokkelin vierusta, rev C 23.05.1986, Insinööritoimisto Paloheimo&Ollila. S 900-9.09 Esilinna sisäpihan sulatus, Insinööritoimisto Sähköuurtto Matti Leppä Ky, MV. Arkistovalokuvat RHOTL10000:5.13.33, RHOTL10000:5.13.34, MV. Arkistovalokuvat 479/1 - 480/17 (6x6 negat), 2209 - 2218 (väridiat) Esilinnan eteläsiiven edustan kiveystä, Ilmo Kajala 1986. 479/16 Esilinnan pihan eteläosaa pihan lounaisnurkasta kuvattuna, seinän vierustan eristystyöt käynnissä, Ilmo Kajala 1986. 480/11 - 480/16 (6x6 negat), 2219 - 2222 (väridiat) Eteläsiiven lämmityskaapeli asennusta kesällä 1986, Ilmo Kajala. MV.
- 64 Raatikainen 1993, 35. Työmaapäiväkirja 15.6.1987. MV.
- 65 Turun linnan hoito-ohje 6.1.1.2. MV.
- 66 Mittauspiirustus 853.21.1199 Kaivo, pohja ja leikkaukset 1986. Piirustus no 8611 Kaivon ulottaminen maanpinnan yläpuolelle uudella muurauksella ja lankkukannen rakentamisella, 1.12.1986, Eero Raatikainen. Hoito-ohje 6.2.2.1.1. Arkistovalokuvat K326/20 - K326/74 (kinofilmit, vanhat numerot) Kaivo esilinnan pihan eteläosassa 1986 Antti Suna, 2292 - 2332 (väridiat) 1986 Antti Suna, 481/2 - 481/7, 482/12 - 16, 483/3, 483/10, 483/13, 483/17 (6x6 negat) Kaivo esilinnan pihan eteläosassa, 1986 Antti Suna, MV. 490/4 Esilinnan piha, kaivo ja kaksoisporras, 1993 Veijo A Laine. MV.
- 67 TLT (Turun linnan työryhmä) pöytäkirja 8.12.1986, MV.
- 68 Gardberg 1959, 481.
- 69 Snellman 1890, piirustusliite Moraensonin mittauspiirustukset 1770. Gardberg 1959, 74. Lennqvist 1760, Leinberg 1890, 89. Ahrenberg 1901, 185 piirros En af uppgångarna till Pehr Brahes våning, Ahrenberg.
- 70 Hoito-ohje 6.2.2.1.1. Arkistopiirustus 853.21.1321, MV. S900-9.09 Sisäpihan sulatus), MV. Arkistovalokuvat: 2413 Welin 7.3.1974, Huoneen no 28 ulkopuolella oleva kaivanto idästä länteenpäin kuvattuna. 2200 - 2207, 2218, 2295, 2297 (väridiat) 1986 Ilmo Kajala, MV. 479/1, 479/3, 480/10, 480/11 Esilinna, eteläsiiven porrastornin perustuskiveyksen korotusta (6x6 negat) 1986, Ilmo Kajala. [Osa perustusrakenteista oli purettu perustusten vahvistustöiden yhteydessä.]
- 71 Piirustus no 8609 Kulkutaso lämmönvaihdenhuoneeseen 11.06.1986 Eero Raatikainen. Paikalta purettu aiempi kulkutaso oli rakennettu Olli Kestilän piirustuksen 853.21.2833 mukaan 1961.
- 72 Hoito-ohje 6.2.2.3. Piirustus no 7997 E111& C113:n ja pihan väliset portaat 19.02.1980, Eero Raatikainen.
- 73 Kari Uotila & Maija Helamaa, Muuritutkimus ky, Turun linna, esilinnan piha. Putkikaivantojen arkeologinen valvonta ja kaivaus 1.8.-12.10.2016. Raportti. Valvottu ala noin 150 m², kaivettu ala noin 8 m².

PAJAPIHA | SMEDJEGÅRDEN VANKIPIHA | FÅNGGÅRDEN

Pajapiha. Antti Suna 2009.

Pihaa kutsuttiin 1500-luvulla Pajapihaksi pihalla olleiden sepän pajojen mukaan ja vankipihaksi pihalla olleiden rakennusten ollessa vankilakäytössä 1700 - 1800-luvuilla.

1900-luvun alkupuolen asiakirjoissa käytettiin myös nimitystä Eteläinen ulkovarustus, sisävalli ja 2000-luvulla Pajapihan ohella myös Sepän piha (Drake 2000).

Historiaa

Puolustusmuurin rajaama eteläinen puolustusvarustus rakennettiin viimeistään 1400-luvun toisella puoliskolla samaan aikaan esilinnan kehämuurin rakentamisen kanssa. Pajapihan ja esilinnan etelämuurit muodostivat yhtenäisen esilinnarakenteen päälinnan etelä- ja kaakkoispuolelle.¹ Pajapihan kaivauksissa löytynyt nelikulmainen 9x11 m:n kylmämuuritekniikalla harmaakivistä ladottu perusta työntyy Pajapihan etelämuurin alle ja on siten muuria vanhempi rakenne, mahdollisesti torni keskiajalta.²

Pajapihan muuria korotettiin mahdollisesti samaan aikaan kun esilinnan kehämuuria korotettiin 1560-luvulla. Muurin korkeus oli vielä 1800-luvun alussa n. 10 metriä (esilinnan muurien korkeus). Vanhoissa maalauksissa pajapihan eteläinen muuri onkin esitetty yhtä korkeana kuin esilinnan muurit. Myös muuria tukevat seitsemän tukipilaria näkyvät vanhoissa karttoissa ja piirustuksissa.³

Pajapihalle kuljettiin todennäköisesti alunperin vain esilinnan lounaiskulmalla olleesta portista. Esilinnan etelämuurin uudelleen rakentamisen yhteydessä 1578-1581 päälinnan ja esilinnan yhdistävään 6.4 metriä korkeaan muuriin tehtiin suuri portti. Pajapihan itäpäästä ryytipihalle johti katettu porras.⁴

Suuren linnantuvan eteläisestä muurista johti käytävä muurin läpi ulos, ja Gardberg pitää todennäköisenä, että aukon jatkeena oli puinen käytävä, joka johti suoraan Pajapihan muurille, tai privetiin.⁵

Pajapihalla oleva linnan eteläseinästä ulkoneva tukirakennelma eli kontrefori rakennettiin tukemaan linnan etelämuuria 1300-luvun lopulla tai 1400-luvun alussa. Kontreforin päälle rakennettiin ns. sauna Juhana herttuan aikana vuonna 1559. Kulku linnan sisätiloista suoraan pajapihalle tuli mahdolliseksi, kun huoneen länsiseinään myöhemmässä vaiheessa tehtiin ovi ja pajapihalle johtavat portaavat, joiden rakentaminen mainitaan vuoden 1682 tilikirjoissa.⁶

Miten pajapihan muuri liittyi linnan kehämuuriin tai länsitorniin alueen länsipäässä ei ole tiedossa. Liittymästä onkin esitetty eri teorioita: Rinteen tulkinnan mukaan pajapihan muuri liittyi portaan välityksellä läntisen etuvarustuksen muurirakenteeseen.⁷ Kronqvistin tutkimusten mukaan pajapihan muuri jatkui länsipäädyn suuntaisena länsitorniin saakka, ja muuriin väliin jäi kapea käytävä. Tätä tulkintaa tukee myös linnalla tehty myöhemmät tutkimukset.⁸

Eteläisten ulkovarustusten historian vaiheista on vain vähän tietoja - hajanaisia merkintöjä tilikirjoissa ja vanhoissa selostuksissa.

Linnan tilikirjojen mukaan vuonna 1538 rakennettiin alempi varustus (nedra värn) sekä ylempi varustus (höga värn). Työhön tarvittiin 256 päivätyötä.⁹ [Selostuksesta ei käy tarkasti selville mitä varustuksia maininnat koskevat]. Vuonna 1544 rakennettiin linnan eteläpuolelle uusi varustus "ampuma-reikien yläpuolella olevien muurista ulkonevien reunusten eli muurinsakarain sisäpuolelle".¹⁰ Vuonna 1563 valli varustettiin rautaisilla muuriseiteillä.¹¹

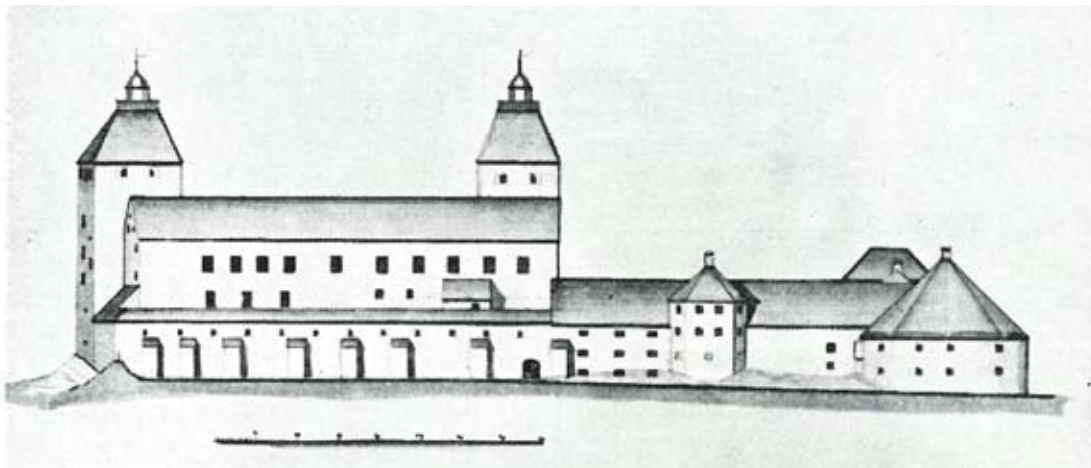
Paja linnan ulkopuolella mainitaan vuosien 1543 ja 1551 tilikirjoissa, ja todennäköisesti paja oli juuri puolustusmuurin rajaamalla pajapihalla.¹² Vuonna 1564 linnalla oli useita pajoja; suuri paja, hienotaepaja ja telakkaan kuuluva laivapaja sekä kengittäjän paja, joka oli todennäköisesti tallipihalla.¹³ Vuonna 1565 mainitaan asiakirjoissa "stora smidhian", ja pari vuotta myöhemmin työskenneltiin kahdessa pajassa.¹⁴

Vuonna 1674 maaherran käskystä kunnostettiin harmaakivisillä tykin-alustimilla varustettu rappeutunut muuri puutarhan ja vankikartanon välillä. Muuri oli 37 sylvä (65,9 m) pitkä ja 2,5 sylvä (4,5 m) korkea. Muurin uudistamiseen käytettiin 24 lästää (288 tynnyriä) kalkkia, 5000 tiilikiveä, 5 kimppua tuohia, 30 tukkia, 42 tolttia (504 kpl) lautoja ja 264 päivätyötä.¹⁵

Vankilakäytössä olevien rakennusten kattojen korjauksista on useita mainintoja. "Vanhan pajakartanon" kattoja korjattiin vuonna 1664. Samana vuonna puutarhaan tehtiin puiset portaat ja vanhassa pajakartanossa ole-

Pajapiha 1400-luvun lopulla. Pienoismalli ajanjaksosta 1486-1505. Reino Mattila ja Juha Stenberg 1979, Turun linnan rakennushistorian näyttely. Valokuva MN 2013.

Linnan julkisivu etelään. Mittauspiirustus Moraenson 1770. CJ Gardberg 1959, 18.

Näkymä Turun linnasta 1600-luvulla. Pajapihan muuri rauniona. Thomas Legler 1870-luku, Turun kaupungin taidekokoelma.

va vankila korjattiin. Jälleen vuonna 1671 ”korjattiin pajakartanossa olevan vankihuoneen ja sen etuhuoneen katto, joka oli kerrassaan purkautunut”. Rappeutunut kivikamari, jota käytettiin elin-ikäisten vankien vankilana, kunnostettiin vuonna 1682.¹⁶

Vuonna 1695 ”Vankikartanon muuri korjattiin ja uusi katto pantiin siinäkin oleviin huoneisiin”. Vuonna 1699 muuri katettiin ja varustettiin rautaisilla muurinsiteillä. Samaan muuriin ja sen neljään pilariin käytettiin 29060 tiiltä ja 311 kuormaa harmaakiveä. Pilarit katettiin laudoilla ja paanuilla.¹⁷

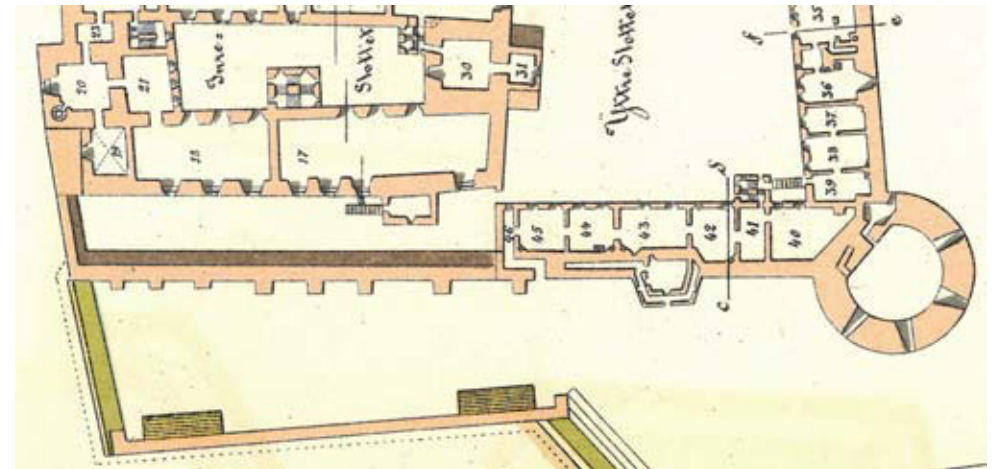
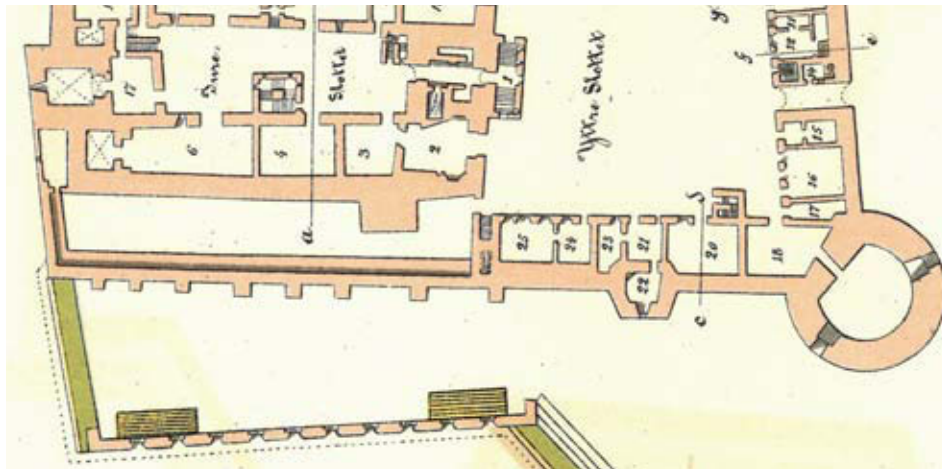
Eteläsiiven länsipään edessä Pajapihan muuria vasten oli vielä 1760-luvulla kaksikerroksinen vankilarakennus, jossa alhaalla pidettiin miesvankeja ja ylhäällä naisia.¹⁸ Holvattu katto purettiin 1700-luvun lopussa tai 1800-luvun alussa, mutta kehämuurin päällä ollut, todennäköisesti 1907 osittain uudelleen rakennettu yksinäinen tiilimuuri oli vielä pitkään jäljellä ja purettiin vasta vuonna 1951.¹⁹

1770 Moraensonin mittauspiirustuksissa Pajapihan muuri on esitetty edelleen lähes esilinnan eteläseinän korkuisena.²⁰ 1700-luvun lopulta lähtien varastona ja vankilana käytettävän linnan etuvarustukset menettivät merkityksensä ja muurit raunioituivat. Rauniot on esitetty useissa kaiveruksissa ja maalauksissa.²¹ Muurien säilyneet alaosat peitettiin maavalleiksi 1800-luvun alkupuolella.²² Pajapihalla kasvoi suuria lehtipuita vielä 1930-luvulla.²³

Tutkimukset ja kaivaukset

Juhani Rinteen (1901–1933), Iikka Kronqvistin (1939–1944), Lars Petterssonin (1946–1949) ja C.J. Gardbergin (1949–1961) tutkimukset ja kaivaukset ovat olleet osia linnan korjauksiin liittyvästä tutkimus- ja suunnittelutyöstä. Eteläisillä pihilla onkin tehty hyvin vähän tutkimuksia, ja pihojen historia on vielä suurelta osin arvailujen varassa.²⁴

Pajapihalla tehtiin kaivauksia 1930-luvun alussa Juhani Rinteen johdolla. Pajapihan muurin /sisävallin peittänyt maavalli poistettiin. Tutkimusten mukaan alkuperäinen, lähes neljän metrin paksuinen muuri oli raken-

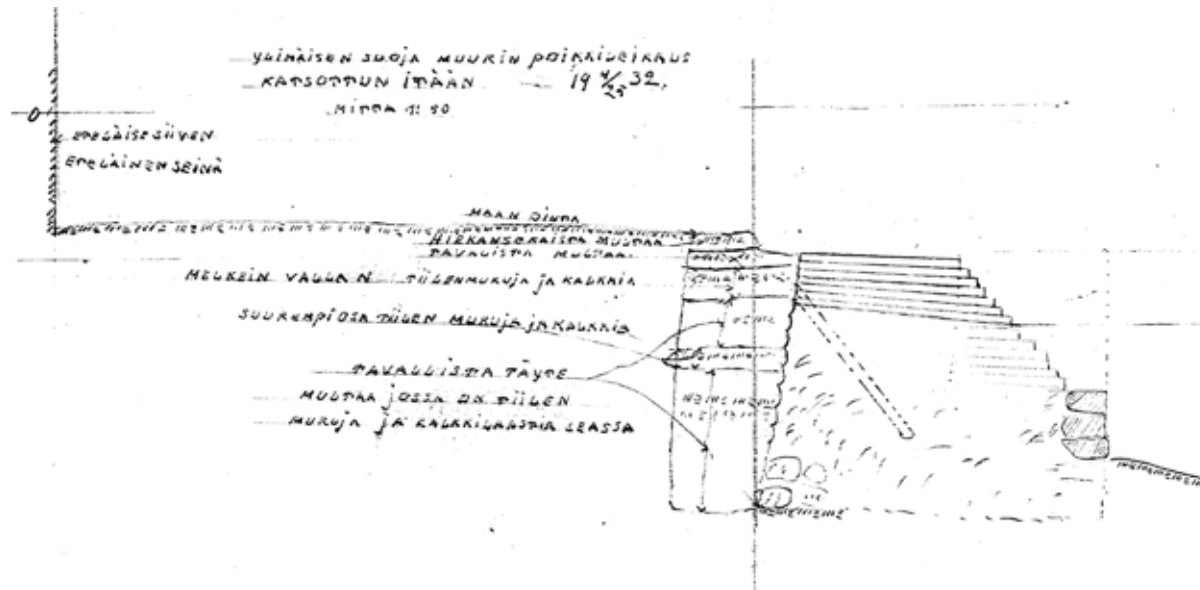
Vaja entisen vankilarakennuksen kohdalla eteläsiiven länsipäädyn kupeessa 1930-luvun alussa. MV, RHOTL44b.

Vankilarakennuksesta jäljellä ollut, osittain 1907 uudelleen muurattu tiiliseinän osa purettiin vuonna 1951. MV, kesäkuu 1951, RHOTL1305.

Pajapiha ja ryytipiha 1700-luvulla. 1. kerros ja 2. kerros, Förslagsritning öfver Åbo Slott med dess Wall-wärck, 1732?. Snellman 1890, liitepiirustukset.

Pajapihan kaivaukset ja muurin kunnostus 1930-1931

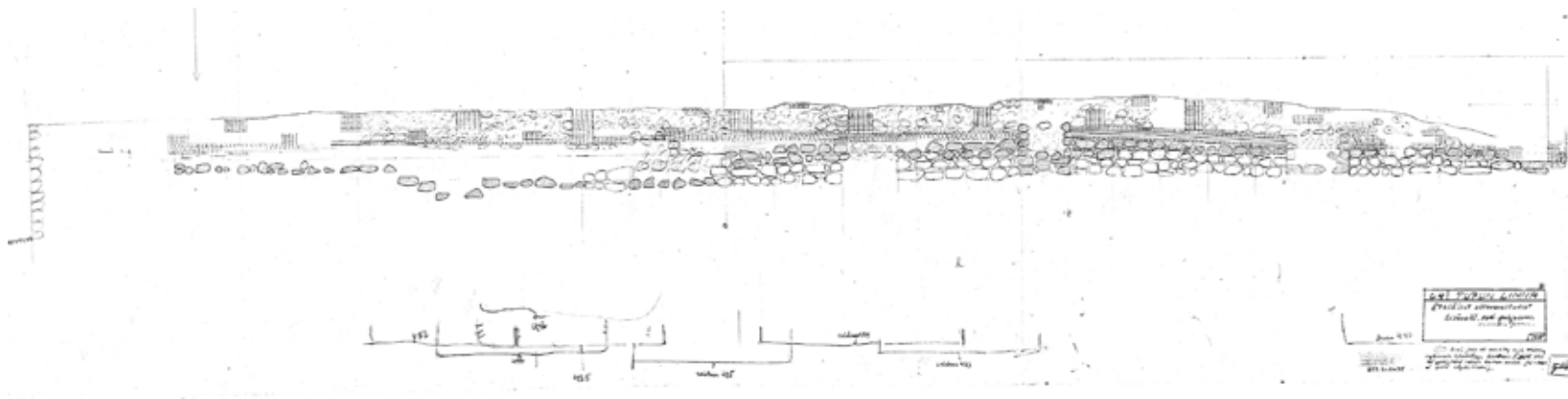
Eteläiset ulkovarustukset, sisävallin leikkaus, koekuoppa katsottuna itään. Mittauspiirustus 1932. MV, 853.21.0633. Mittakaava 1/100.

Ylhäällä oikealla
Pajapihan muurin tutkimus ja mittaus käynnissä vuonna 1931. MV, RHOTL271.

Vasemmalla
Pajapihan muurin, sisävallin itäinen osa esiin kaivettuna ennen restaurointia 1931. MV, RHOTL432.

Oikealla
Pajapihan muurin poikittainen tiilimuuraus esiin kaivettuna 1931. MV, RHOTL275.

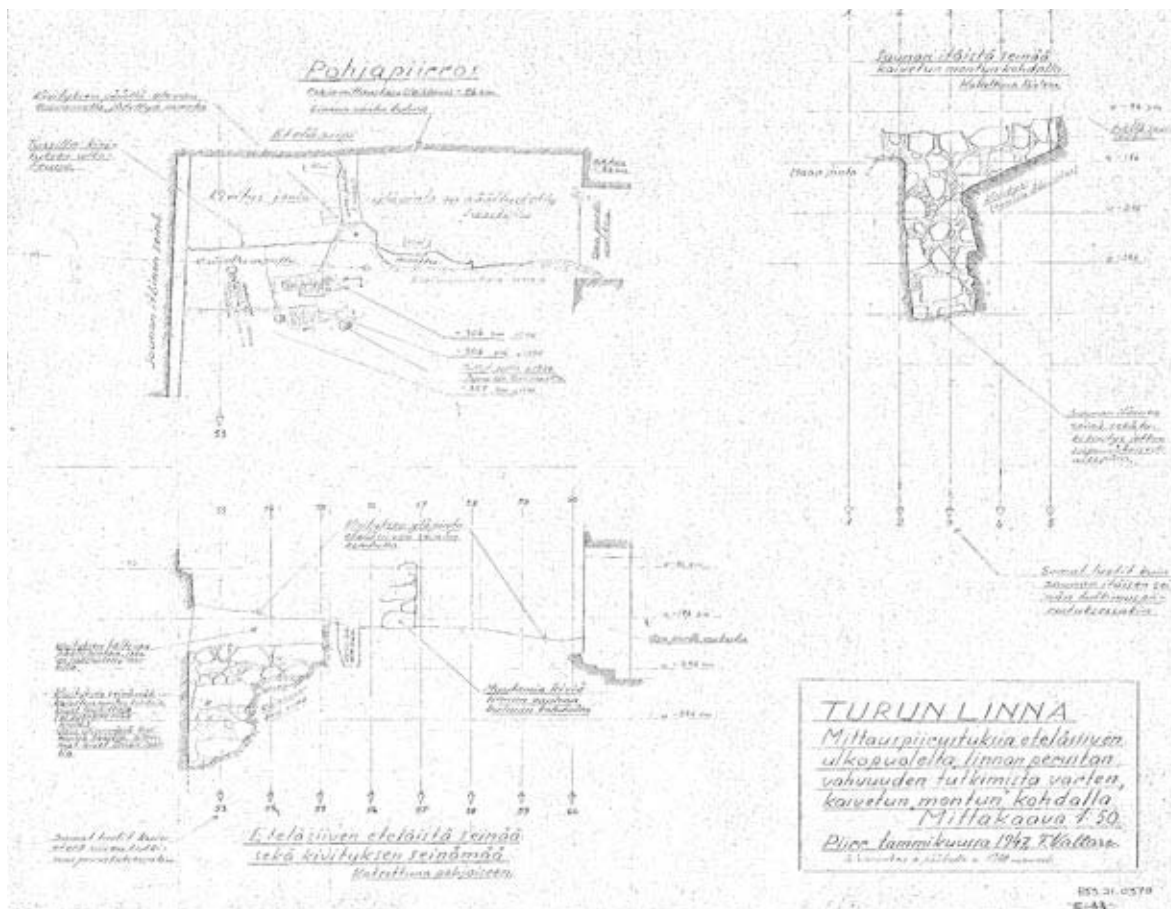
Sisävalti, Pajapihan muuri katsottuna pohjoiseen kaivauksen jälkeen. Piirustuksessa näkyvät muurin läpi menevät tiilirivit. Mittauspiirustus 1932. MV, 853.21.0635. Mittakaava n. 1/300.

Eteläiset ulkovarustukset maalla peitettynä vuonna 1907.
Carl Frankenheuser, 1907. MV, HK10000:5917.

Eteläiset ulkovarustukset restauroinnin valmistuttua vuonna 1933. MV, RHOTL40b.

Eteläsiiven eteläseinän itäosan perustuksen tutkimuskaivaus pajapihan itäpäässä. Mittauspiirustus F. Valtare 1947. MV, 853.21.0378. Mittakaava n. 1/150.

Viereisellä sivulla keskellä Nelikulmisen tornin pohja kuvattuna etelään huoneen 60 (G501) ikkunasta. RHOTL2094, Welin 1957. MV. Oikealla Eteläsiiven etelämuurin perustus Pajapihan länsipäässä kuvattuna itään. RHOTL2090, Welin 1957. MV.

Viereisellä sivulla vasemmalla ylhäällä Pajapihan vuoden 1958 kaivausalue idästä kuvattuna. Tämän pidemmälle kaivauksia ei jatkettu. Welin 1958. MV, RHOTL2098. Vasemmalla alhaalla Pajapihan kaivaus, yleiskuva itään päin. Edessä esille kaivetun nelikulmisen tornin pohja. Welin 1957. MV, RHOTL2086.

nettu kivistä ja kahden metrin välein poikittain rakenteen läpi menevistä tiiliriveistä. Muurin pohjoispuolen pinta oli peitetty paksulla laastilla. Kaivausten yhteydessä pihaan rakennettiin "dreneeraus", pintavesien poisto.²⁵ Luonnonkivimuuri ja tukipilarirakenteet sekä tiilimuuri kunnostettiin 1931-1932 muuraamalla suurelta osin uudelleen. Vain kaksi itäisintä tukipilaria oli säilynyt jotakuinkin kokonaisina, muista oli jäljellä vain perustuskiviä.²⁶

Vuosina 1946-1947 Pajapihan itäpäädyssä ja vanhan eteläportin kohdalla tehtiin kaivaus linnan perustan vahvuuden tutkimista varten. Kaivauksessa löydettiin myös kolme hautausta.²⁷

Vuosina 1957-1958 Pajapihalla tehtiin arkeologisia tutkimuskaivauksia C.J. Gardbergin johdolla. Kaivaukset eivät kuitenkaan ulottuneet luonnolliisiin kerroksiin saakka.²⁸ Länsipäästä kaivauksissa löydettiin neliskulmainen 9x11 m kylmämuuritekniikalla tehty kiviladelmä, jonka Gardberg tulkitsi suunnitellun lisärakennelman, todennäköisesti tornin perustukseksi. Kiviladelmä ulottuu 1400-luvun alussa rakennetun Pajapihan muurin alle ja kuuluu siis Pajapihan muuria vanhempaan vaiheeseen.²⁹ Linnan eteläseinässä olleen vanhimpaan vaiheeseen kuuluneen eteläportin edustalta kaivettiin esiin tiilikiveystä ja useita muurirakenteita.³⁰

Esilinnan pohjanvahvistustöiden yhteydessä esilinnan eteläsiiven länsiosassa vuonna 1974 tehdyissä kaivauksissa tutkittiin esilinnan vanhimman vaiheen kehämuuria. Todettiin, että esilinnan päälinnaan yhdistävää 1300-luvun lopun "vinoa", uudemman kehämuurin suunnasta poikkeavaa muuria, on jäljellä osittain uudempien rakenteiden alla.³¹

Pajapihan kaivaus 1957-1958

Pajapihan arkeologinen kaivaus 1957-1958. Mittauspiirustukset T. Heininen 1958. Piirustukset 853.21.0877, 853.21.0878 ja 853.21.0879 yhdistettynä. Mittakaava n. 1/300.

Kunnostustoimenpiteet ja muutokset 1900-luvun loppupuolella

Vasemmalla

Pajapihan muuri tykkeineen vuonna 1975. Ilmo Kajala, toukokuu 1975. MV, RHOTL10000:5.14.1, (vanha numero 74/1).

Keskellä

Pajapihan muurin itäpäähän tehty väliaikainen muurin osa. Ilmo Kajala, kesäkuu 1975. MV, RHOTL10000:5.14.12, (vanha numero 5/12).

Oikealla

Pajapihan muurin itäpäähän 1981–1982 rakennettu katettu porras ja generaat-
torin puhallintila portaan kyljessä. Merja Nieminen 2007.

Pajapihan muurin entistämistyö tehtiin vuosina 1968–1969. 86 metriä pitkän muurin harja kunnostettiin. Muurin päälle valettiin tykkien alustaksi betonilaatta, joka katettiin turvekerroksella.³² Muurin tausta itäisintä osaa lukuun ottamatta eristettiin pystysuuntaisella aaltomineriittilevyllä.³³ Vuonna 1969 harjalle sijoitettiin historiallisen museon tykkikokoelma.³⁴ Tykit poistettiin 1979 alkaneen peruskorjauksen yhteydessä, eikä niitä enää palautettu, koska ne eivät ajallisesti sopineet linnan varustuksiin.³⁵

Pajapihan läntisintä päätymuuria sekä esilinnan eteläsiiven vankipihan puoleista päätymuuria korjattiin vuosina 1970–1971.³⁶ Katetun itäpäädyn portaan sivuseinä ja kate purettiin 1974. Muurin itäpäähän (nykyisen portaan ja oviaukon viereen) tehtiin vuonna 1975 uusilla tiilillä väliaikainen muuri, joka purettiin muutostöiden aikana 1980-luvun alussa.³⁷

Vuonna 1974 Pajapihan itäpää ja esilinnan pihan lounaiskulma kaivettiin auki paalutusta varten ja vuonna 1979 päälinnan lämpökeskuksesta tulevan lämpötunnelin rakentamista varten.³⁸ Kaivauksessa paljastui esilinnan

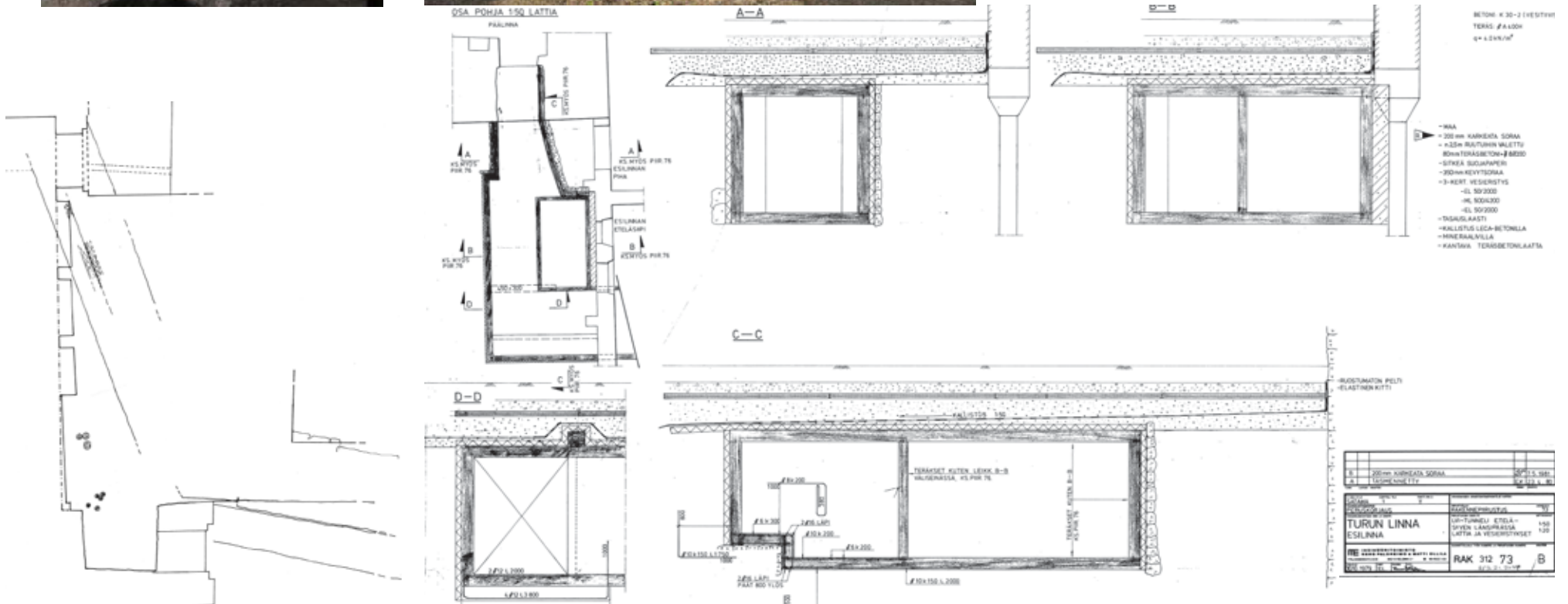
nykyisen länsipäädyn muurin sisällä olevaa vanhinta vinoa kehämuuria.³⁹ Pihan alle, päälinnan eteläsiiven ja esilinnan länsipäädyn kulmaukseen, rakennettiin 1979–1982 varavoimakonetila ja varasto.⁴⁰ Tilan bitumikermein katettu yläpohja on välittömästi ohuen sorakerroksen alapuolella. Hoito-ohjeessa todetaan alueen sadevesien kulun olevan hallitsematonta.⁴¹

Vuonna 1992 kirjattiin pöytäkirjaan, että ”Päälinnan eteläpuolella sijaitsevan pajapihan ja yrttipihan länsimuurin pohjoisosa portaisiin asti korjataan Museoviraston muurinkorjausohjeiden mukaan käyttämällä kiilakiviä ja jättämällä laastia mahdollisimman paljon näkyviin. Portaista etelään ja yrttipihan etelämuurissa joudutaan käyttämään myös syvätäyttöä. Pajapihan etelämuuriin porataan reikiä luonnonkivimuurin ja tiilimuurin rajalle kosteushaittojen estämiseksi. Tämä muurin osa ei vaadi muuta korjausta tässä vaiheessa.”⁴² Muurit kunnostettiin keväällä 1993.⁴³ Harmaakivimuuri-
en saumaukset ja tiilimuurin alaosan tiilipaikkaukset tehtiin Parmu-laastilla.⁴⁴ Muuriin ei porattu kosteudenpoistoreikiä.⁴⁵

Vasemmalla ylhäällä / Esilinnan vanhaa vinoa muuria näkyvissä vuosina 1979–1982 rakennetun varavoimakonetilan takaseinässä uusien kantavien betonirakenteiden takana. Merja Nieminen 2018.

Varavoimakonetila ja lvi-tunneli pihan alla Pajapihan itäpäässä.
Rakennepiirustus Insinööritoimisto Paloheimo & Ollila, 1981.
MV, 853.21.2477. Mittakaava n. 1/250 ja 1/100.

Muuri ennen kunnostusta. Betonirakenteen vaurioita tarkastavat rakennesuunnittelija Eero Kotkas sekä Markku Nykänen ja Tommi Vilkanen / Lainio & Laivoranta. Antti Suna 14.4.2009

Betonilaatan liitos alla olevaan tuuletusrakenteeseen. Merja Nieminen 29.4.2009

Yläosan betonilaatasta osa poistettu. Antti Suna 13.5.2009

Uuden tiilikorotuksen bitumikate. Merja Nieminen 11.9.2009

Korotettu tiilimuuri maalla ja heinäkasveilla katettuna. Merja Nieminen 6.10.2009.

Muuri kunnostuksen jälkeen. Antti Suna 13.10.2009

Pajapihan muuri ennen korjausta ja korotusta, Antti Suna 2007.

Pajapihan muuri korjauksen ja korotuksen jälkeen, Antti Suna 2010.

Pajapihan muurin yläosan kunnostus 2009

Vuonna 2009 Pajapihan muurin yläosa korjattiin ja korotettiin Museoviraston rakennuttaja-arkkitehti Selja Flinkin johdolla. Tavoitteena oli muurin raunioluonteen vahvistaminen ja muurin kattaminen rauniorakenteeseen paremmin sopivalla tavalla sekä turvallisuuden parantaminen muurin reunan lähellä liikuttaessa. Muuria kattavasta betonilaatasta leikattiin ulompi osa pois. Vanhemman tiilimuurin taustan tuuletus- ja aaltomineritiilivyäkenteeseen ei koskettu. Muuria korotettiin viidellä tiilivarvella. 1 ½ kiven levyinen muuraus tehtiin uusilla Potilan tiilitehtaan tummapolttosilla reikätiilillä ja Fesconin KS 50/50/600 (max. 3 mm) laastia. Tiilimuurauksen päälle tehtiin kallistus laastilla, ja pinnoitus paksulla Shell Tixophalte bitumikerroksella kahteen kertaan. Pintaan siroteltiin punertavaa karkeaa hiekkaa. Muuri katettiin mullan ja hiekansekaisella nurmipaakuilla, ja pintaan kylvettiin ruoho- ja heinäkaskvien siemeniä.⁴⁶ Eteläpäädyn luonnonkivimuurissa pidempään näkyvissä olleita halkeamia ei korjattu tämän työn yhteydessä.

Nykytilanne

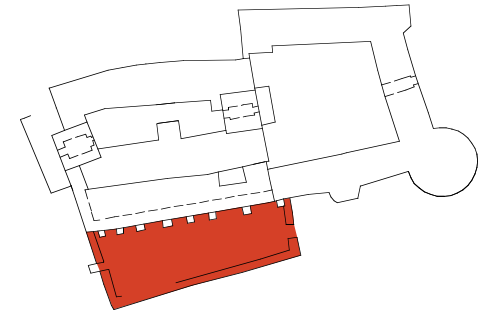
Sorakerroksella katettua pihaa peittää ruoho- ja heinäkaskvusto. Päälinnan eteläseinustalla ja pajapihan muurin vieressä on alue, jossa kasvaa monien muiden vanhoihin kulttuuriympäristöihin sitoutuneiden kasvilajien ohella harvinaisia rauhoitettuja kasveja, mm. hullukaalia ja koirankieltä. Rauhoitusalueilla olevia kasvustoja ei hoito-ohjeen mukaan niitetä.⁴⁷

Pajapihan luonnonkivimuurin lounaiskulmassa on viisto halkeama. Etelämuuri kiviosissa ja tukimuureissa on saumoissa lohkeamia. Tiiliosissa on suoloja ja rapautumaa.⁴⁸

Muurin rajoittama pajapiha ei ole normaalisti yleisön käytössä olevaa aluetta. Muurin korotuksella, pienellä vallilla kasvillisuuden peittämä muurin reuna on tehty paremmin havaittavaksi. Pihalla on kiinteät putoamisvaarasta varoittavat kyltit. Esilinnan pihalla järjestettävien suurien yleisötapahtumien aikana rakennetaan teräsportaat poistumistieksi Pajapihalta ryytipihalle.⁴⁹

- HK195080401:432 K.E. Ståhlberg 1890-luku, HK10000:4489 Daniel Nyblin 1890-luku, RHOTL13, HK10000:5918 C.F. Frankenhaeuser 1907, HK10000:4488 (1800-1900-lukujen vaihe), HK10000:5922 C.F. Frankenhaeuser 1907, MV. RHOTL13 (1929), MV. Snellman 1890, 141.
Piirustuksessa Charta öfver Åbo Slott och Slottfältet ned därtill hörande ägor, Joh. Tillberg 1800 pajapihan muuri on esitetty pihaa rajaavana puolustusmuurina, mutta karttapiirustuksessa 1877 pajapiha on esitetty tasana.
- 23 Arkistovalokuvat RHOTL129 (1931), HK19670603:27616 Pietinen 1936, HK19670603:27890 Pietinen 1936, HK19670603:27905 Pietinen 1936, MV.
- 24 Uotila, 1994, Turun linnan tutkimuksia 1994, 65.
- 25 Rinne 1932, Övre ringmuren söder om slottet II, Muistiinpanot 1897-1933. MV 9415. Mittauspiirustukset 853.21.0630, 853.21.0633 - 853.21.0635 (1932, täydennetty 1945)
- 26 Rinne 1932, Övre ringmuren söder om slottet I, Eteläiset ulkovarustukset: sisävali I. Muistiinpanot 1897-1933. MV 9415.
Rinne 1932, Turun linnassa v.1931 kuluessa suoritetuista korjaus- ym. uudistuksista. Muistiinpanot 1897-1933. MV 9414.
Arkistovalokuvat RHOTL22, RHOTL40b, RHOTL41b, RHOTL42b, RHOTL43b, RHOTL88b, RHOTL129, RHOTL133, RHOTL160, RHOTL261, RHOTL265, RHOTL269 - RHOTL275, RHOTL424 - RHOTL437, RHOTL655, HK19670603:27890 Pietinen 1936, HK19670603:27616 Pietinen 1936, HK19670603:27905 Pietinen 1936. MV.
- 27 Arkistopiirustukset 853.21.0378, 853.21.0397. Arkistovalokuvat RHOTL812, RHOTL813, RHOTL814. Arkistovalokuvat RHOTL810, RHOTL811 huoneen 16 kohdalta, 1946-1947.
- 28 Uotila 1994, Turun linnan tutkimuksia, 65.
- 29 Gardberg 1959, 50.
- 30 Arkistopiirustukset 853.21.0876 - 853.21.0883.
Arkistovalokuvat RHOTL2084 - RHOTL2099, RHOTL2100, RHOTL2101, MV.
- 31 Helena Soiri, Maria Merikanto, Kaivaukset Turun linnan esilinnan eteläsiiven länsiosassa syys- joulukuussa 1974. Kaivausraportti, MV 144695.
- Arkistopiirustus 853.21.1326.
- 32 TKHM69, 139.
- 33 Antti Sunan tiedonanto 29.11.2015. Valokuvat 2009 korjauksen yhteydessä
- 34 TKHM70-71, 122. RHOTL arkistovalokuvat TL 74/1, 74/2, 74/3, K10/2, RHOTL10000:5.14.1, RHOTL10000:5.14.9, RHOTL10000:5.14.12, MV.
- 35 Antti Sunan tiedonanto 29.11.2015.
- 36 TKHM70-71, 142. TKHM72-73, 188.
- 37 Arkistovalokuvat TL 360 - 364, 74/2, 74/9, 5/11, 5/12, K10/2 MV. 239/5 - 239/8 Väliaikainen muuri, MV.
- 38 Kaivaustyö eteläsiiven länsipään Mega-paalutuksen tutkimusta ja päälinnan lämpökeskuksesta tulevaa lämpötunnelia varten aloitettu 5.3.1979. Turun linnan korjaustyö 1.1.-31.3.1979 muistio, työmaapöytäkirjan liite, MV.
- 39 Arkistovalokuvat TL 192/1 - 192/10, RHOTL2445-2446, RHOTL2451, RHOTL2452, RHOTL2458, RHOTL2489-2492, RHOTL2627-RHOTL2628, RHOTL2637.
- 40 Arkistopiirustukset / rakennepiirustukset 853.21.2473, 853.21.2477, 853.21.2480, 853.21.2490.
- 41 Antti Suna, Turun linnan hoito-ohje 6.1.2.1.2 Pajapiha.
- 42 Antti Suna, Työmaaneuvottelu Turun linnan päälinnan korjaustilanteesta 12.2.1992, muistio.
- 43 Työmaapäiväkirja 10.09.1992 - 15.06.1993.
- 44 Antti Suna, Turun linnan hoito-ohje 6.1.2.1.2 Pajapiha.
- 45 Antti Sunan tiedonanto 29.11.2015.
- 46 Tommi Vilkanen, Turun linnan pajapihan muurin korotus ja kunnostus v. 2009. MV 4068.
- 47 Turun linnan hoito-ohje, liite no 11, Kartta niiton ulkopuolelle jäävistä kasviston rauhoitusalueista. Arkistovalokuvat diat TL 2141-2146 Antti Suna 1997, MV.
- 48 Antti Suna, Turun linnan halkeamaseuranta 1993-2007, 119.
- 49 Digikuvat IMG_0805-0807 kansiossa 20110804ooppera, Antti Suna 2011, MV.

RYYTIPIHA | KRYDDGÅRDEN

Kryddgården, ryytipiha tai yrttipiha nimitys oli käytössä jo 1500-luvulla. 1900-luvun asiakirjoissa on käytetty myös nimitystä Eteläinen ulkovarustus, ulkovalli.

Eteläinen ulkovarustus - muurien rajaama yrttitarha

Eteläinen alempi ulkovarustus rakennettiin 1400-luvulla ennen esilinnan etelämuurin uudelleen rakentamista 1505-1507.¹ Ryytipihan itämuuri on liitoksessa esilinnan eteläseinän vanhimpaan muurirakenteeseen, ja alempi-kin varustus on näin ollen varhainen rakenne. Ryytipihan muurit ovat olleet hyvin lähellä veden rajaa tai vedessä. Onkin mahdollista, että ryytipihan alueella on useita eri aikuisia muureja.²

Ryytitarhan portti mainitaan vuoden 1549 tilikirjoissa. Timpurit tekivät 1551 lattian erääseen linnan eteläpuoliseen varustukseen, ja Gardberg pitää mahdollisena, että tämä varustus kulki pitkin ryytitarhan muuria.³ Vuonna 1552 paranneltiin linnan suojarakennuksia ja puutarhan ympärille rakennettiin aita.⁴

Ryytitarhan viljelmiä hoiti fatabuurivaimo aina vuoteen 1556, jolloin Juhana herttua palkkasi puutarhamestariksi Une Olssonin ja rengin hänen avukseen. Kustaa Vaasa ja hänen poikansa pyrkivät määrätietoisesti kehittämään kuninkaallisten linnojen puutarhanviljelyä. Puutarhoihin ostettiin keittiökasvien siemeniä ja hedelmäpuita, ja huvitarhoihin tuli geometrisia

kukkapenkkejä, labyrinthteja, kaarikäytäviä, lammikoita ja huvimajoja. Vuonna 1557 ryytipihassa tehtiin 3750 päivätyötä, kun yksi hauta täytettiin ”graf-fuen som opfylttes”.⁵

Vuonna 1565 puutarhaan ryytipihalle rakennettiin huvi- tai kesämaja, ja puutarhan muuria korjattiin.⁶ 1567 ryytipihan ympärille rakennettiin uusi tiilistä muurattu muuri, joka luultavasti kalkittiin valkoiseksi.⁷ 1573 ryytipihan muuri ilmeisesti rakennettiin kokonaan uudelleen, ja työhön käytettiin yli 120000 tiiltä.⁸ Kuninkaalla oli tarkoitus rakentaa pyöreä tykkitorni myös ryytitarhan lounaiskulmaan. Vuonna 1575 uusi tykki torni olikin rakenteilla, mutta tornin rakentamisesta luovuttiin huonojen perustamisolosuhteiden takia.⁹

Ryytipihalla oli pajapihalle johtavan portin lisäksi portti myös itämuurissa esilinnan muurin kupeessa. Esilinnan etelämuurin kontreforin rakentamisen yhteydessä, todennäköisesti vuonna 1674, umpeen muurattu portti kaivettiin esiin 1952.¹⁰ Ks. kohta tutkimukset.

Puutarharenki Tapani Sigridinpoika tuli linnaan vuonna 1573 ja hoiti yksin ryytitarhoja kevääseen 1585 asti. Toukokuussa 1585 Juhana III lähetti ryytitarhuri Per Nilsinpojan Turkuun kunnostamaan linnan puutarhaa. Linnan edustalle muurien ulkopuolelle perustettiin tämän jälkeen uusi ryytitarha, jota vähitellen alettiin kutsua ”puutarhaksi”. Kesällä 1585 mainitaan ”pelipaikan eli leikkisalun” uudelleenrakentaminen. Nimitys viittaa pitkänomaiseen rakennukseen, joka sopii pallopeleihin, jotka olivat Ruotsin hovin

rakkaimpia huveja.¹¹ Yrttitarhassa viljeltiin 1580-luvulla omena- ja kirsikkapuita, marja- ja ruusupensaita sekä mauste- ja lääkekasveja mm. rosmariinia, laventelia, fenkolia, neilikkaa, peltominttua, ajuruohoa, retikkaa, punasipulia, kurpitsaa ja sydänsurua eli maa-artisokkaa.¹²

Ruissaloon aidattiin eläinhaka vuonna 1561 Juhana herttuan kehotuksesta. Suurin osa eläintarhan eläimistä oli saksanhirviä ainakin 1500-luvun lopulle saakka. Vuonna 1559 Juhana kirjoitti myös turnajaispaikan järjestämisestä, joka mahdollisesti tehtiinkin Kupittaan kentälle.¹³

Linnoitustöiden yhteydessä 1597 ryytipihalle kaivettiin uusi kaivo.¹⁴

1600-luvulla Pietari Brahen aikana linnalla oli kaksi puutarhaa: pieni puutarha linnan eteläpuolella, ja suurempi linnasta itään kanaalin (vallihaudan) varrella.¹⁵ Vuonna 1638 puutarhaan hankittiin maustekasvien siemeniä sekä istutettiin pari omenapuuta. Vuonna 1646 palkattiin vakituinen puutarhuri, Antti Martinpoika, ja hänen avukseen kaksi puutarharenkiä.¹⁶

Vuonna 1665 vanha puutarhassa ollut ”huonerakennus” purettiin.¹⁷ Harmaakivisillä tykin-alustimilla varustettu rappeutunut muuri puutarhan ja vankikartanon välillä kunnostettiin 1674.¹⁸ Puutarha uudistettiin 1693.¹⁹

1700-luvulla ryytipihan muuri oli osa Ison vihan aikana (1714–1721) rakennettua maalinnoitusta, joka ympäröi linnan läntisen tornin edustaa lukuun ottamatta. Vuonna 1733 linnoitusmuureja korjattiin luutnantti Cedersparren johdolla. Schultzen kartassa vuodelta 1732 on esitetty maalin-

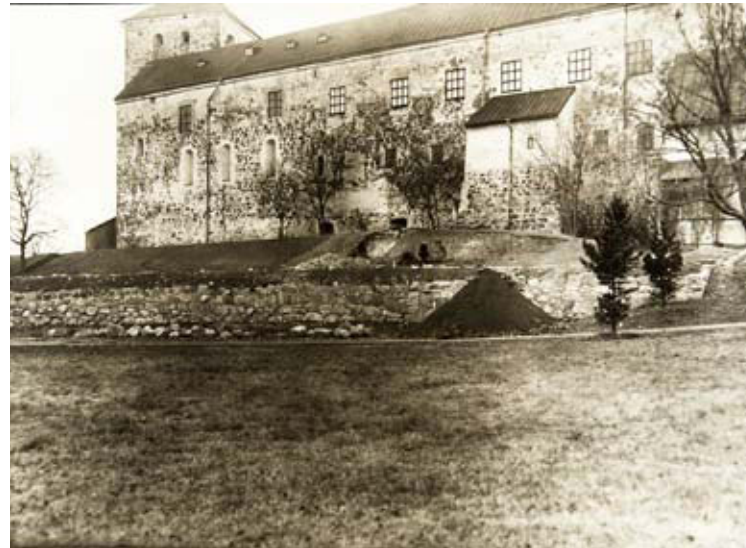

Ryytihi 1500-luvun alkupuolella. Pienoismalli ajanjaksosta 1507-1555. Reino Mattila ja Juha Stenberg 1979, Turun linnan rakennushistorian näyttely. Valokuva MN 2013.

Ryytihi ennen Pajapihan muurin yläosan korjausta. Merja Nieminen 2007.

A hand-drawn map of the Tsimshian village of Lax Kw'amsan. The map shows a long, narrow strip of land, likely a peninsula or a narrow riverbank, with a river or body of water to the left. The village is depicted with numerous small, rectangular houses arranged in rows. A central street or path runs through the middle of the village. Various landmarks are labeled, including 'Tsimshian Village', 'Lax Kw'amsan', and 'Tsimshian River'. The map is drawn on a piece of paper with a grid pattern.

Ryytipihan muurin tutkimus ja kunnostus 1931

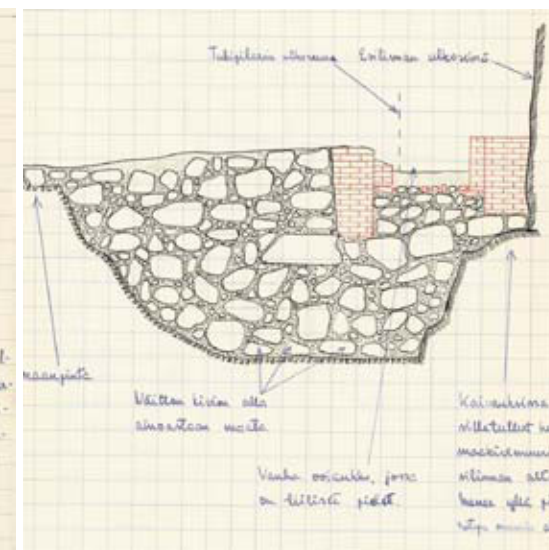
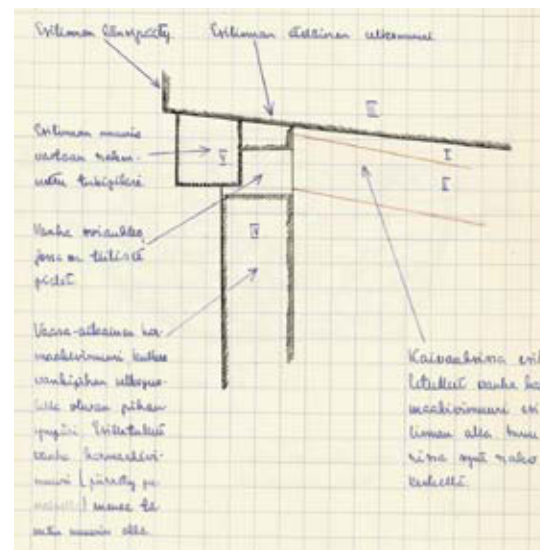
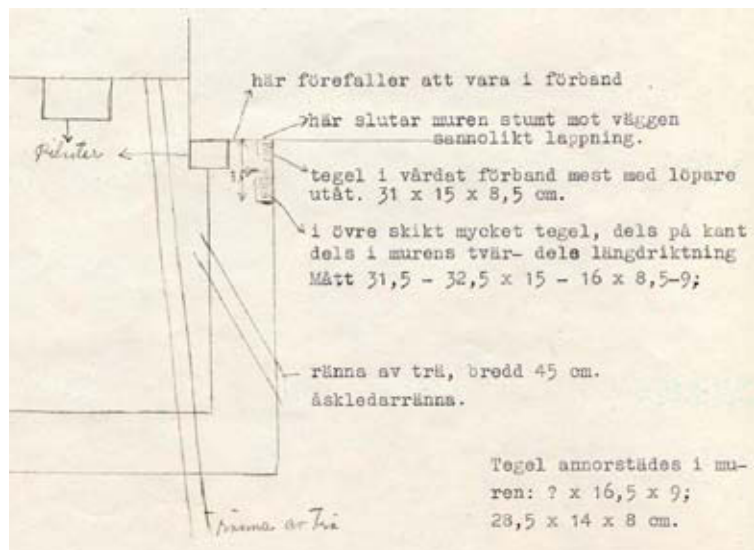
Ulkovalli, ryytipihan muuri paljastettuna 1931. MV, RHOTL129.

Ryytipihan muuri kunnostettuna ja Pajapihan muuri osittain esiin kaivettuna 1931. MV, RHOTL261.

Luonnonkivimuurin kunnostus käynnissä 1931. MV, RHOTL161.

Muurin pintakiveyksen uudelleen rakentaminen työn alla ryytipihan lounaiskulmalta. A. Rahola 1931. MV, RHOTL267.

Tutkimukset ja kunnostustoimenpiteet 1900-luvulla

Vasemmalla

Juhani Rinteen muistiinpanot Ryytipihan tutkimuksista. Nedre ringmuren söder om gamla slottet. Rinne 1932. 9415 MV.

Keskellä

Ryytipihan muurin ja eteläsiiven muurien rakentamisjärjestys esilinnan lounaiskulmassa. CJ Gardberg 1950. 9449 MV.

Oikealla

Ryytipihan Vaasa-aikainen harmaakivi-
muuri. Ympärysmuurin itäpääty, ulkopinta.
CJ Gardberg 1950. 9449 MV.

noituksen nykytilanne ja korjausehdotukset lukuisin leikkauspiirustuksiin. Ryytipihan muuri on merkitty selityksellä ”muuri, joka pitää korjata”. (Ks. kartta sivulla 78.) Vuonna 1734 vanhan linnan eteläpuolelle rakennettiinkin 120 jalkaa pitkä ja kuudella kanuunan reijällä varustettu kivinen patteri.²⁰

Krigsarkivetissa olevaan karttaan vuodelta 1795 on ryytipihan lounaisnurkkaan merkitty sairaalarakennus. (Ks. kartta sivulla 82.) Rakennus on myös Tillbergin kartassa 1800²¹ sekä Engelin asemakaavakartassa 1828.

1700-1800-lukujen kuluessa linnan toimiessa viljavarastona ja vankilana etuvarustukset tulivat tarpeettomiksi ja madalletut muurit peitettiin maavalleiksi. Vuonna 1890 Snellman kirjoitti, että maalinnoituksen vallit oli tasoitettu tuntemattomiksi, mutta linnan eteläpuolella oli vielä nähtävänä patterin jäännöksiä.²²

1900-luvun alussa ryytipiha oli osa kaupunkilaisille avointa Linnanpuistoa ja ulkomuseota.²³ Ks luku Linnan ympäristö.

Ryytipihan muuria eli ulkovallia peittänyt maakerros poistettiin ja luonnonkivimuuri kunnostettiin ja muurattiin suurelta osin uudelleen Rinteen johdolla 1931-1932.²⁴ Tutkimuksissa todettiin, että muuri oli perustettu hirsipalkkien ja paalujen varaan. Ryytipihan poikki pohjois-eteläsuunnassa kulki kaksi puista vesikourua, jotka menivät kaakkoiskulmalla luonnonkivimuurin läpi.²⁵

Esilinnan eteläpuolella tehtiin vuonna 1950 tutkimuskaivaukset C.J. Gardbergin johdolla. Kaivauksessa todettiin, että esilinnan nykyisen etelämuurin (rakennettu 1505–1507) alla on jäännös vanhemmasta harmaakivimuurista, ja itämuuri on liitoksessa esilinnan eteläseinän vanhimpaan muurirakenteeseen. Tämän muurin päällä on Vaasa-aikainen, 260 cm levyinen harmaakivimuuri, joka on osa ryytipihan ympäri kulkevaa muuria. Esilinnan muuria vasten rakennettu tukipilari on rakennettu todennäköisesti 1600-luvulla osaksi ryytipihan itämuurin päälle. Ryytipihan muurin itäpäädyssä on

Vasemmalla

Ryytipihan itämuurin pohjoispää tutkimuskaivausten ja perustusten vahvistamisen jälkeen korjattuna ja osittain uudelleen muurattuna. Ilmo Kajala 1975. MV, RHOTL10000:5.14.7 (vanha numero 74/8).

Oikealla

Ryytipihan etelämuurin länsiosa kunnostettuna 1993. Leena Venhe. MV, K338/34.

jäännös vanhasta porttiaukosta.²⁶ Muurin osa kunnostettiin ja rakennettiin osittain uudelleen esilinnan paalutustöiden ja tutkimuskaivausten jälkeen vuonna 1975²⁷ samassa yhteydessä, kun pajapihan muurin itäpää (nykyisen pajapihalle johtavan portaan ja oviaukon vieressä) muurattiin uudelleen uusilla tiilillä. (Ks. luku Pajapiha).

Vuonna 1992 pöytäkirjaan kirjattiin: ”Päälinnan eteläpuolella sijaitsevan pajapihan ja ryytipihan länsimuurin pohjoisosa portaisiin asti korjataan Museoviraston muurinkorjausohjeiden mukaan käyttämällä kiilakiviä ja jättämällä laastia mahdollisimman paljon näkyviin. Portaista etelään ja ryytipihan etelämuurissa joudutaan käyttämään myös syvätäyttöä.”²⁸ Muurit korjattiin ja saumaukset uusittiin keväällä 1993.²⁹ Harmaakivimuurien saumaukset tehtiin Parmu-laastilla.³⁰

Vuonna 2011 ryytipihan poikki kaivettiin kaivanto valaisinkaapelien uusimista varten.³¹

Nykytilanne

Ryytipiha on yleisölle avoin osa linnan puistoa. Alue on nurmen ja kenttäkasvillisuuden peittämä. Pihan poikki kulkee hiekkakäytävä. Pihalla kasvaa muutamia vanhoja puita. Puistossa oli 1950-luvulla runsaasti kukkaistuksia ja koristepuita sekä muurien vierustoilla köynnöksiä.³² Pajapihan muurin vieressä on alue, jossa kasvaa rauhoitettuja kasveja; hullukaalia ja koirankieltä. Hoito-ohjeen liiteenä olevaan karttaan on merkitty niiton ulkopuolelle jäävät kasviston rauhoitusalueet.³³

Ryytipihan luonnonkivimuurin saumat ovat monin paikoin auki ja lohkeilleet.³⁴

Ryytipiha länteen ja muuri idästä saavutta-
essa. Merja Nieminen 2015.

Ryytipihan länsimuuri ja portaat.
Merja Nieminen 2009.

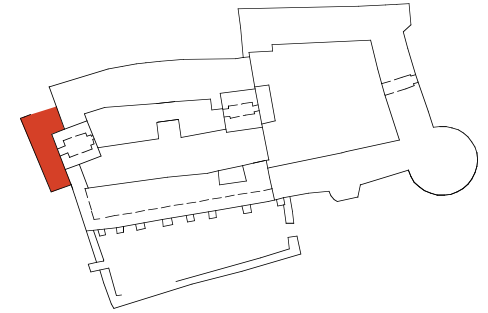
Lähdeviitteet

- 1 Gardberg 1959, 50–51. Uotila 1998, 65.
- 2 Uotila 1994, 65.
- 3 Gardberg 1959, 75. Nikula 1987, 446.
- 4 Snellman 1890, 14.
- 5 Gardberg 1959, 307, 490. Nikula 1987, 446–447.
- 6 Snellman 1890, 19, 27. Gardberg 1959, 388.
- 7 Gardberg 1959, 388. Työhön käytettiin 50200 tiiltä. Nikula 1987, 446.
- 8 Gardberg 1959, 488.
- 9 Gardberg 1959, 435–436. Nikula 1987, 448.
- 10 Gardberg 1959, 488.
- 11 Gardberg 1959, 488–489. Nikula 1987, 448.
- 12 Gardberg 1959, 491. Sari Jussila, Turun linnan kreivin aikaan, Suomen historia pro Gradu -tutkielma, 1994. Nikula 1987, 447. Gardberg: Turun linnan kolme Katariinaa, 1986, 2003, 152.
- 13 Nikula 1987, 448–450.
- 14 Gardberg 1959, 533.
- 15 Gardberg 1959, 495.
- 16 Jussila 1994, 104.
- 17 Snellman 1890, 36.
- 18 Snellman 1890, 37–38.
- 19 Snellman 1890, 41.
- 20 Snellman 1890, 112–113, karttaliite Schultze 1732 sekä kartta Nordencreutz 1751, sotilaskartta la*64, KA.
- 21 Kartta Krigsarkivet SE/KrA/0492/A22a/04:00. Kartta ja selostus, Joh. Tillberg 1800, Charta öfver Åbo Slott och Slottfältet ned därtill hörande ägor, RakH A105 69/25, KA.
- 22 Snellman 1890, 113. Arkistovalokuvat RHOTL13, HK10000:5918 C.F. Frankenhaeuser 1907, HK10000:4488 (1800–1900-lukujen vaihe), HK10000:5922 C.F. Frankenhaeuser 1907, MV.
- 23 Arkistovalokuva 7/8–46 laatikossa U1110, 48 c Turun linna Åbo Slott 1, MV
- 24 Rinne 1932, Kertomus Turun linnassa v. 1931 kuluessa suoritetuista korjauksista ym uudistuksista, MV 9414. Arkistovalokuvat RHOTL132, RHOTL135, RHOTL136, RHOTL137, RHOTL161, RHOTL162, RHOTL261, RHOTL266, RHOTL267, RHOTL268, MV.
- 25 Rinne 1932, Eteläiset ulkovarustukset: ulkovalli, Nedre ringmuren söder om gamla slottet. Muistiinpanot 1897–1933. MV 9415.
- 26 Gardberg 1950, Esilinnan eteläpuolelle vuonna 1950 tehty kaivaus, MV 9449. Arkistovalokuvat RHOTL1215 Welin 1950, RHOTL1270 Welin 1950, MV.
- 27 Arkistovalokuva TL 74/8, MV.
- 28 Työmaaneuvottelu Turun linnan päälinnan korjaustilanteesta 12.2.1992, muistio, MV.
- 29 Työmaapäiväkirja 10.09.1992 – 15.06.1993, MV. RHOTL, arkistovalokuvat 338/30 – 338/35 Leena Venhe 1993, MV. Diat 2238, 2239, 2240 Antti Suna 1993, MV.
- 30 Antti Suna, Hoito-ohje, 6.1.2.1.3 Ryytipiha.
- 31 Antti Suna, digikuvat kansio 20110517 Ryytipihan valo. Aiemmat sähköasennukset ryytipihalla Arkistopiirustus 853.21.2562 Asemapiirros, Insinööritoimisto Sähköurto Matti Leppä Ky 1993, MV.
- 32 Arkistovalokuvat Cleve 1952 RHOTL1387, RHOTL1535 (v. 1954).
- 33 Antti Suna, Hoito-ohje, liite no 11.
- 34 Antti Suna, Turun linnan halkeamaseuranta 1993–2007, 120–121.

LÄNTISET ULKOVARUSTUKSET

Linnan länsipääty, MN 2014.

Aurajoen suulle, korkeille rantakallioille rakennettu läntinen torni oli linnoituksen vahtitorni, josta voitiin valvoa Aurajoen liikennettä, ja puolustustorni mereltä tulevia hyökkääjiä vastaan. Länsiportti oli 1280-luvulla rakennetun linnoituksen pääportti, mutta jo 1310-luvulla se muurattiin umpeen, kun leirikastelli muutettiin suljetuksi asuttavaksi hallinto- ja puolustuslinnaksi.¹

1500-luvulla rakennettiin maavarustuksia ja valleja linnan kolmelle muulle sivulle, mutta länsipäätyyn linnoituslaitteita ei rakennettu, - suoraan merestä nousevat jyrkät kalliot olivat riittävä suoja hyökkääjiä vastaan.² Rantakalliot, joilta länsitorni nousi, hahmottuivat vielä 1900-luvun alun valokuvissa.³ Avokalliota on nykyisin näkyvillä enää länsitornin ja pohjoissiiven luoteiskulmalla.

Linnalla seulottiin Juhani Rinteen johdolla kulttuurikerroksia jo vuosina 1901–1904.⁴ Rinne esitti väitöskirjassaan vuonna 1914 teorian, jonka mukaan länsitorni oli vanhimman linnoituksen keskustorni, jota ympäröi kaksi linnoituspihaa, ja lännessä pieni kehämuuri muodosti läntisen ulko-varustuksen.⁵

Tutkimuksia jatkettiin Rinteen johdolla vuonna 1930. Kaivauksissa Rinne löysi fragmentteja muurista, joka hänen tulkintansa mukaan oli alkuperältään keskiaikainen.⁶ Kaivauksista otetut valokuvat osoittavat hyvin epäselviä jälkiä mahdollisesta etuvarustuksesta, ja koko muurin muoto ja sen keskiaikainen alkuperä voidaan kyseenalaistaa. Rinne julkaisi yhteenvetona tutkimuksistaan piirustuksen linnan rakennusvaiheista Ison tietosanakirjan

artikkelissa vuonna 1938. Iikka Kronqvist osoitti tutkimuksissaan vuonna 1939 Rinteen tulkinnan vääräksi. Rinteen esittämää läntistä varustusta ei ole löydetty, eikä sitä esitetä Kronqvistin tekemissä linnan rekonstruktioissa.⁷

Vuosina 1931–1932 läntinen ulkovarustus muurattiin Rinteen johdolla.⁸ Töiden aikana kaivauksissa löydettiin myös kaksi hautausta.⁹ Länsitornin edustalle oli linnan korjausten ja päälinnan pihan kaivaus- ja kiveystöiden ajaksi kasattu portille johtava korkea pengertie.¹⁰

Vuonna 1939 avattiin länsitornin porttiaukko, joka oli muurattu umpeen jo 1300-luvulla.¹¹

Esteetön sisäänkäynti

Vuonna 1993 läntinen muuri kunnostettiin perusteellisesti.¹²

Vuonna 2010 länsitornin sisäänkäynti muutettiin esteettömäksi arkkitehti Selja Flinkin johdolla. Länsiseinustalle ja porttiholviin, Verrattomaan (H101) rakennettiin puurakenteiset leveät luiskat. Länsitornin edustalla kulkuväylän korkeuksia ja kallistuksia muokattiin vähäisessä määrin ja pintarakenteet uusittiin.¹³ Luonnonkivimuuria korotettiin yhden kiverroksen verran esteettömän reitin vaatimusten mukaan. Muuraukseen käytettiin KS50/50 laastia.¹⁴ Kivimuurin päälle kulkuväylän reunaan istutettiin nurmea ja historialliseen ympäristöön sopivia nurmikasveja Terttu Lempiäisen ohjeen mukaan.¹⁵

Vuonna 2014 länsiportin sisäänkäynti suojattiin väliaikaisella katoksel-

la tornin julkisivuista putoavien vaurioituneiden kivi- ja laastikappaleiden varalta.¹⁶

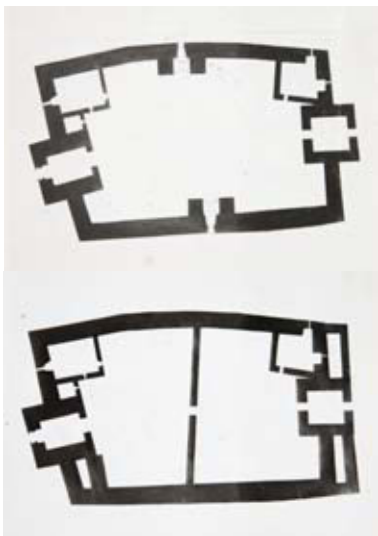
Eteläsiiven länsipäätä vasten ollut vankilarakennus on käsitelty Pajapihan yhteydessä, ks. luku Pajapiha.

Linnan kallioinen läntinen edusta 1400-luvun alkupuolella. Pienoismalli ajanjaksosta 1364–1486. Reino Mattila ja Juha Stenberg 1979, Turun linnan rakennushistorian näytely. Valokuva M. Nieminen 2013.

Vasemmalla

Turun linnan läntinen julkisivu kuvattuna luoteesta. Kuvassa länsiportille johtaa työmaata varten vuonna 1930 kasattu korkea pengertie. E. Wickström 1931, MV RHOTL258.

Linnan ensimmäinen ja toinen rakennusvaihe likka Kronqvistin mukaan. Kuvat Kronqvist 1947, s. 25 ja 34.

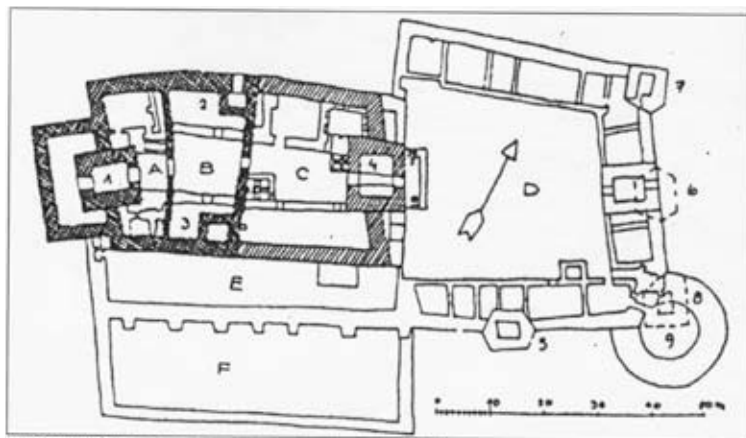

Fig. 5. Juhani Rinne's suggested order of construction of Turku Castle. The outer bailey structures are numbered as follows: 5=the hexagonal tower of the south wing; 6=the masonry-built polygonal gate tower of the east wing; 7=the northeast tower; 8=the older southeast tower; 9=the round tower; E=the south wing, F=the herb ward. To the west of the west tower (1) of the main castle is the rectangular west outer ward. (Rinne 1938, p. 324).

Juhani Rinteen esittämä teoria länsitornista kahden linnoituspihan ympäröimänä keskustornina. Kronqvistin tutkimukset eivät tukeneet Rinteen teoriaa. Kuva Uotila 1998, s. 22.

Oikealla ylhäällä
Kaivaus Länsitornin edustalla vuonna 1930. MV, RHOTL21.

Oikealla alhaalla
Läntinen ulkomuuri rakenteilla marraskuussa 1932. Rinteen teksti kuvan takana "Ringmuren väster om slottet, västra delen under restaurering. Sedd från sydväst." Marraskuu 1932, MV, RHOTL467.

Vasemmalla
Mittauspiirustus kaivauksesta pohjoissien
länkipuolella, marraskuu 1930. MV,
853.21.0638.

Läntisen ulkovarustuksen muurin korjaus
käynnissä keväällä 1993. Valokuvat Lee-
na Venhe, MV, k338/14 (ylempi kuva) ja
k338/16 (alempi kuva).

Esteettömän reitin rakentaminen, muurin korotus ja kulkutien kallistusten muokkaus, käynnissä Länsitornin edessä syksyllä 2010. Kuvat Antti Suna

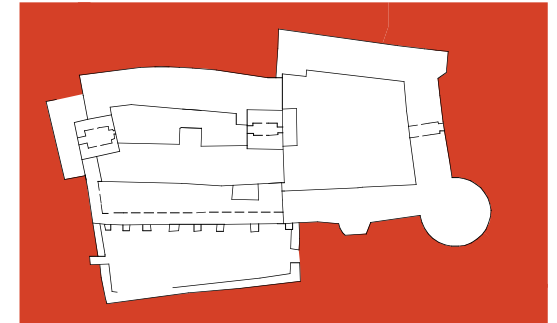
Alhaalla oikealla
Verrattoman esteetön sisäänkäynti valmiina 2010. Kuva FBK0641, MV

Lähdeviitteet

- 1 Gardberg 1959, 36-40.
- 2 Lennqvist 1760, *Leinberg 1890, 91.*
- 3 Arkistovalokuvat HK10000:5925 (neg. 2803) Carl Frankenhaeuser 1907, MV.
- 4 Gardberg 1959, 27.
- 5 Gardberg 1959, 28-29, 51. Uotila 1998, 22-23, 64. Drake 1994, 53.
- 6 Rinne, Linnan perusta, Slottets grund. Grävning vid norra flygelns västra vägg. Muistiinpanot 1897-1933. MV 9415. Arkistopiirustus 853.21.0618 I kerros pohjapiirros.
- 7 Kronqvist 1947, 58. Gardberg 1959, 51. Drake 1994, 53. Sivulla 53 Rinteen piirustus Linnan rakennusvaiheista (Rinne 1938, 324). Arkistovalokuvat RHOTL20, RHOTL21, MV. Arkistopiirustukset 853.21.0637 ja 853.21.0638, MV. 853.21.0618, MV.
- 8 Arkistovalokuvat RHOTL45b, RHOTL452, RHOTL453, RHOTL466 - RHOTL471, MV.
- 9 Rinne, Likkistor väster om slottet, Muistiinpanot 1897-1933. MV 9415. Arkistopiirustus 853.21.0637, MV.
- 10 Antti Suna, Turun linnan länsitorni ja läntiset ulkovarustukset. 4066, MV. Arkistovalokuva RHOTL258, 1931. MV.
- 11 Gardberg 1966, TKHM66, 23-28. Arkistovalokuvat RHOTL1b, RHOTL58b:2, RHOTL59b (ennen porttiaukon purkua), RHOTL60b, RHOTL137b (purkutyön aikana), RHOTL143b (porttiaukko avattuna), MV.
- 12 Arkistovalokuvat, diat K338/2, K338/4 - K338/28 Leena Venhe 1993, MV.
- 13 Rakennuslupapiirustukset TUR_0101.pdf - TUR_0104.pdf, Kari Järvinen, Merja Nieminen, arkkitehdit SAFA. Piirustus 289_01_luiska.pdf Gretel Hemgård. Valokuvat 23b_Turunlinna_FBK0641 ja 24_Turunlinna_11_FBK0627. Esteettömän väylän rakennuttajana toimi arkkitehti Selja Flink / Museovirasto, antikvaarisena asiantuntijana Antti Suna / Museovirasto. Rakennustyöt teki Rakennustoimisto Lainio & Laivoranta, vastaavana mestarina Tommi Vilkanen ja työnohtajana Matti Nykänen.
- 14 Muurin korjauksen teki Rakennustoimisto Lainio&Laivoranta. Valokuvat IMG_6154 ja IMG_6498 Merja Nieminen. Digikuvat kansiot 2010_08_17, 2010_09_02, 2010_09_10 läntinen muuri, 20100922 läntiset ulkoarustukset, 20100923 maan tasoint, 20100924 asfalttimurskeen levitys, 20100928 verratonväylä, Antti Suna, MV.
- 15 Sähköpostiviesti "kylvö", Terttu Lempiäinen 2011 ja luettelo Linnan siemenet - kylvetyt -20052011.
- 16 Digikuvat IMG_7277, IMG_7278 Merja Nieminen 2014.

LINNAN YMPÄRISTÖ

Linna luodolla - maaperä

Linna rakennettiin alunperin pienelle Aninniemen saarelle, ja keskiajalla linnan erotti Kakolanmäestä kapea salmi. Kun päälinnan rakentaminen 1280-luvulla aloitettiin oli linnan ympäristö ja esilinnan alue osittain veden alla. Alue oli vielä 1600- ja 1700-luvuilla vaikeakulkuista alavaa vesijättömaata.¹

Vuosisatojen aikana on linnan lähiympäristöön kerrostunut täyttömaa- ja kulttuurikerros, joka linnan itäpuolella on jopa kolmen metrin paksuinen. Maaperägeologisten tutkimustulosten perusteella on päätelty, että linnan ja Kakolanmäen välinen alava, tasainen maakannas maatui varsin hitaasti 1500-luvun kuluessa, ja maakannas on kokonaisuudessaan noussut meren välittömästä vaikutuspiiristä vasta 1500- ja 1600-lukujen vaihteessa.²

Maan nousu ja jokisuun liettyminen sekä 1800-luvulta lähtien tehdyt laajat täytöt ja laivaväylien ruoppaus ovat muuttaneet maiseman oleellisesti. Linnan eteläpuolella ollut pieni luoto Mudderholmen ja pohjoispuolen pieni Krutholmen (Ruutisaari) jäivät asteittain sataman täyttömaiden alle 1800-luvun puolivälin jälkeen.³

Päälinna on rakennettu pääosin kalliolle, mutta esilinnan muurit ja kivirakennukset on perustettu merenpohjasaven varaan asetettujen, osittain kaksinkertaisten hirsiarinoiden varaan. Rannikkoalueen nuoret savikerrostumat ovat herkkiä kuormituksen aiheuttamalle kokoon puristumiselle.

Tämä on aiheuttanut koko esilinnan historian ajan jatkuvaa painumista ja halkeilua.⁴ Eteläisen kehämuurin länsipuoli ja nelikulmainen torni kallistui niin pahoin, että ne sortuivat vuonna 1505, kun todennäköisesti merivedenpinnan korkeuden vaihteluiden seurauksena rakentamisaikana kova merenpohjan paksu savikerros kastui ja pehmeni. Uusi muuri rakennettiin aiemmasta hieman poikkeavaan suuntaan, ja vanhemman nelikulmaisen tornin perustalle uusi kuusikulmainen torni vuosina 1505-1507.⁵

Rakennukset, rakennelmat ja varustukset linnan ympäristössä 1500-luvulla

Linnan ympärillä on ollut eri aikoina erilaisia varustuksia ja rakennelmia sekä suuri joukko linnaan kuuluneita talousrakennuksia ja käsityöläisten tupia. Ennen vuotta 1538 (josta lähtien linnan tilikirjat ovat säilyneet) linnan ulkopuolella oli ainakin kengityssepän paja, rekivaja, vaakahuone ja suola-, mallas- ja elintarvikeaitat sekä teurastamo ja linnaleirin talli.⁶

Vuonna 1544 esilinnan ympärille tehtiin suojavarustus vallihautoi- neen, kun mataloitunut salmi ei enää suojannut linnoitusta. 1546 suoja- varustusta parannettiin. Samana vuonna rakennettiin teurastushuone ja teurastustupa sekä pitkä silta, joka vei teurastushuoneesta talliin.⁷ Seuraa- vana vuonna 1547 korjattiin venevaja ja venevajan ympärille rakennettiin varustus sekä silta venevajalta linnalle. Esilinnan eteläpuolella mainitaan

vuonna 1549 olleen myös kaksi merimakasiinia. Kauempana joen varrella oli satama (skeppsgården). Vallihaudan toisella puolella oli linnaleiritalli, josta johti silta linnaan. Päälinnan pohjoispuolella, aivan muurin lähellä oli viljamakasiini.⁸

Ruutanalampi mainitaan vuoden 1552 asiakirjoissa ja joen tulvavesiä estävä puomi 1558. Esilinnan muurin ulkopuolella oli myös kaivo.⁹

Tallipiha (Stallbacken tai Stallgården) oli kahdeksansataa metriä lin- nasta koilliseen sijaitsevalla mäellä (osa nykyistä Kakolanmäkeä), jonka länsipuoli ja lähelle jokea ulottuva eteläinen osa kuuluivat linnalle. 1540-lu- vulla tallipihalla oli ainakin kaksi tallia, tuulimylly ja sauna. Mäellä oli myös linnalle hyvin tärkeä lähde, joka mainitaan jo vuonna 1538.¹⁰

Linnan hautausmaa sijaitsi Tallimäen alapuolella joen rannassa (nyk. Auran panimon tontilla) 1500-luvun alusta lähtien. Hautausmaalla oli pieni puinen hautakappeli. 1600-luvun lopussa perustettiin myös toinen hauta- usmaa ns. uuden kirkon viereen, joka sijaitsi nykyisen Linnankadun keskellä (numeroiden 45 ja 47 eteläpuolella).¹¹

Vuonna 1551 rakennettiin kaksi tuulimyllyä ja kaksi käsिमyllyä sekä verkkakutomon mylly (vantmakarekvarn). Linnan suojavarustuksia paran- neltiin ja puutarhan ympärille rakennettiin aita.¹² Linnan ja teurashuoneen välinen silta uusittiin.¹³ Tuulimyllyt Myllymäellä paloivat piirityksessä 1599, eikä niitä ollut rakennettu uudelleen ainakaan vuoteen 1610 mennessä.¹⁴

Linnan lähistöllä saunapihalla oli jo 1530-luvulla useita saunoja. Sau-

Turun linna Aurajoen suulla vuonna 1908. M.L. Carstens 1908. MV, HK19900208:445.

Viereisellä sivulla
Linna lännestä 1900-luvun alussa. Carl
Frankenhaeuser 1907. MV, HK10000:5925.

Viereisellä sivulla ylhäällä
Olof Gangius, Turun kaupunkimittaus,
1630-luvun loppu.
Alkuperäinen kartta "Äldre affritning utåf
Åbo", Ut. känd proven. nr. 446. RA.
Kuva Heikki Rantatupa, Historialliset kartat,
Jyväskylän yliopisto, www.vanhakartta.fi

Viereisellä sivulla alhaalla
Kartta linnan alueesta 1634.
Krigsarkivetin kokoelmassa olevan Olof
Hansson Örnehudin kartan mukaan teh-
ty jäljennös julkaistu teoksessa Analecta
Archeologica Fennica, A.H.Snellman, Turun
linnan rakennushistorian aineksia, 1890.

napihan sanotaan olleen muurin vieressä, mahdollisesti esilinnan eteläisen
siiven ja ryytimaan välisessä kulmauksessa.¹⁵ Uusia saunoja mainitaan vuo-
sien 1538, 1546 ja 1549 tilikirjoissa. 1559 sisustettiin Juhana herttuan omaan
käyttöön sauna, jonka yhteyteen tehtiin kamari, johon Abraham von Wit-
tenberg muurasi kaakeliuunin vuonna 1560.¹⁶

Linnan ympäristössä oli myös leivintupa ja oluenpanohuone. Vuonna
1556 rakennettiin hevostyly. Lisäksi mainitaan pienempiä rakennuksia;
sikala, mallashuone, teurashuone, suolahuone, vaakahuone.¹⁷ 1566–1567
rakennettiin vielä useita puurakennuksia.¹⁸

1580-luvulla vanhoja puurakennuksia siirrettiin esilinnan pihalta muu-
rien ulkopuolelle uusien tiilirakennusten tieltä.¹⁹

Linnan rakennustöitä varten Aurajoen etelärannalle, nykyisen sokeri-
tehtaan paikalle, rakennettiin tiiliuuni vuonna 1557. Tiiliä poltettiin norma-
alivuosina 42000–45000 kappaletta, mutta vilkkaan rakentamisen vuosina
1572 ja 1573 jopa 130000 tiiltä vuodessa. Tiilet kuljetettiin linnalle Aurajoen
poikki laivalla. Vuonna 1584 alettiin lyödä myös kattotiiliä. Tiiliuuni raken-
nettiin uudelleen vuonna 1589. Tiiliuukki paloi kaupungin palossa 1593,
joka jälkeen siitä ei enää ole mainintoja.²⁰

Vesihuolto

Linnalla oli useita kaivoja jo keskiajalla, ja 1550-luvulla ainakin yksi niistä oli
esilinnan muurin ulkopuolella vuoden 1551 tilikirjoissa olevan maininnan
mukaan. Kaivojen vesi oli huonolaatuista. Jo 1530-luvulla ruuanlaitossa
tarvittava vesi kuljetettiin lähteestä, joka oli Myllymäen (nyk. Kakolanmäki)
ja joen rannan läheisyydessä olevan panimon välissä (nyk. Veistämöntorin
kohdalla) n. kahdeksansadan metrin päässä linnalta. Veden tarve oli suuri,
ja panimo käytti suuria määriä vettä. Olutta, lähes ainoaa juotavaksi kelpaa-
vaa juomaa, kulutettiin linnassa n. 700 000 litraa vuosittain.²¹

Vuosina 1561–1563 rakennettiin vesijohto linnan ja lähteen välille.
Vesijohtoa varten koverrettiin 360 leppäpölkkyä ontoiksi. Ojaa kaivettiin
1729 päivätyötä ja leppäpölkkyjen paikoilleen asettamiseen tarvittiin 2347
päivätyötä. Vesijohdoiksi valettiin vaskesta 193 putkea ja 26 lyijyputkea.²²

Vesiputket johtivat todennäköisesti linnan muurin ulkopuolella olleeseen
kaivoon. Vuonna 1575 vesijohtoa uudistettiin, ja työhön käytettiin 97 tukin
lisäksi 200 lautaa.²³ Vesijohto linnan ja ulkopuolella olevan lähteen välillä
kunnostettiin vuonna 1588.²⁴

Vuonna 1604 linnanportin edustalle kaivettiin uusi kaivo, johon vesi
 johdettiin puuranneilla Myllymäellä olevasta lähteestä.²⁵

Lähde oli käytössä vielä 1880-luvulla linnan toimiessa vankilana. Van-
git kuljettivat tynnyreissä veden linnaan. Linna liitettiin kaupungin vesijoh-
toverkkoon vuonna 1912.²⁶

Maalinnoitukset, vallit ja vallihaudat

Juhana herttuan aikana linnan puolustusjärjestelmään tehtiin merkittäviä
muutoksia. Tuliaseiden nopean kehityksen seurauksena vanha linna oli me-
nettänyt alkuperäisen merkityksensä, kun puolustus keskitettiin maan ta-
solle, esilinnan kehämuurin yläosan ampujatasanteille sekä läheisen kor-
kean Korppoolaismäen takia päälinnan torneihin. 1550-luvun lopulla linnan
varustuksia parannettiin perusteellisesti. Linnan itäpuolella ollut salmi
oli kasvanut umpeen ja korvattiin vaihteittain ulommalla ja sisemmällä val-
lihaudalla ja niiden välissä olleella maavarustuksella. 1540-luvulla raken-
nettujen suojavarustusten, vallien ja vallihautojen lisäksi Juhana herttua
rakennutti 1556–1559 suuritöisen maalinnoituksen (skans, "skanz"), johon
vuoden 1559 aikana tehtiin 13115 päivätyötä. Samana vuonna rakennettiin
myös uusi muuri, johon käytettiin 76170 tiiltä, mutta muurin paikasta ei ole
tarkempia tietoja.²⁷ Maavarustus oli todennäköisesti korkea sillä sen sisä-
puolelle rakennettiin lukuisia puurakennuksia linnan rakentajille; satulan-
tekijän, vanteentekijän, maalarin, kivenhakkaajan, sepän, tynnyrinsitojan,
peltisepän, puusepän ja veran kutojan tuvat. Vuonna 1562 mainitaan myös
lasimestarin ja nahkurin tuvat.²⁸

Vuonna 1563 esilinnan kehämuuria korotettiin kuudella metrillä ko-
vassa kiireessä piirityksen uhatessa. Keittiö ja piirityksen aikana palanut
vaakahuone rakennettiin uudestaan.²⁹ Keskiaikaista kaakkoistornia laajen-
nettiin itään ja samalla seiniä korotettiin.³⁰ Esilinnan kehämuurin länsisivul-

le päälinnan pohjoispuolelle tehtiin leveä portti.³¹

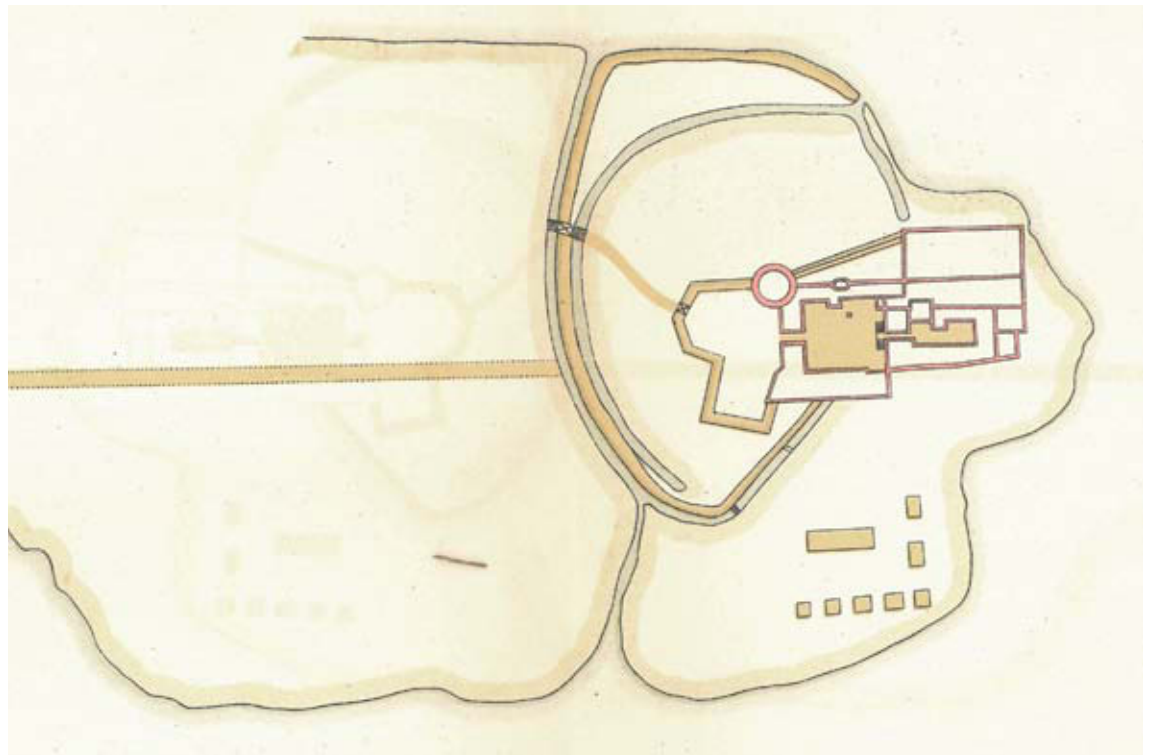
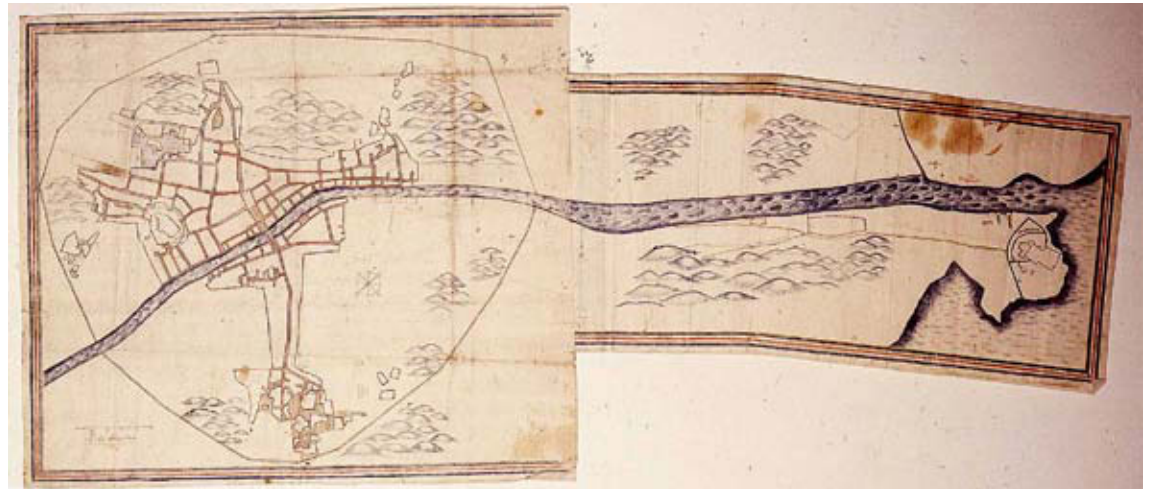
Vuonna 1563 linnan ympärille rakennettiin maavarustukset (skansar), jotka täytettiin maalla sekä, vallihautoja ja paaluvarustus.³² Uusi linnoitus rakennettiin todennäköisesti esilinnan ympärille mantereen puolelle, joka oli linnan heikoimmin varustettu puoli.³³ Löysän maan sitomiseksi linnoitusvalleille kylvettiin tavallisesti sinapinsiementä, kuten käy ilmi Juhana III:n ja hänen rakennusmestariinsa välisestä kirjeenvaihdosta.³⁴

Esilinnan itäpuolella sisemmän vallihaudan linjaa noudattava taitteinen maavarustus muodosti portin edustalle suljetun pihan, jota jo vuonna 1571 kutsuttiin Linnanpihaksi "Slottsgården".³⁵ Taitteinen linnoitusmuuri on esitetty Olof Hansson kartassa 1634³⁶, Gangiuksen kartassa 1639³⁷ ja Hans Hanssonin kartassa 1651³⁸, mutta ei Anders Torstenssonin Turun uudistus-suunnitelmassa 1639, eikä Hans Hansson ehdotuksessa uudeksi asemakaavaksi 1652.³⁹

1568–1574 vanhan kaakkoistornin paikalle rakennettiin kolmikerroksinen rondelli, pyöreä tykkitorni Staffan Mattsonin johdolla. Rondellin halkaisija on lähes 24 metriä. Alaosastaan n. 540 cm paksut muurit ulottuvat kolme metriä nykyisen maanpinnan alle, mutta kallio on n. 22,7 metrin syvyydessä nykyisestä maanpinnasta.⁴⁰ Tykkitornia rakennettaessa jouduttiin purkamaan osa vanhaa kaakkoistornia ja osa Juhana herttuan aikana (1559) rakennetusta linnoitusmuurista, ja muurin paikkaa siirrettiin.⁴¹

Vuonna 1578 rakennettiin linnan ulkopuolelle hirsistä uusi paaluvarustus- ja lankkuportti, "planche wärch" ja "planche portt".⁴² Vallihautojen siltoja uusittiin tilikirjojen mukaan vuonna 1585.⁴³

Vuonna 1596 linnanportin eteen rakennettiin hirsistä uusi paaluvarustus, johon sijoitettiin kanuunoita kolmeen kerrokseen. 1597 linnaa varustettiin kuumeisesti Kaarle herttuan piiritystä vastaan ja linnanportin edustalle tehtiin samanlainen puinen suojavarustus (träbulverket) kuin vuotta aiemmin sekä maavalleja ja varustuksia. Linnan muurien sisä- ja ulkopuolelle rakennettiin majoitustiloja lähes tuhannelle miehelle ja hevosille talleja, jotka taas rauhan tultua purettiin (1600-1601). Samaan aikaan hyökkäävät Kaarle herttuan joukot rakensivat kuusi maalinnoitusta linnan edustalle.⁴⁴

Rakennukset ja linnoitusrakennelmat linnan ympäristössä 1600- ja 1700-luvuilla

Linnan sotilaallinen merkitys väheni 1500-luvun lopulla, ja esilinna toimi 1600-luvulla hallintolinnana, kenraalikuvernöörin ja osan aikaa myös maa-herran asuntolina. 1700-luvun lopulta lähtien esilinnaa käytettiin kasarmina, kruunun viinanpolttimona ja vankilana, päälinna oli pääosin viljavarastona.

Vuonna 1607 rakennettiin uudestaan linnan ulkopuolelle kalkkihuone ja aittoja.⁴⁵ 1600-luvulla pyöreän tornin ja ryytipihan uloimman nurkan välinen linnoitusmuuri erotti esilinnan etelämuurin vierustalle pienen rajatun yrttitarhan.⁴⁶

Vuosien 1632–1635 inventaarioissa on tarkka luettelo linnan ulkopuo-lella olevista puurakennuksista. Erilaisia talousrakennuksia on luettelossa kymmeniä. Vanhojen joukossa mainitaan 1632–1633 rakennettuina uudisra-kennuksina talli kuninkaan tallia vastapäätä ja kaksi meriaittaa.⁴⁷

Linnan ulkopuolella olleiden linnoituslaitteiden ja siltojen korjaami-sesta ja uusimisesta on toistuvasti mainintoja tilikirjoissa 1500 - ja 1600-lu-vuilla.⁴⁸ Valleja ja saartoja kunnostettiin ja sillat korjattiin myös vuonna 1697, kun Klaus Fleming varusti linnaa.⁴⁹

Vuonna 1713 venäläismiehityksen, Ison vihan, aikana osa venäläisistä joukoista, upseerit mukaan lukien, majoitettiin linnaan, ja myös joukkojen ylipäällikkö ruhtinas Galitzin luultavasti asui linnassa. 1713 Pietari Suuri vie-raili Turussa. Talvella venäläisjoukot majoittuivat linnassa, kesällä Iso- ja Pik-ku-Heikkilän niityillä (kuten myöhemmin myös vuonna 1743). Vuonna 1714 venäläiset rakensivat skansseja linnan kohdalle joen kummallekin reunalle suojautuakseen ruotsalaisjoukkojen hyökkäyksiltä. Miehityskuukausien aikana (1714) makasiinitalo ja uusi tallirakennus sekä kaikki linnan lähellä olleet talot purettiin ja käytettiin linnan luokse pystytetyn tallin rakennus-materiaalina.⁵⁰

Vuonna 1721 solmitun Uudenkaupungin rauhan jälkeen yliluutnantti C.H. Schultze ja luutnantti J.C. Cedersparre toteuttivat useita linnoitustöitä linnan ympäristössä.⁵¹ Ensimmäistä makasiinia ruvettiin rakentamaan lin-nan lähelle joen länsirannalle jo vuonna 1725. Vastarannalle rakennettiin toinen makasiini, ja kolmas sijoitettiin päälinnan itäsiipeen.

Vuosina 1731–1734 linnan puolustuslaitteet kunnostettiin. Kiviperus-talle rakennettiin neljän kyynärän korkuinen linnoitusvalli, joka peitettiin mullalla ja turpeella. Valli ympäröi linnaan kolmella sivulla, ja lännessä lin-nan muurit ulottuivat vesirajaan. Schultzen kartassa vuodelta 1732 on do-kumentoituna täydellinen bastionijärjestelmä eskarpeineen ja kurttiinei-neen. Vanhoista vallihautoista on jäljellä vain toinen, ja maalinnoituksen todetaan olevan raunioitunut. Kartan liitteenä oleviin maastoleikkauksiin on merkitty myös korjausehdotukset. Vuonna 1734 varustusta vahvistettiin sotaan valmistauduttaessa. Ryytipihan eteläreunalle rakennettiin kuudella kanuunanreijällä varustettu kivinen patteri, ja linnan varustusta vahvistet-tiin useilla uusilla tykeillä.⁵² Maalinnoitus valleineen, muureineen ja valli-hautoineen on esitetty täydellisenä Jacob Nordencreutzin mittauspiirus-tuksessa 1751.⁵³

Pikkuvihan aikana vuonna 1742 osa venäläisestä ratsuväkiosastosta asui linnassa, jonne sijoitettiin myös venäläisten kenttämakasiini ja aseva-rasto.⁵⁴

Vuonna 1752 kuningas Aadolf Fredrik vieraili linnalla. Kuninkaan vie-railua varten linnan siltoja korjattiin ja ne maalattiin punaisiksi.⁵⁵ Esilinnan pääportin ja koillistornin välissä oli päävartio ”Corps de garde”. Tuvan ja kamarin käsittävä puurakennus oli Lennqvistin selostuksen (1764) mukaan myös punaiseksi maalattu.⁵⁶

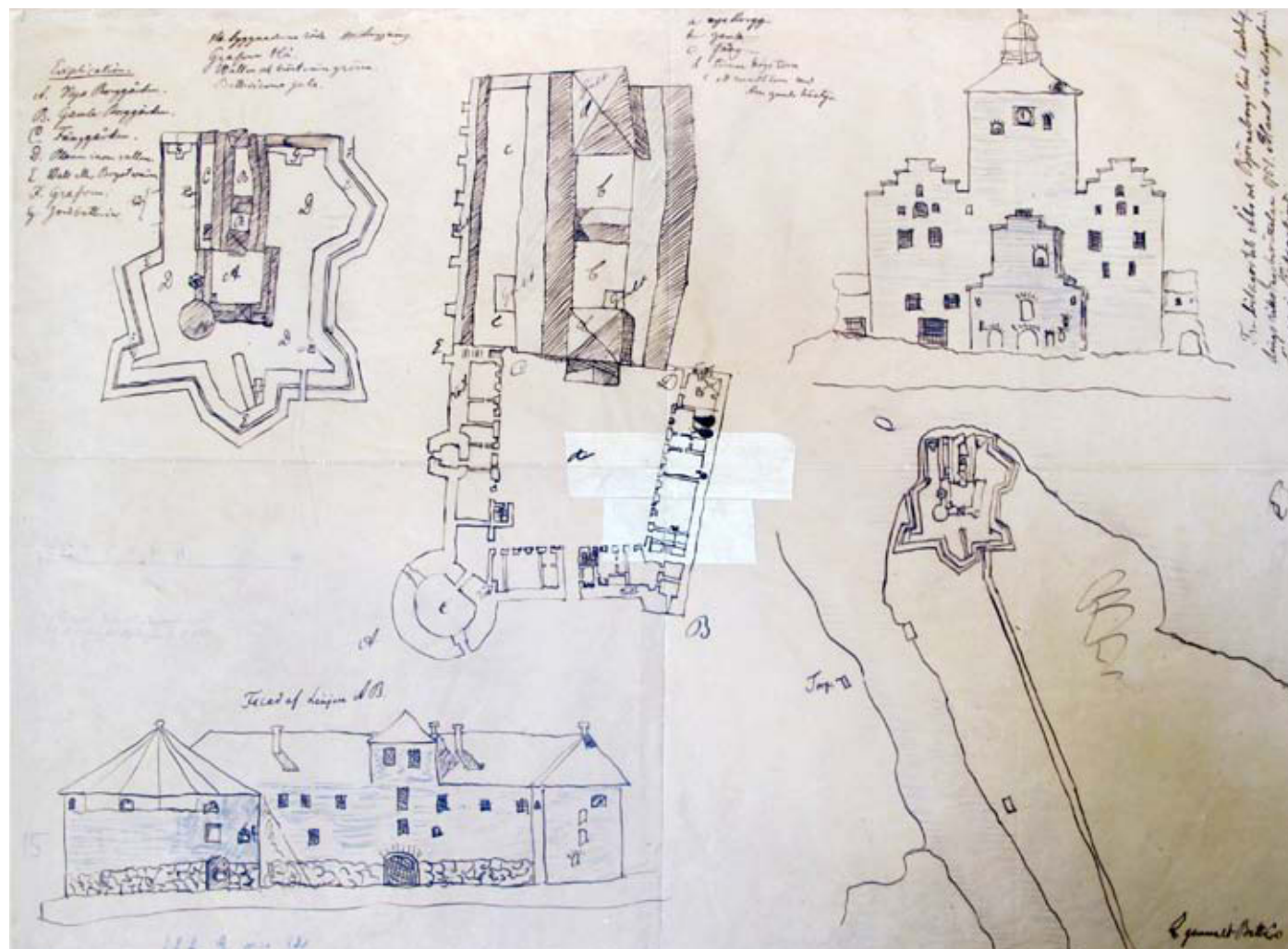
Viereisellä sivulla

1732 H. Schultze, Carta och Ritning af Åbo Slått och Profiler för hwar Linia på det nu-warande Wäcket och Defension uthwij-sandes jämwahl de efter Hög befattning 2ne nya linier som uppbyggas skola.

Mittauspiirustuksessa on esitetty maalin-noitus, täydellinen bastionijärjestelmä kor-jausehdotuksineen.

Schulzen kartan mukaan tehty jäljennös julkaistu teoksessa *Analecta Archeologica Fennica*, A.H.Snellman, Turun linnan raken-nushistorian aineksia, 1890.

Jacob Nordencreutzin mittauspiirustus Turun linnasta vuodelta 1751. Luonnos samana vuonna puhtaaksi piirrettyjä piirustuksia varten. Sotilaskartta la*64/ - Turun linnasta tehtyjä luonnoksia valtiopäiväasiakirjojen liitteenä, KA.

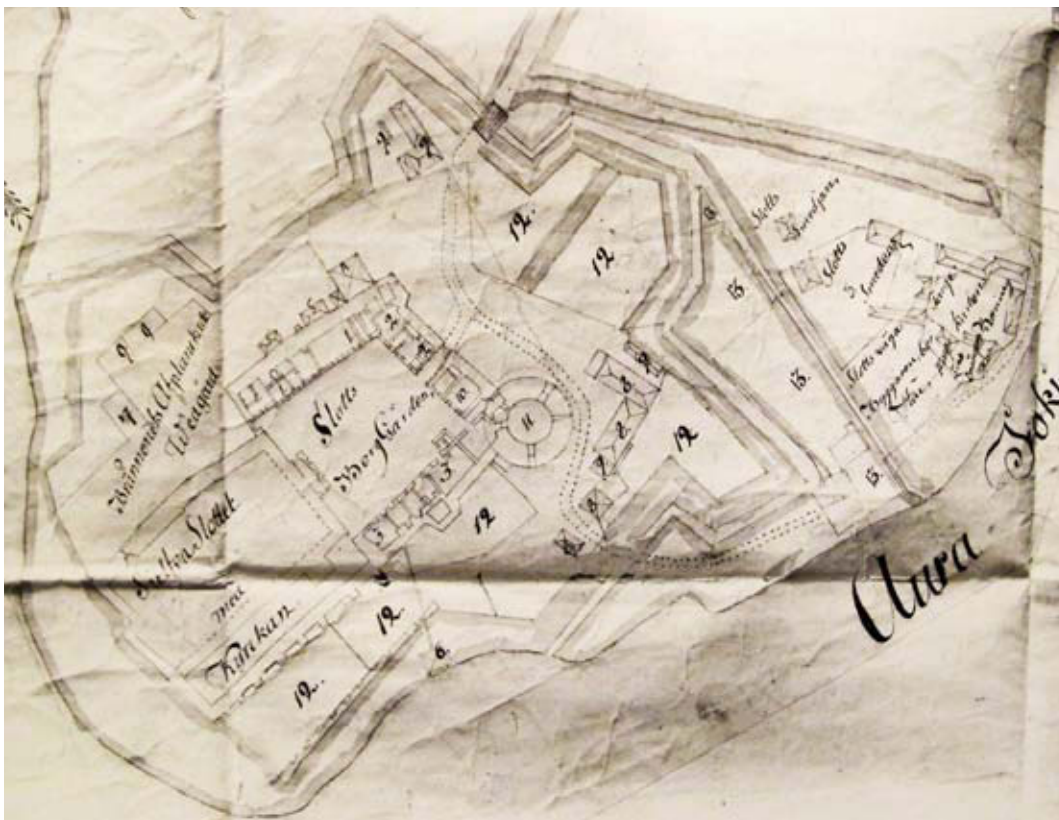
Vuonna 1772 esilinnan pihalla oleva kaivo korjattiin ja muurien ulkopuolella olevan kaivannon yli tehtiin uusi silta.⁵⁷ Vallin ja esilinnan itämuurin väliselle ”linnankartanolle” rakennettiin useita puisia rakennuksia erityisesti sen jälkeen kun viinanpolttimo oli vuonna 1776 sijoitettu linnaan.⁵⁸

Vuonna 1790 Ruotsin Armeijan saaristolaivaston yksikkö sijoitettiin Turkuun. Von Stedigin johtaman Armeijan laivaston Turun eskaaderin käyttöön luovutettiin parikymmentä asuinhuonetta esilinnasta sekä varastotiloja. Linnan eteläpuolelle rakennettiin vuosina 1796–1797 eskaaderin komentajalle suuri asuinrakennus⁵⁹. Joen rantaan rakennettiin venesuoajat kolmellekymmenelle tykkiveneelle. Varojen puutteessa tykkipursien suojia ei kuitenkaan voitu rakentaa valmiiksi yhdellä kertaa, ja vuonna 1791 alkanut rakennustyö oli kesken vielä vuonna 1796. Kuningas Kustaa IV Aadolf tarkasti Turun eskaaderin paikat linnankentällä ja linnassa 1796.⁶⁰ Komentajan rakennus on paikoillaan vielä Turun kaupunkipalon jälkeen Walleniuksen vuonna 1827 täydentämässä (Tillberg 1808) kartassa⁶¹ sekä Engelin asemakaavakartassa vuodelta 1828.⁶² Saaristolaivaston tykkiveneet varastointeen poltettiin kuninkaan luvalla vuonna 1808, ettei niitä olisi tarvinnut luovuttaa venäläisille valloittajille.⁶³

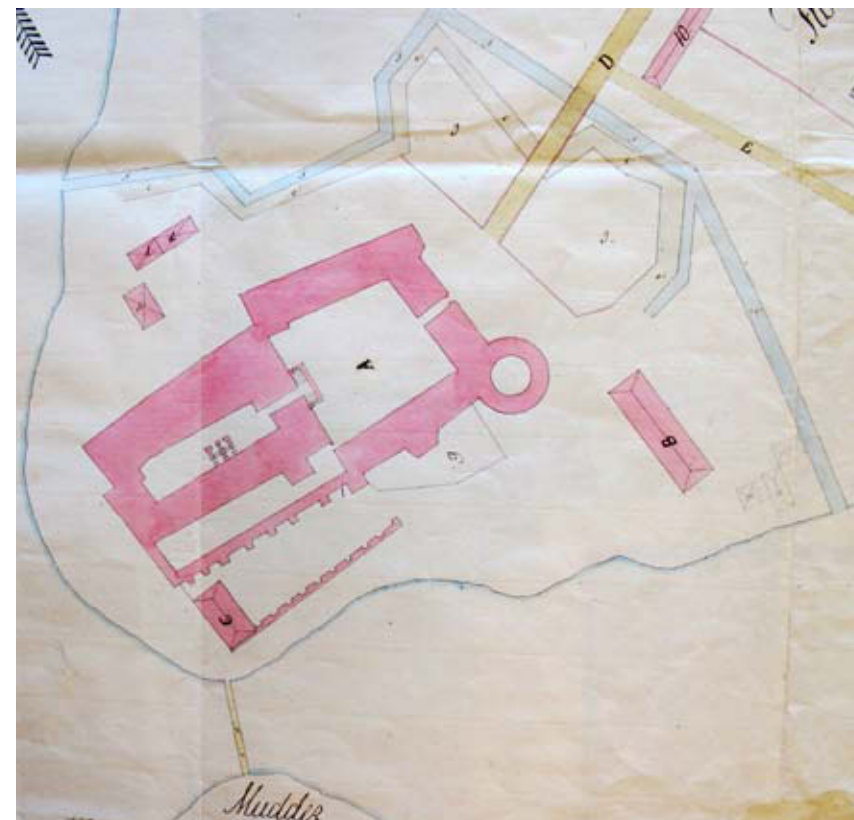
Osa linnoituslaitteista vallihautoineen oli vielä jäljellä 1790-luvulla ja esitettynä Krigsarkivetissa säilytettävässä kartassa vuodelta 1790.⁶⁴ Kanaalit, ent. vallihaudat on esitetty myös Tillbergin kartassa vuonna 1800⁶⁵ sekä Engelin asemakaavakartassa vuonna 1828⁶⁶ (kartta sivulla 80) ja Gyldenin kartassa 1837.⁶⁷

1756 Gadolin, Charta öfver Stapel Staden Åbo (osa), KA.

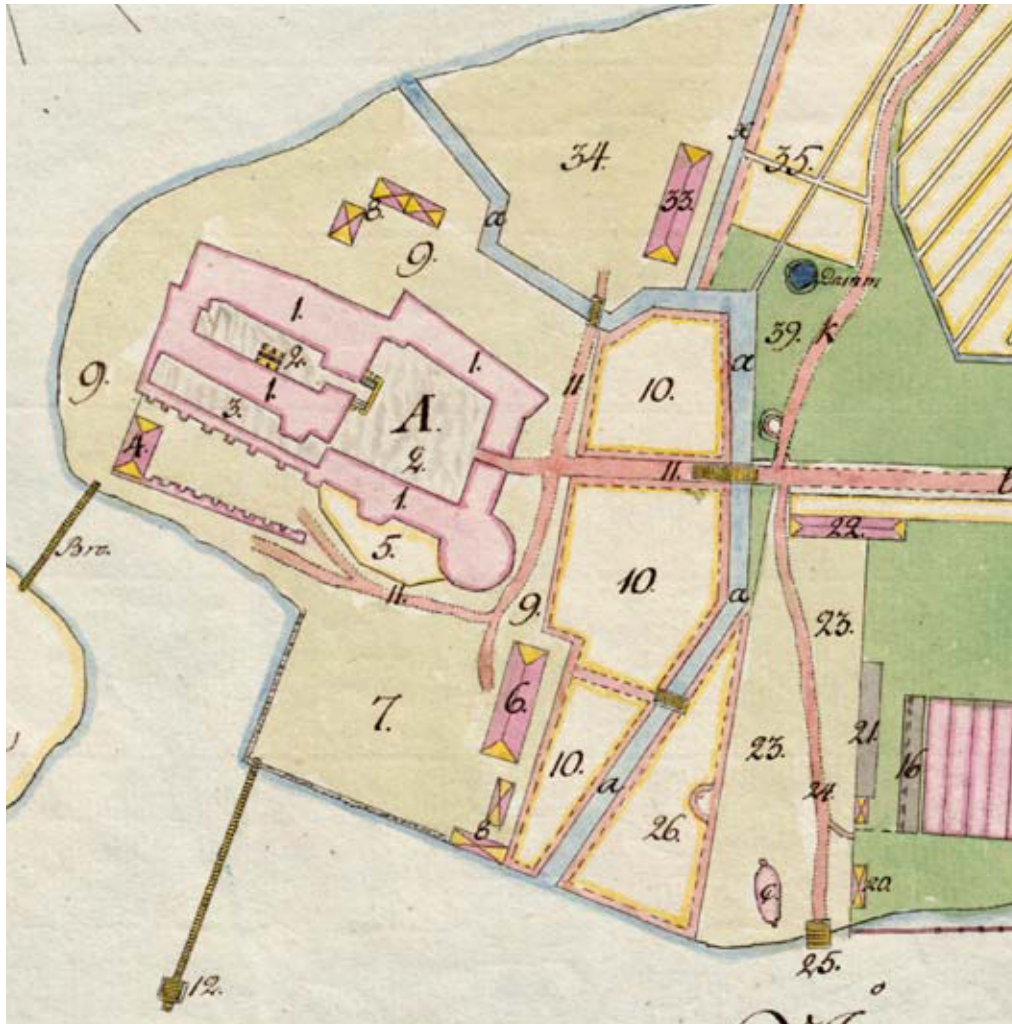
Turun linna 1770–1780-luvulla. Kartassa näkyvät linnan lukuisat talousrakennukset, kruunupolttimon varastot sekä bastionilinnitus vallihautoineen. Karttakopion takana teksti: Turun Maanmittauskonttorin arkisto. Arkistovalokuva 7482, TMK.

Karttaan on merkitty komentajan vasta valmistunut suuri asuinrakennus B, ja selitysosassa venevajojen sanotaan olevan rakenteilla. Osa maalinnoituksesta ja vallihautoista oli jäljellä vielä 1790-luvun loppupuolella. Kartan merkinnät / A Sjelfva Slottet, B Nya eller Björnebogska Böningshuset, C Sjukhuset, D Stora vägen till staden, d stall och fahus m.m., e hvad som är kvar af gamla fästningsvärken, f Canalens nu warande lage, g trädgårdar el kryddtäppar. Kartta n. vuodelta 1797. Krigsarkivet SE/KrA/0492/A22a/04:00.

Linnaa ympäröivät rakennukset ja linnoituslaitteet vuonna 1800. Kartan merkinnät / 4 Sjukhuset, 5 En kryddgård täppa utmed Slottsmuren, 6 Chefens boställe, för den här förlagde Eskadren af Armeéns Flotte, 8 Uthus byggnader, af Stall och Fäähus m.m, 10 Trä och Kryddgårdar utmed Canalen.

Johan Tillberg 1800. Maanmittaushallituksen kartat, A105:69/16-23, KA.

Armeijan laivaston Turun eskaaderin komentajan mansardikattoinen korkea asuinrakennus pyöreän tornin edustalla sekä venevajojen rivistö Aurajoen rannalla. A. F. Skjöldebrandin mukaan piirtäjä M. R. Helandin tekemä laveeraus: Voyage Pittoresque au Cap Nord, Stockholm 1801. MV, HK19490317:1.

Puutarhat ja Linnankatu - ensimmäinen puistoallee

Viereisellä sivulla vasemmalla ylhäällä Linnankatu 1900-luvun alussa - ennen sähköraitiotien avaamista vuonna 1908. Aidattu puutarha, entinen komendantin puutarha, kuvassa vasemmalla. MV, HK10000:3937.

Viereisellä sivulla vasemmalla alhaalla Linnankatua esilinnan pohjoissiiven vierustalla vuonna 1921. H. Smedberg & V. Määttä, TMK, N40204.

Oikealla ylhäällä Turun linnan ympäristöä 1906. Esilinnan itäsiiven ja pyöreän tornin editse Hirvensalon laiturille kulkenut tie päätettiin 1906 poistaa kun Linnan ulkomuseoaluetta perustettaessa. TMK, KD90597.

Oikealla alhaalla Viljelylavoja linnan kaakkoispuolella 1900-luvun alussa. Portikortti lähetetty 25.11.1913. TMK, RF95205.

Linnalle johtavan vanhimman tien ja portin paikasta ei ole varmaa tietoa. Esilinnan vanhimman portin paikasta on esitetty erilaisia tulkintoja. Ks luku Esilinnan piha.

Linnan itäpuolella vallihaudan ulkopuolella oli 1585 tilikirjojen mukaan ryytipihan puutarhan lisäksi uusi puutarha, joka mainitaan myös vuosien 1632 ja 1634 inventaarioselostuksissa sekä Petrus Gylleniuksen päiväkirjassa 1656.⁶⁸

Pietari Brahe oli erittäin kiinnostunut puutarhan hoidosta. Kenraalikuvernöörinä Turun linnassa ollessaan (1637-1642 ja 1648-1654) Brahe kunnostutti linnan puutarhan, ja suunnitteli Turkuun puuistutuksia, jotka ”kaunis- taisivat kaupunkia ja estäisivät tulipalojen leviämisen”. Linnan puutarhan kunnostaminen alkoi 1638. Puutarhaan hankittiin maustekasvien siemeniä ja puutarhaan istutettiin pari omenapuuta. 1646 palkattiin vakituinen puutarhuri, Antti Martinpoika, ja hänen avukseen kaksi puutarharengiä. Kymmenen ojankaivajaa kaivoi puutarhaan kaivon. Vuotta myöhemmin puutarhaan toimitettiin Brahen tilaamat hedelmäpuut.⁶⁹ Ks. myös luku Ryytipiha.

1500-luvun lopulla, mahdollisesti puutarhuri Per Nilssonin aikana (linnan puutarhurina 1585 lähtien), linnasta kaupunkiin johtanut tie reunistettiin puilla. Tie oli luultavasti ensimmäinen toteutunut puistokatu Suomessa.⁷⁰ Ruotsalaisen kunnaninsinööri Anders Torstenssonin avustamana Pietari Brahe ehdotti, että joen länsirantaa pitkin rakennettaisiin pääkatu, jonka päätteenä olisi linna. Kadun nimeksi ehdotettiin Linnankatua tai Kuningattarenkatua. Kaikkia suunnitelmia ei toteutettu, mutta ne olivat suurelta osin pohjana Hans Hanssonin ehdotuksessa Turun uudeksi asemakaavaksi 1651.⁷¹ Linnalle johtavan tien kummallekin puolelle istutettiin vuonna 1674 uusia salavia vanhojen lahojen puiden tilalle. Ison vihan aikana

(1714–1721) venäläisten sanotaan hävittäneen istutetut puut.⁷²

Vuoden 1725 ankarana talvena vanhat salavat ja muut lehtipuuistutukset tuhoutuivat. Vuonna 1730 vanha tie perustettiin uudelleen yliluutnantti Schultzin ja Cedersparren suunnitteleminen linnoitustöiden yhteydessä.⁷³ Vuonna 1760 maaherra Jeremias Wallén esitti katujen kiveämistä ja kiveämisen aloittamista linnankadusta, joka oli huonoimmassa kunnossa. Tontinomistajien velvollisuutena oli soran, hiekan ja kivien toimittaminen paikalle, alustan tasoittaminen ja katuosuuden kiveäminen.⁷⁴ 1700-luvun lopulla linnanportilta kaupunkiin vievän tien varteen istutettiin kahden puolen lehtipuita.⁷⁵

Vuonna 1901 Historiallisen museon aloitettua toimintansa linnassa Linnankadun puukujannetta uudistettiin neljännen kerran istuttamalla kadun laitaan 51 lehmusta kahteen riviin.⁷⁶ Tasoitettu ja kivetty katu parannettiin ja pinnoitettiin makadamilla, tiivistetyllä sepeli- ja nupukiveyksellä.⁷⁷

1800 Tillbergin kartassa on linnan itäpuolella kanaalin varrella suuret puutarhat.⁷⁸ Säännöllisiin ruutuihin jaetut puutarhat on esitetty myös Engel- lin asemakaavakartassa 1828. Linnan edustalla oli viljelyksiä vielä 1900-luvun alussa. Lasilavoilla kasvatettiin vihanneksia.⁷⁹

Rautatietä suunniteltaessa vuonna 1876 linjattiin Linnankadun jatke satamaan esilinnan pohjoisjulkisivun sivuitse.⁸⁰ Linnankadulla kulki vuonna 1890 avattu hevosraitielinja, joka päättyi linnan edustalle. Matkustuksen vilkkaudesta huolimatta yritys tuotti tappiota ja liikenne lopetettiin jo 1892. Tasaista Linnankatua pitkin kulki autobussi, tosin vain lyhyen aikaa, 1906 kevästä syksyyn. Ensimmäinen sähköraitiotie avattiin vuonna 1908. Linja no 1 kulki linnan vierestä Linnankatua pitkin satamaan. Vuonna 1932 raitiotiet rakennettiin kaksiraiteisiksi.⁸¹

Vara-amiraali Victor von Stedingkin 1790-luvulla perustama englantilaistyylinen puutarha Linnankentällä. Turun linna ja Linnankenttä siihen kuuluvine alueineen, Johan Tillberg 1800. KA, Maanmittaushallituksen kartat, A105:69/16-23.

Ote kartan selitysosasta /

4 Sjukhuset

5 En kryddgård täppa utmed Slottsmuren

6 Chefens boställe, för den här förlagde Eskadren af Armeéns Flotte

8 Uthus byggnader, af Stall och Fäähus m.m.

10 Trä och Kryddgårdar utmed Canalen

13 Flottans varf och arbets plan

14 Västra arsenalen, inrymmer 34 Canon-slupar

15 Östra arsenalen

18 Brandbatteriet

33 Nya Baracken

37 Lågland och för detta sumpig mark, som genom upkastade 6 alnar breda canaler (Lit Ff) och flere dijen, nu mera är uttorkad, och upbringad till god ängsvall.

38 En kulle, formerad af den ifrån Canalerne uptagne jorden, hvarå en Obelisk är till minnesvård af Sjö Bataillen i Svensklund den 9, Julii 1790.

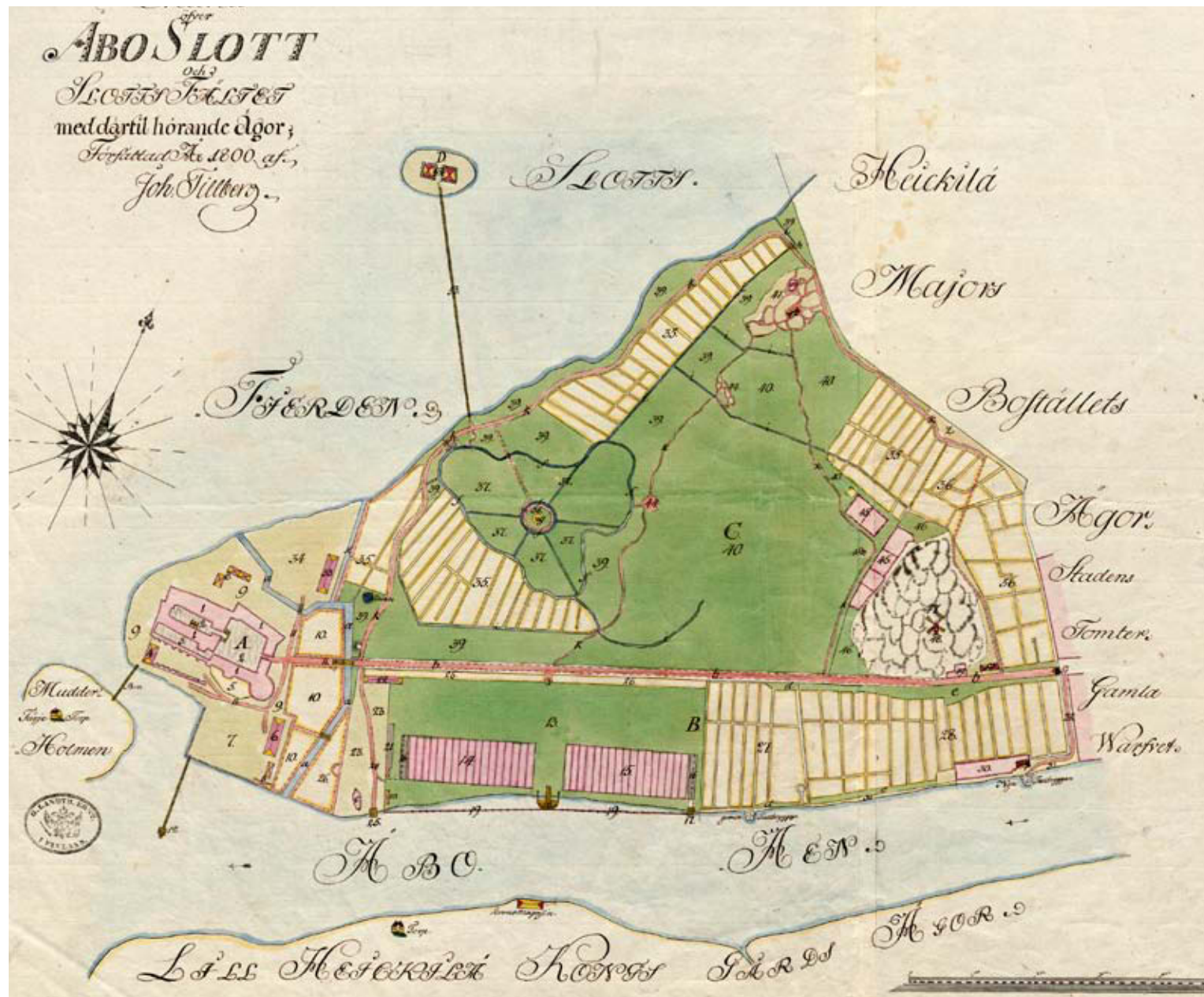
41 Backe, nu upbruten till trädgård, med omkring 500 utplanterade fruktträd

42 Trädgårds Mästarens hus

43 En Gråtta, i berget, kringbyggd af den ifrån backen brutne sten

44 Planteringar, af större vilda trän

48 Fordna Krono Brännerie Qvarnen

Linnankenttä

Linnan muurien ympärille syntyi vesijätön ja maatumisen ansiosta kaiken aikaa kasvava linnankenttä, joka palveli linnan taloudellisia etuja. Linnankentän pohjoispuolella levittäytyivät linnalle jo 1400-luvun puolivälistä kuuluneen Iso-Heikkilän latokartanon maat.⁸²

Linnan alue kasvoi 1700-luvulla aloitetun laivaväylien ruoppauksen myötä. Alueen nimeksi vakiintui Kanavaniemi. Laivaväylältä ruopattu maa kasvatti vähitellen niemen, linnan edustalla olleen Multasaaren ja Kalasajasaaren eli Ruutisaaren yhtenäiseksi kentäksi.⁸³

Linnankenttä, linnan ja rakennettujen tonttien välinen alue, oli 1700-luvulla pääosin peltoa, linnan päälliköiden eläinten laidunmaata ja harjoituskenttänä käytettävää niittyä.⁸⁴

Linnankirkon seurakunnan pappila sijaitsi Linnankentällä kaivon lähellä (tontilla no 808), ja lähellä pappilaa oli lankkuaidan ympäröimä hautausmaa. Sodan jälkeen vuonna 1734 pappila korjattiin ja siihen rakennettiin pakaritupa ja aitta. Linnansaarnaajan toimi kuitenkin lakkautettiin vuonna 1777, ja pappilan rakennukset myytiin huutokaupalla, purettiin ja siirrettiin muualle.⁸⁵

Kun esilinnan pohjoissiipeen 1776–1777 rakennettiin kruunun viinanpolttimo, todettiin pian, etteivät kaupungin myllyt pystyneet tyydyttämään polttimon tarpeita. Linnankentälle rakennettiin iso kahden kiviparin tuulimyly Daniel Thunbergin Viaporiin suunnitteleman myllyn esikuvan mukaan. Mylly säilyi paikoillaan koko Ruotsin vallan ajan ja purettiin vasta vuonna 1812 tai 1813.⁸⁶ Kruununpolttimoa varten rakennettiin myös pumpulaittein varustettuja kaivoja. Tuotannoltaan Suomen suurin polttimo kärsi sekä teknisistä että laadullisista ongelmista, ja määrättiin lopetettavaksi vuonna 1789, vain noin kymmenen vuotta toimittuaan.⁸⁷ 1770-luvun

lopulla linnan edustalla ja pohjoispuolella oli lukuisia polttimoa palvelevia rakennuksia ja laitteita.⁸⁸

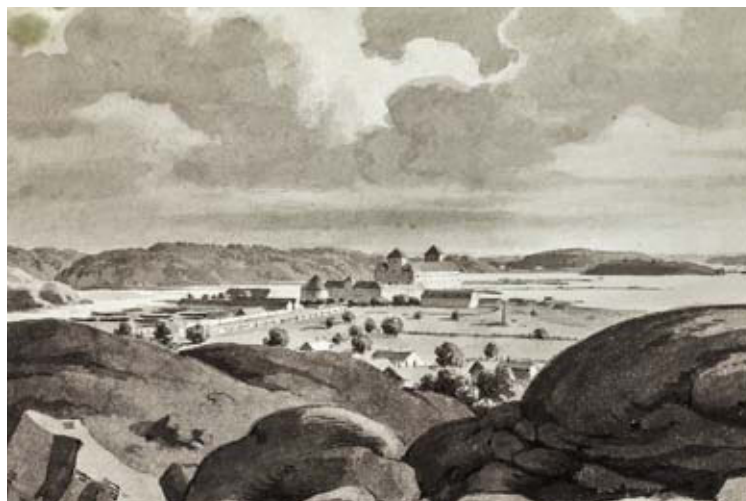
Kalastajat, jalkaväen sotilaat ”linnannihdit”, telakkatyöläiset ja muut käsityöläiset rakensivat pieniä mökkejä Linnankentälle – viranomaisvalvonnan ulottumattomiin.⁸⁹ 1790-luvulla osa Linnankenttää määrättiin asuntontteiksi ja viljelypalstoiksi eskaaderin käsityöläisille ja alipäällystölle. Tätä ennen pelto- ja niittyalue oli ollut maaherran käytössä tuottoisana linnan puutarhana.⁹⁰

Linnan pohjoispuoliselle soiselle Linnankentän osalle Armeijan laivaston Turun eskaaderin komentaja, vara-amiraali Viktor von Stedingk perusti englantilaistyyllisen puiston 1790-luvulla. Merta vasten tehtiin patoja ja maan kuivattamiseksi kaivettiin ojia. Von Stedingkin määräyksestä puistoon istutettiin tuhansia lehtipuita ja satoja hedelmäpuita. Puistoon tehtiin polveilevia käytäviä, kanavia ja vesiojia, kukkaistutuksia, sekä mm. ”grotto”. Kaivuumaasta muodostettiin kumpu, jonka laelle säteittäisten näkymien päätteeksi pystytettiin obeliski, Ruotsinsalmen taistelussa saavutetun voiton muistomerkki.⁹¹

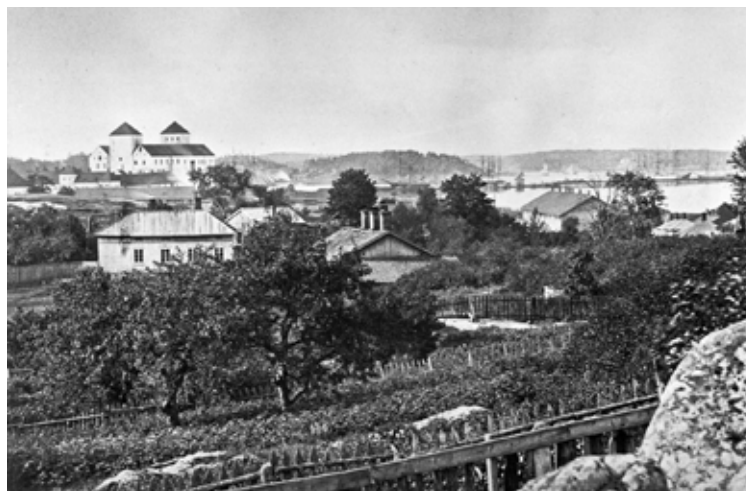
Turun palon jälkeen laadittu asemakaava (C. L. Engel 1828) liitti Linnankentän osaksi kaupunkirakennetta, ja ruutukaava-alue kattoi suurimman osan Linnankenttää.⁹²

Vuonna 1876 rakennettiin rautatie Kakolanmäen takaa ruutukaava-alueen poikki ja linnaa kiertäen Kanavaniemelle. Rautatien myötä rahtiliikenne siirtyi Kanavaniemelle.⁹³

Linna ja Linnankenttä vuonna 1818 Kakolanmäeltä katsottuna. Ruotsinsalmen taistelussa saavutetun voiton muistoksi pystytetty obeliski kuvassa keskellä. Seepialaveeraus C. von Kügelgren 1818. TMK, TMM 11433.

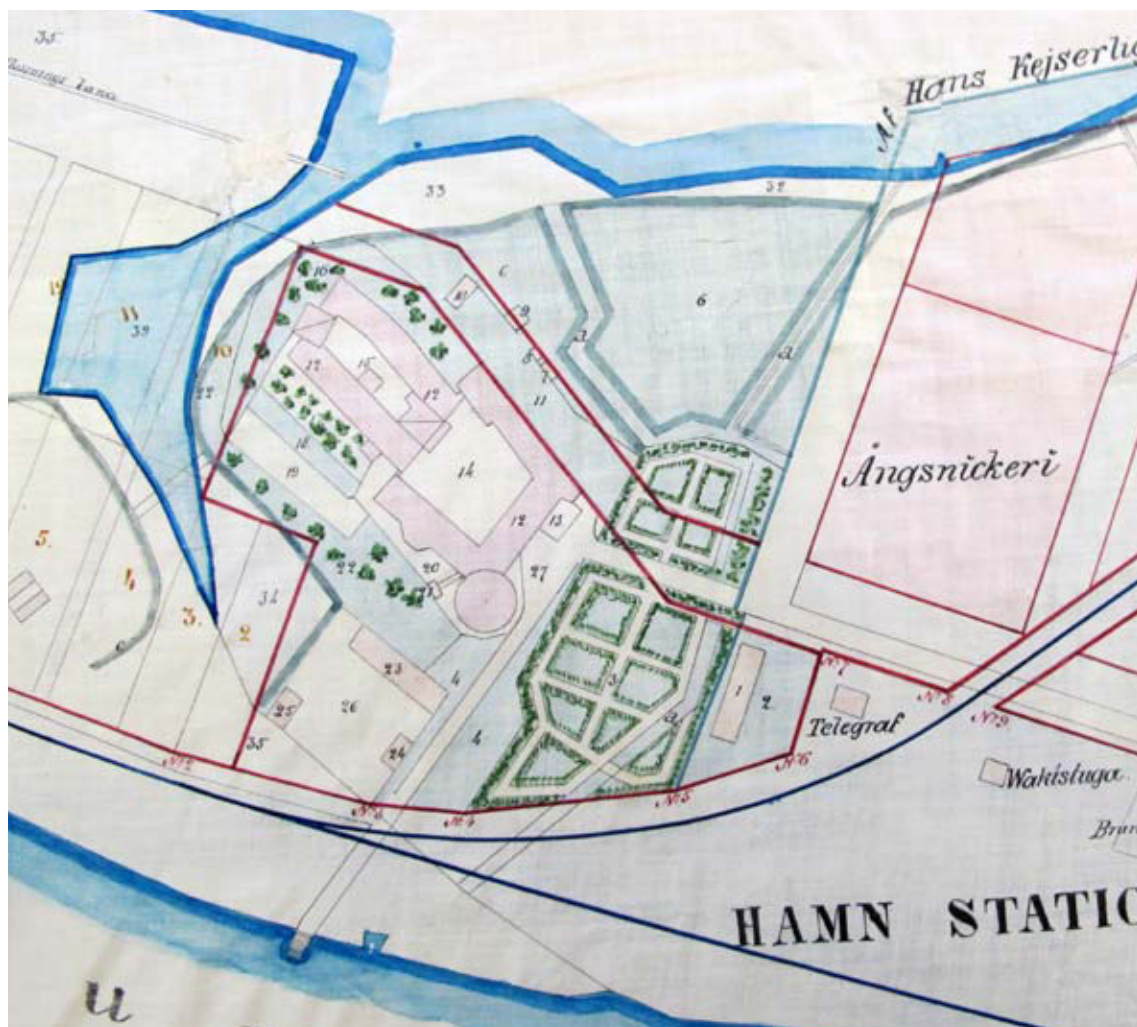
Näköala Kakolanmäen länsipäästä linnalle päin 1870-luvulla. Valokuva Ebba Böcker. TMK, N30044.

Engelin uusi asemakaava 1828. Karta öfver Åbo stad enligt gamla Plan och nya Regleringen 1828, KA.

Rautatien ja Linnankadun linjaus linnan ympäristössä vuonna 1876. Kartassa on esitetty kruunun alueen ja satamaradalle luovutetun alueen raja. Täytetyt vallihaudat ja vanha rantaviiva on esitetty harmaalla. KA, STO 65/84 kd 1876/38M.

Makasiinit Linnankadulla, Merja Nieminen 2017

Makasiinit Linnankadun varrella

Linnan pohjoispuolelle Linnankadun varteen rakennettiin vuosina 1888–1889 neljä hirsirunkoista makasiinia. Makasiinit rakennutti kauppias C.A. Doepel. Nykyisin makasiinit ovat Turun museokeskuksen ja Museoviraston varastoina. Hirsirakenteiset makasiinit kunnostettiin vuosina 1993–1996.⁹⁴ Rakennukset edustavat satama-alueen vanhinta, yksittäisten liikemiesten huolintatoimintaa. Makasiinit muodostavat maakuntakaavassa merkinnällä sr-3 suojellun aluekokonaisuuden, mutta voimassa olevassa asemakaavassa vuodelta 1957 makasiinien kohdalla on puisto ja puistoväylä.⁹⁵

Vankilan pihat

Esilinnan eteläsiipeä alettiin käyttää vankilana 1770-luvun lopulta lähtien. Pyöreä torni muutettiin vankilaksi 1776–1777, vaikka muutosta suunniteltiin oletettavasti jo 1760-luvulla.⁹⁶ Päälinnaa käytettiin mm. kruunun viljavarastona. Suomen sodan aikana linna oli Suomen saaristolaivaston Turun eskaaderin asemapaikka. 1800-luvun kuluessa esilinnan tilat otettiin asteittain lähes kokonaan vankilan käyttöön. Päälinnan toimiessa viljamakasiinina, erotettiin toiminnot toisistaan aidoilla, ja 1800-luvun loppupuolella esilinnan etelä- ja pohjoissiipi olivat lähes kauttaaltaan korkein lauta-aidoin rajattujen pihojen ympäröimiä.⁹⁷

Vuonna 1815 Pyöreän tornin ikkunat suurennettiin.⁹⁸ Kun vankien yhteydet ulkomaailmaan näin paranivat, tarvittiin aita estämään pakoja ja kontakteja vankilan ulkopuolelle. Senaatti hyväksyi Intendenttikonttorin suunnitteleman korkean lauta-aidan piirustukset ja aita valmistui 1816. Pyöreää tornia kiertävä taitteinen aita näkyy myös Lindqvistin vuonna 1867 tekemässä piirustuksessa.⁹⁹ Vuonna 1821 aitaan tehtiin kaksi porttia valvonnan parantamiseksi.¹⁰⁰

Vuonna 1825 rakennettiin uusi puuliiteri esilinnan eteläpuolelle.¹⁰¹ Samalle alueelle rakennettiin 1835 uusi sauna ja aita. Todennäköisesti samaan aikaan tehtiin aita myös esilinnan eteläisen siiven eteen merenpuolelle.¹⁰² Vangeille haluttiin järjestää säännöllistä työtä, ja 1837 senaatti myönsi varat myllyn hankkimista varten. Käsimyly ja ”laitos pienempien graniittikappaleiden hiomista varten” sijoitettiin juuri vuonna 1835 valmistuneelle nelikulmaiselle aidatulle pihalle esilinnan eteläpuolelle.¹⁰³

Porrashuoneiden yhteydessä olleiden käymälöiden aiheuttamia pahoja hajuhaittoja oli yritetty ratkaista lukuisia kertoja vuosien aikana. Vuonna 1835 kaupunginarkkitehti P.J. Gylich suunnitteli uuden kaksikerroksien

käymälän linnan ulkopuolelle. Käymälä rakennettiin pyöreän tornin eteläpuolelle vankilan aidan kylkeen, ja käymälään kuljettiin katettua siltaa pitkin. Esilinnan pohjoissiiven länsipäädyssä oli porrashuone ja vankilan käymälät.¹⁰⁴ Käymälät on esitetty Ludvig Lindqvistin allekirjoittamassa pohjapiirustuksessa vuodelta 1867. Pyöreän tornin käymäläsiipi näkyy myös Henr. Wahlroosin kartassa 1877, sekä 1800-luvun lopun valokuvissa.¹⁰⁵

Vuonna 1844 rakennettiin uusi pyykkilaituri.¹⁰⁶

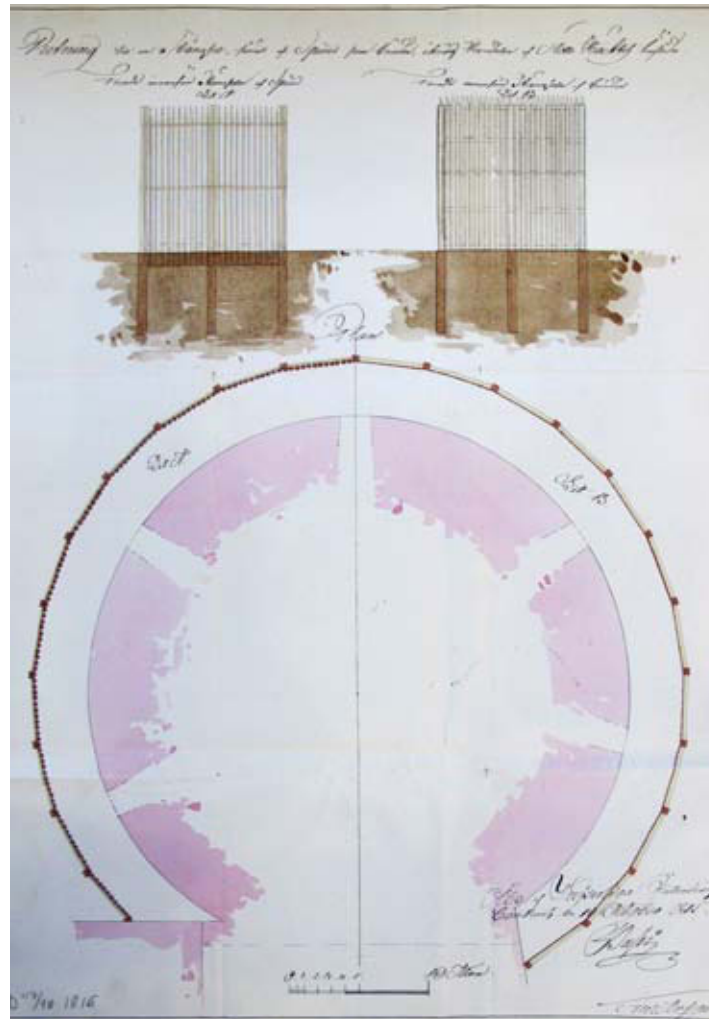
Pääportin ja kaakkoistornin välissä oli päävartiorakennelma (no 13 Plattform för Högvakten), joka on merkitty myös Henr. Wahlroosin karttaan vuodelta 1877 (sivulla 93).¹⁰⁷

Vankilatoiminta väistyi asteittain ja tiloja luovutettiin vuonna 1881 perustetulle Turun historialliselle museolle. Vuonna 1891 viimeiset vangit siirrettiin Kakolan vankilaan. Linnan viereiset rakennukset (sauna, käymälä ja pari piharakennusta), jotka olivat jääneet käyttämättömiksi vankilan muuton jälkeen, myytiin huutokaupassa vuonna 1892, ja tarpeettomat aidat purettiin.¹⁰⁸

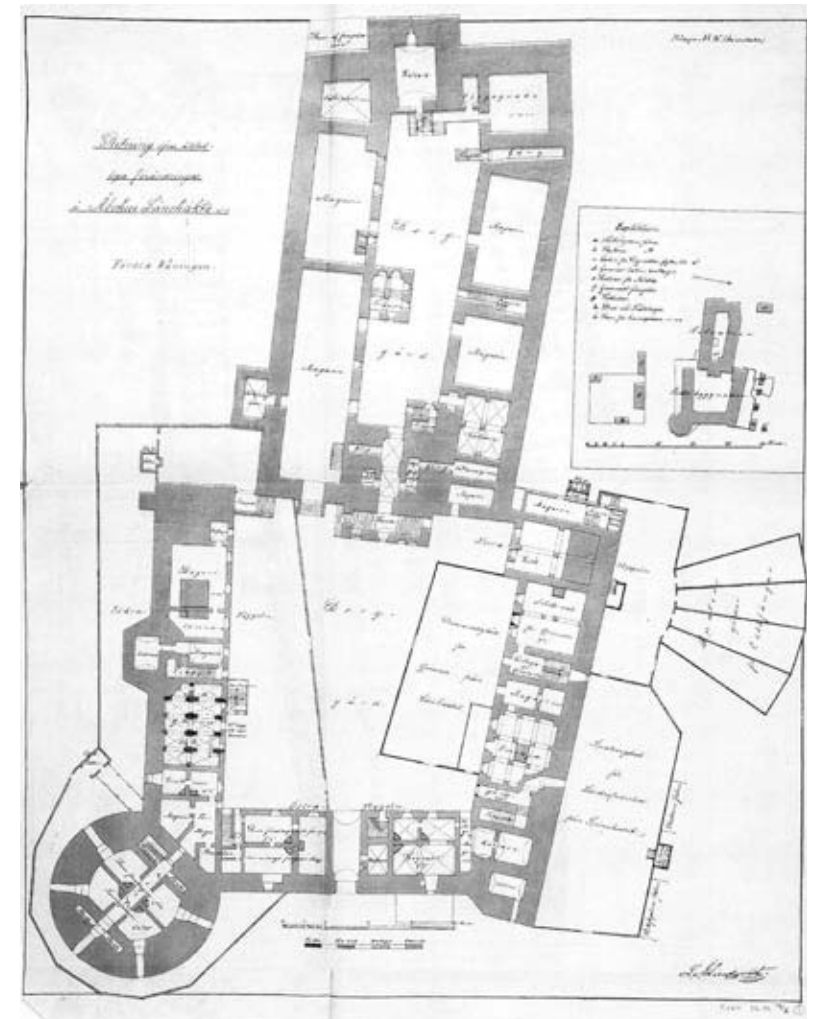
Päälinnan käytöstä viljavarastona keskusteltiin myös vilkkaasti. Varastoinnin katsottiin vahingoittavan linnan rakenteita ja estävän restaurointisuunnitelmien toteuttamisen. Vuonna 1890 viljavarasto päätettiin siirtää pois linnasta, ja uusi viljamakasiini linnan läheisyyteen valmistui vuonna 1894.¹⁰⁹

Vankilan nelikulmainen huoltopiha satamaraiteen ja lautatapuleiden takana 1890-luvulla. Kuvassa näkyvät myös esilinnan eteläsiipeä ja pyöreää tornia ympäröivä vankilan lauta-aita sekä vankilan käymälä käytävineen. Daniel Nyblin 1891, MV, HK10000:4489.

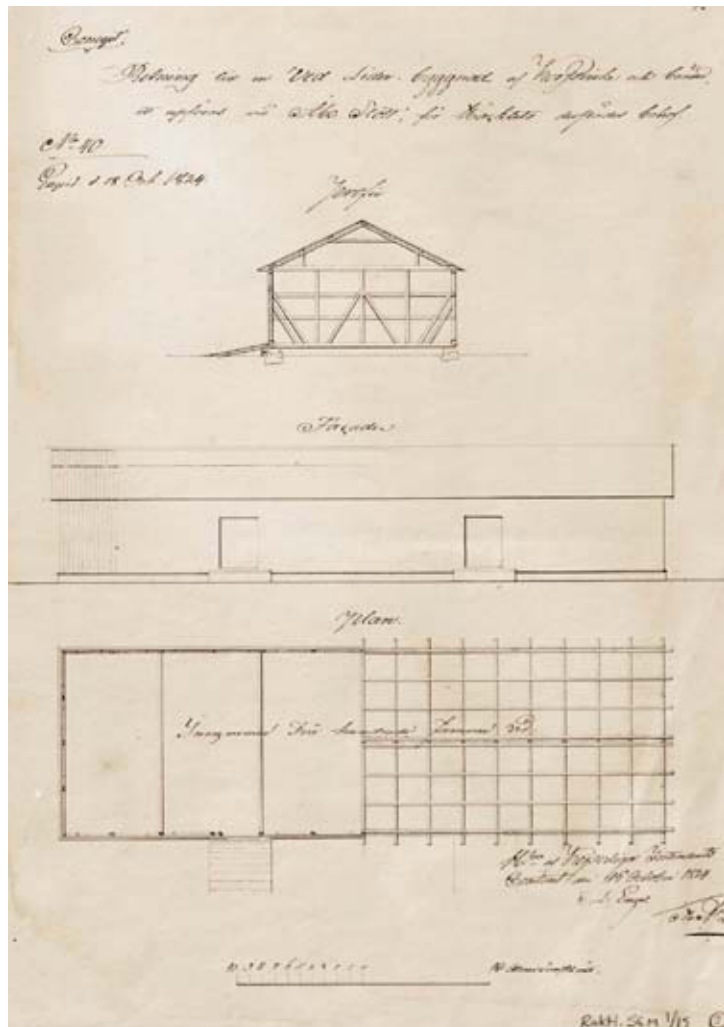
Charles Bassin suunnitelma vankilan aidaksi pyöreään tornin ympärille 1815. Aita rakennettiin seuraavana vuonna. KA, STO 117/98 kd 1816/2D/21/10.

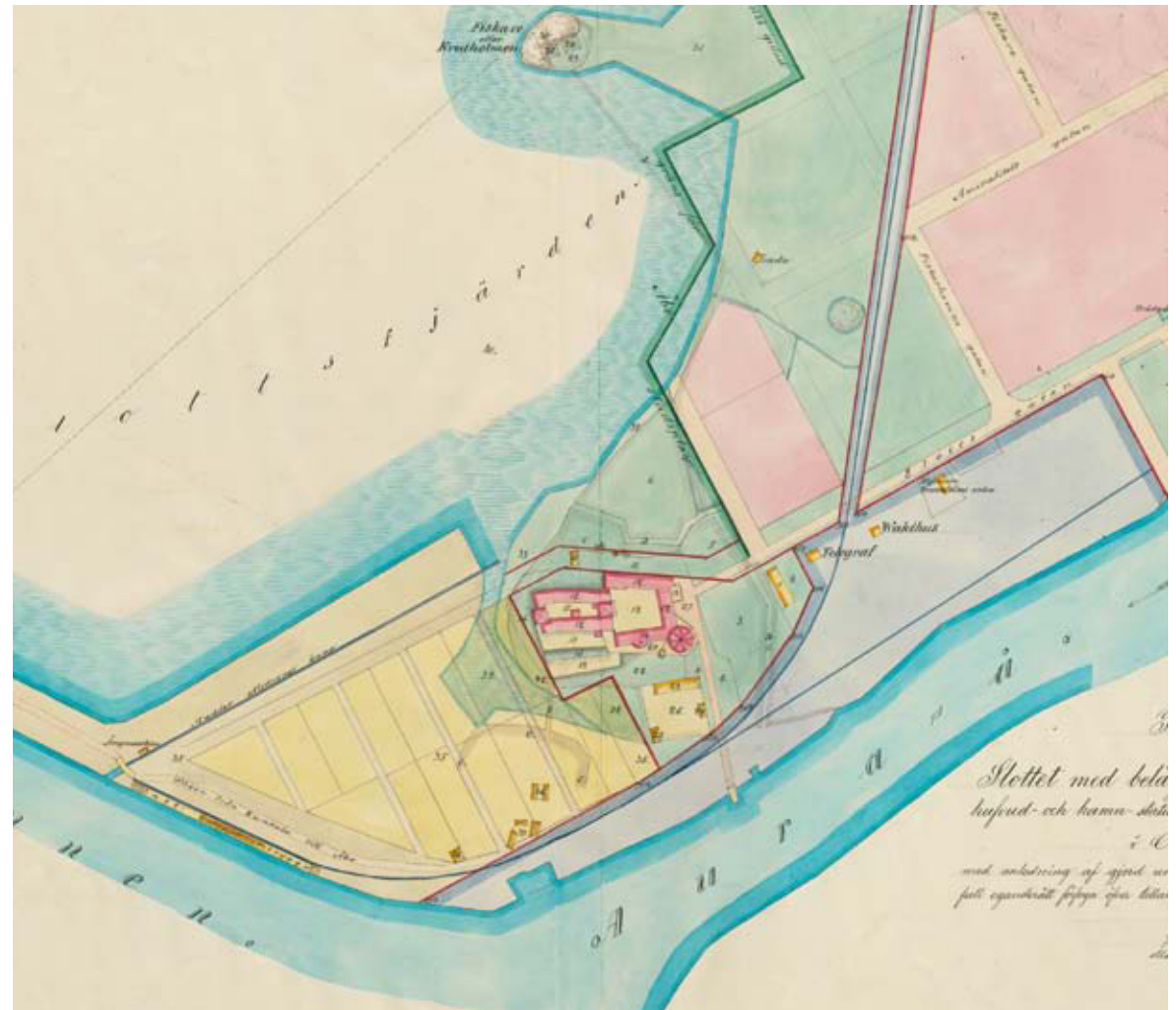
Oikealla Linnan vankilan mittauspiirustus ulkopuolisine aitauksineen ja pohjakerroksen muutossuunnitelma. Ludvig Lindqvist 1867. KA, RakH 56M 7/3.

C.L. Engelin suunnitelma vankilan puuliiteri
1824. Liiteri rakennettiin seuraavana vuonna
linnan eteläpuolella olleelle nelikulmaiselle
aidatulle pihalle. KA, RakH 56M 1/15/3.

Rautatielinjauksen suunnitelma Linnankentälle. Kartassa näkyy van-
kilan nelikulmainen huoltopiha rakennuksineen. Kartta Turun lin-
nasta ympäristöineen ja satamaradasta asemineen. Henr. Wahlroos
1877. KA, Maanmittaushallituksen arkisto, A105 69/ 45-52.

En Åbo fantasi 1640-talet. Jac Ahrenberg 1909.
MV, HK6867:1.

[illegible]

Linnanpuisto ja ulkomuseo

1800-luvun puolivälissä, kun kiinnostus kansallisen historian esittämiseen kasvoi, ei varasto- ja vankilakäytössä ollut huonokuntoinen linna ympäristöineen vastannut kansallisesti arvokkaan historiallisen monumentin ihanetta. Linnaa haluttiin muokata nähtävyydeksi ja luoda viehättävä näkymä linnaan, mutta tavoitetta oli vaikea saavuttaa linnan sijaitessa 1876 rakennetun rautatien ja puutavarasataman lautatapuleiden ympäröimänä yhä vilkastuvan sataman laidalla.¹¹⁰

Turun kaupungin historiallinen museo oli perustettu vuonna 1881, ja Muinaistieteellinen toimikunta ehdotti vuonna 1890 linnan ympäristön vaa- raamista puistoalueeksi ja kaunistamista puustutuksin.¹¹¹ Vuonna 1893 Museon johtokunnassa keskusteltiin ulkomuseon perustamisesta linnan eteläpuolella olevaan maaherran puutarhaan Tukholmassa pari vuotta aiemmin avatun Skansenin esimerkkiä seuraten. Lääninarkkitehti Helge Ranckenin ehdotuksesta linnaa ympäröinyt alue rajattiin aidalla ja kaupunkiin johtavan tien suuntaan pystytettiin portti. Vuonna 1895 senaatti sai Turun kaupungilta linnaa ympäröivät alueet ”linnan ympäristön kaunistamiseksi”.¹¹²

Puistosuunnitelman laati Turun kaupunginpuutarhuri Mauritz Hammarberg vuonna 1901.¹¹³ Jo samana vuonna Linnankadun puukujannetta uudistettiin ja aloitettiin työt Turun Linnan ympäristössä, johon oli päätetty perustaa ulkomuseo. Alueelle siirrettiin kansanomaisia rakennuksia mm. aittoja ja Vänrikki Stoolin tupa, jossa vänrikki Polviander, Runebergin vänrikki Stoolin esikuva, oli asunut. Puisto rakennettiin yksityisin varoin, mm. kauppaneuvos Fredric von Rettigin tuella. Ulkomuseo linnan eteläpuolen puistoiheen avattiin yleisölle vuonna 1906. Linnan ulkomuseoalueen poikki aivan esilinnan itäsiiven ja pyöreän tornin editse Hirvensalon laiturille kulkenut tie päätettiin 1906 poistaa. Puistoa laajennettiin puutarha-arkkitehti

Harald Söderbergin suunnitelmien mukaan vuonna 1909. Suunnitelmaa leimasivat kaarevat käytävät, eri lajeista koostuvat puuryhmät ja runsaat kukkaistutukset. Linnanpuiston hoito kuului aluksi museolle, mutta vähitellen hoito kuitenkin laiminlyötiin ja 1920-luvulla puisto rappeutui.

Puiston itäosaan, entiseen voudin puutarhaan siirrettiin vielä vuonna 1929 Raisiosta Bagarlan kartano. Kartanon alakerrassa oli museohuoneita, mutta yläkerrassa oli museon intendentin Walter von Konowin asunto, jossa hän asui vielä eläkkeelle jäätyäänkin (vuoden 1933 jälkeen). 1930-luvulla puistoa uudistettiin, ja työt tehtiin tuolloin vallinneen korkean työttömyyden takia hätäaputöinä. Puistoon istutettiin 178 puuta, 320 koristepensasta, köynnöksiä ja 800 jalostettua ruusua.

Linna ja puisto vaurioituivat pahoin sota-ajan pommituksissa kesällä 1941. Vauriot korjattiin 1950-luvulla, mutta ulkomuseosuunnitelmasta luovuttiin, koska suuri osa rakennuksista oli tuhoutunut.¹¹⁴

Vuosina 1950–1951 Linnanpuistossa museon hallussa olleet vanhat rakennukset katettiin uudelleen, ja puisto siistittiin kaupungin puutarhurin aloitteesta.¹¹⁵

Viereisellä sivulla vasemmalla
Suunnitelma Turun linnan ulkomuseon puistoksi. L.M.F. Hammarberg 9.2.1901. Kuva Matti Puhakka, TMK, JD970141.

Viereisellä sivulla oikealla
Turun kaupungin ja senaatin maa-alueet, jotka istutettiin linnan puistoksi. Karta öfver Åbo slott mm. 1903. KA, Turun ja Porin lääninrakennuskonttorin arkisto TMA, Ij:190.

Linna ja Linnanpuisto ulkomuseoineen etelästä kuvattuna. 1930-luvulla kunnostetussa puistossa näkyvät Bagarlan kartano pyöreän tornin edustalla, aitat linnan eteläpuolella sekä kukkaistukset ja kaartuvien käytävien verkosto. Velj. Karhumäki 1935. TMK, DT2019-2.

Viereisellä sivulla alhaalla vasemmalla Bagarlan kartano Linnan ulkomuseossa 1930-luvulla. Kamera-aitta. TMK, 3358a.

Alhaalla oikealla Osa Kanavaniemeä 26.6.1941 tapahtuneen pommituksen jälkeen. Suuri osa ulkomuseon rakennuksista tuhoutui pommituksessa. Paldan 1941. TMK, RF955.

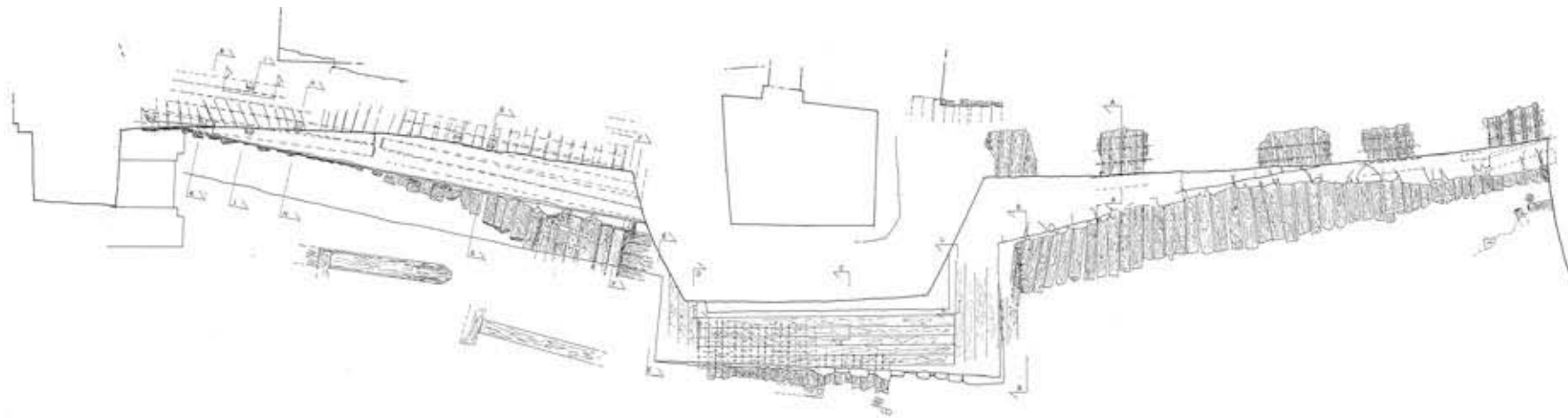
Viereisellä sivulla ylhäällä vasemmalla

Linnan eteläpuoli 1920-luvun alussa. Maalla peitetyt eteläiset ulko-
varustukset osana linnanpuistoa. G. Welin 1921. TMK, N40202.

Ylhäällä oikealla

Vänrikki Stoolin tupa ja aittoja Linnanpuistossa. Welin TMK, N9229.

Vuonna 1505 sortuneen vanhemman kehämuurin ja nelikulmisen tornin perustus- ja tukirakenteita esiin kaivettuna Esilinnan eteläsiiven eteläseinustalla vuonna 1974. Eteläsiipi, eteläseinä, pohja. Kaivaus perustusten vahvistusta varten, mittauspiirustus 1974, H Standertskiöld, T. Heininen. MV, 853.21.1319. Mittakaava n. 1/200.

Alhaalla vasemmalla Vanhimman kehämuurin osia esilinnan eteläseinän alla kuusikulmisen tornin kohdalla. Welin 1950. MV, RHOTL1214.

Oikealla ylhäällä Kaivanto vesi- ja sähköputkia varten ryyti- pihan muurin nurkalla vuonna 2010. Antti Suna 2010.

Alhaalla oikealla Matalia putkikaivantoja tehtiin Linnanpuistossa sekä hiekkakäytävien kohdille että istutusalueille. Antti Suna 2010.

Tutkimukset ja kaivaukset sekä kunnostustoimenpiteet linnan ympäristössä 1900-luvun loppupuolella ja 2000-luvulla

LINNAN ETELÄPUOLINEN ALUE, LINNANPUISTO

Vuonna 1950 esilinnan eteläsiiven etelämuurin länsiosan edustalla kaivettiin C.J. Gardbergin johdolla suuri alue suunniteltua uutta pannuhuonetta varten. Kaivauksissa löydettiin vanhemman kehämuurin perustukset ja tukirakenteet, eikä pannuhuonetta vanhojen muurirakenteiden löytymisen takia koskaan rakennettu tähän paikkaan.¹¹⁶

Vuonna 1974 pohjanvahvistustöiden yhteydessä kaivauksia jatkettiin esilinnan eteläsiiven länsiosassa, ja vanhemmat muurirakenteet tutkittiin kokonaisuudessaan.¹¹⁷ Paalutustöitä varten kaivettiin leveät vanhoihin hirsierinaperustuksiin ulottuvat kaivannot ja muurit vahvistettiin betonipaaluin ja teräspaaluvahvistuksin. Ks. Perustusten vahvistus s. 29.

Vuonna 1982 kaivettiin valaistuskaapelikaivanto puistossa eteläsiiven eteläpuolella.¹¹⁸ Ryytipihalle lisättiin valaisinpylväs 1991.¹¹⁹

Vuonna 2010 Linnanpuisto kunnostettiin Turun kaupungin ympäristö- ja kaavoitusviraston suunnitelmien mukaan.¹²⁰ Samana vuonna linnan eteläpuolella puistossa tehtiin sähkökaapelien ja vesiputkien asennustöitä.¹²¹ Ryytipihan valaisinkaapelit kaivettiin vuonna 2011.¹²²

Ylhäällä / Linnanpuiston peruskorjaussuunnitelma, istutukset. Turun kaupungin ympäristö- ja kaavoitusvirasto, suunnittelutoimisto, piirustus W 6340 005, 2009, hyväksytty 2010.

Alhaalla / Puisto kunnostettiin vuonna 2010. Antti Suna 2010. Linnanpuiston länsipuolen avoin nurmikenttä. Merja Nieminen 2015.

Ajotie linnan portille vuonna 1957 vahvistetun asemakaavan pohjakartassa.

Kaartuva ajotie linnan portin edessä. C.J. Gardberg 1952. TMK, Val 349-357.

Eero Raatikaisen suunnitelman mukaan 1988 uusittu sisääntuloväylä. MN 2017.

Alhaalla vasemmalla

Esilinnan itäseinän ja koillistornin maanalaisia osia näkyvissä paalutustyön yhteydessä tehtyjen kaivausten aikana. P.O.Welin 1975. MV, RHOTL10000:5.3.61.

Alhaalla keskellä

Itäseinän edustalta portin pohjoispuolelta kaivauksissa löytynyt salvottu hirsikehikko. Antti Suna 1976. MV, RHOTL10000:5.2.34.

Alhaalla oikealla

Putkikaivanto linnan edustalla syksyllä 1977. Ilmo Kajala 1977. MV, RHOTL10000:5.2.31.

LINNAN PORTIN EDUSTA / ESILINNAN ITÄPUOLI

1900-luvun alussa linnan edusta oli kasvillisuuden peitossa. Valokuvissa esilinnan itäsiiven seinustoilla on nurmikkoa, pensaita ja puita ja puutarhaa rajaa Linnankadusta korkea lauta-aita ja.¹²³ Eteläsiiven ja pyöreän tornin eteläseinät ovat vielä 1950-luvun alun valokuvissa tuuheiden köynnöskasvien peittämät.¹²⁴

Päälinnan restauroinnin yhteydessä esilinnan itäsiiven ulkomuurin edustalla uusittiin putkistoja. Kaivauksessa vuosina 1954–1956 todettiin, että keskiaikainen kehämuuri ulottuu n. 4 m nykyisen maanpinnan alapuolelle, kun itäsiiven pihanpuoleisen, 1580-luvulla rakennetun rakennuksen perusmuuri ulottuu vain n. 1,85 m syvyyteen silloisen kiveyksen pinnasta.¹²⁵

1975–1976 muurinvierustat kaivettiin auki paalutusta tehtäessä portin ja koillistornin väliseltä alueelta sekä koillistornin seinustoilta.¹²⁶ Seuraavana vuonna tehtiin viemäriä varten kaivaus esilinnan itäsiiven edustalla ja Linnankadulla. Kaivauksessa löydettiin mm. salvottu hirsikehikko.¹²⁷

1950-luvun alussa linnan portin edustalla oli laaja hiekka-alue ja käy-
täviä, jotka näkyvät valokuvassa vuodelta 1952. Päälinnan restauroinnin yhteydessä 1950-luvun lopussa linnan edustalle tehtiin portille kiertävä asfaltoitu ajoväylä. Pohjoispuoleisen alueen vuoden 1957 asemakaavan pohjakartassa linnan edustalla on portille johtava kiertotie, kun vuoden 1953 asemakaavan pohjakartassa linnan edustalla on vielä laajahko kenttä.¹²⁸

Vuonna 1988 esilinnan peruskorjauksen yhteydessä Linnankadun ja sen puuistutusten muodostamaa akselisommitelmaa, jonka päätteenä on linnan portti, korostettiin linjaamalla sisääntuloväylä ja saattoliikenne uudelleen. Portin eteen kaartaneesta ajoväylästä luovuttiin, ja tehtiin portille suorana johtava, nupukivin kivetty ajoväylä ja jalkakäytävät.¹²⁹ Ajoliikennettä rajaamaan pystytettiin kivipilarit jalkakäytävien kohdalle.¹³⁰

Linnan itäsiiven seinustalla oli puita ja pensaita 1900-luvun alusta lähtien paalutustöiden kaivauksiin (vuoteen 1974) asti.¹³¹ Restauroinnin jälkeen 1988 itäsiiven seinän vierusta kivetttiin ja aiempi nurmikaista poistettiin.

Julkisivuvalaistuksen pylväät toteutettiin Eero Raatikaisen piirustuk-

sen mukaan.¹³² Valaisimet vaihdettiin led-valaisimiksi talvella 2014. Opaste-
vitriini asennettiin 1980-luvulla, mutta korvattiin uudella vitriinillä 2006.¹³³
Lipputankojen kiinnitysalustat asennettiin linnan sisääntulotien varteen
2010(?).

Vuonna 2010 tehtiin kaivannot sähkökaapeleita ja vesijohtoa varten
linnan etelä- ja pohjoispuolella sekä portin edustalla.¹³⁴

Linnanpuiston alueella on edelleen näkyvissä osa ulompaa 1500-lu-
vulta periytyvää vallihautaa.¹³⁵ Vallihaudan ylittävä puusilta uusittiin vuon-
na 2008.¹³⁶ Vallihauta kunnostettiin kevättalvella 2010.¹³⁷

Puisto kunnostettiin 2010.¹³⁸ Myrsky kaatoi linnan sisääntulotien var-
rella kasvaneen puun toukokuussa 2013. Pyörätelineitä varten kaadettiin
kaksi puuta Linnankadun jalkakäytävän viereltä syyskuussa 2017. Linnan
paremman näkyvyyden takaamiseksi kaadettiin vielä neljä suurta vuorija-
lavaa linnan edustalta keväällä 2019.

Linnan edusta talvella 2013. Bussipysäkki
rikkoo muuten hallittua näkymää linnaa
lähestyttäessä. Merja Nieminen 2013.

Ylhäällä vasemmalla / Esilinnan edusta
1920-luvun alussa. TMK, DT2019:23.

Ylhäällä oikealla / Linnan edusta 1950-lu-
vulla. Welin. TMK, D2019-10.

Alhaalla vasemmalla / Vallihaudan ylittävä
silta ennen uusimista. Antti Suna 2006, MV.

Alhaalla keskellä / 1988 linjattu ja kivetty
sisääntuloväylä ja edustan puut vuonna
2008. Antti Suna 2008, MV.

Alhaalla oikealla / Linnan edusta 2017. Ku-
van keskellä näkyvät suuret vuorijalavat
kaadettiin keväällä 2019. Merja Nieminen
2017.

LINNAN POHJOISPUOLI JA LINNANKATU

1952 tehtiin tutkimuskaivaus päälinnan pohjoispuolella viemäriä rakennettaessa. Havaittiin linnan kalliolla lepäävän perustuksen alaosan levenevän muurista noin 80 cm. Sama havainto oli tehty kaivauksissa pohjoissiiven länsipäässä ennen sotia.¹³⁹ Kaivaus liittyi päälinnan pihalla tehtyihin tutkimuskaivauksiin, joissa C.J. Gardbergin johdolla tutkittiin linnan perustuksia ja kalliopinnan syvyyksiä. Ks luku päälinnan piha. Esilinnan pohjoissiiven pohjoismuurin länsipään perustukset vahvistettiin vuonna 1959.¹⁴⁰

Vuonna 1973 viemärikaivutöiden yhteydessä Linnankadulla tehtiin venelöytö n. 10 metriä esilinnan ulkopuolella, 2,5 m katutasen alapuolella paikalla, jossa rantalinjan oletetaan kulkeneen 1300-luvun alussa. Radiohii-
liajoituksen perusteella veneen rakentaminen ajoitettiin vuosien 1230-1390 välille.¹⁴¹

Vuonna 1975 Linnankadulla viemärikaivannosta, n. 500 metrin päässä linnasta, löydettiin puinen vesijohtoputki, joka on todennäköisesti osa linnalle rakennettua 1500- tai 1600-luvun vesijohtoa.¹⁴²

Vuosina 1975-1977 esilinnan pohjoissiiven pohjoisseinän paalutustöiden yhteydessä tehdyissä kaivauksissa paljastettiin perustuksina olevien hirsiarinoiden lisäksi mm. suurehko puulaatikko, joka sittemmin poistettiin, sekä koillistornin pohjoispuolella ”käymäläksi” nimitetty hirsisalvos ja täytemaakerros.¹⁴³ Kaivauksessa todettiin myös, että pohjoissiiven pohjoisseinä ja koillistorni eivät ole liitoksessa toisiinsa, vaan niiden välissä on sauma.¹⁴⁴

Vuonna 1986 esilinnan pohjoispuolella Linnankadulla tehtiin kaivannot rasvanerotuskaivoa ja kaukolämpöputkia varten.¹⁴⁵ Päälinnan kohdalla kaivauksessa paljastui Linnankadun suuntainen pystypaaluvarustus 1989.¹⁴⁶

1990-1991 päälinnan peruskorjauksen yhteydessä päälinnan pohjoisseinän ulkopuolelle, alkuperäisen porttiaukon kohdalla olevan oven eteen rakennettiin linnan huoltoa varten uusi puurakenteinen lastauslaituri ja koneellinen nostin.¹⁴⁷ Tätä varten jouduttiin poistamaan maata sekä laituri-

Päälinnan pohjoispuoli vuonna 2016, Merja Nieminen 2016.

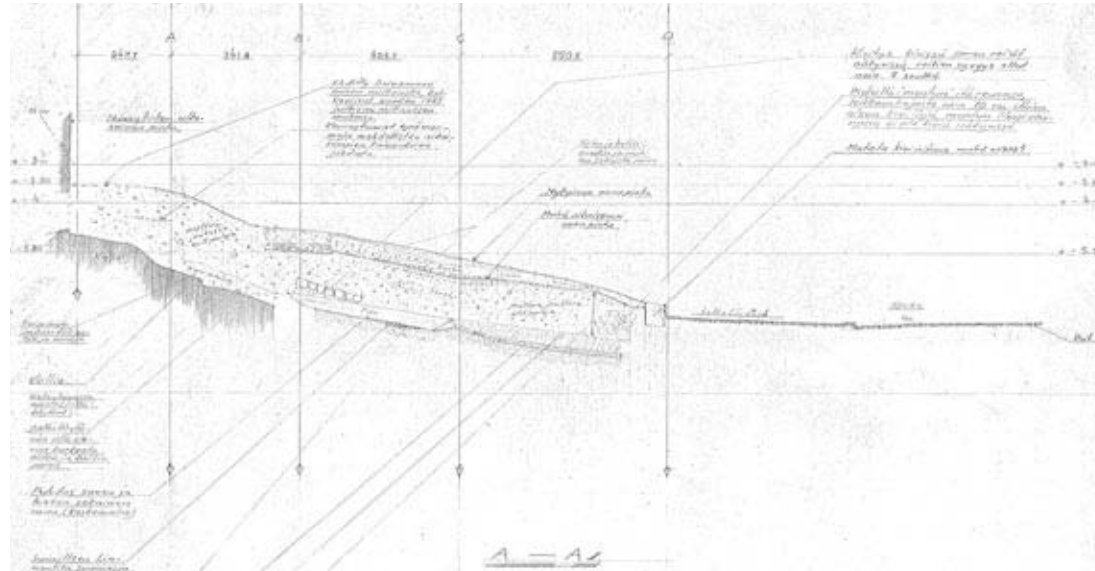
rin kohdalta että siihen liittyvien sähkökaapelien ja viemäreiden kohdalla. Kaivuu-ura tehtiin pääosin aiemman sähkökaapeliojan kohdalle.¹⁴⁸ Myös salakäytävän oven edessä ollut porras uusittiin. Porras rakennettiin samantyyppisenä uudelleen 2014.¹⁴⁹ Lastauslaituriin lisättiin kaide vuonna 2018.

Vuonna 1993 linnan pohjoispuolella kaivettiin sadevesipesä.¹⁵⁰ Vuonna 2004 päälinnan pohjoispuolella tehtiin sadevesiviemäröintitöitä.¹⁵¹

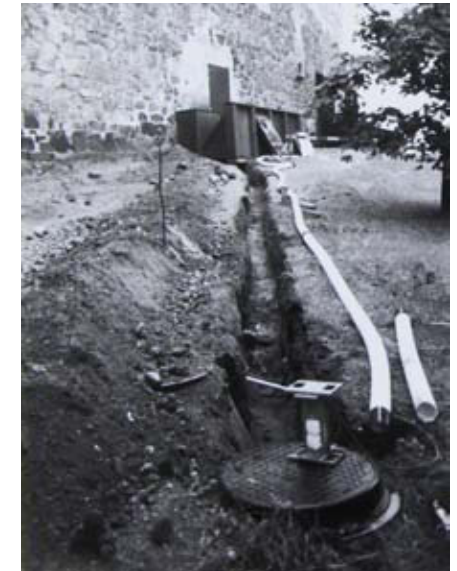
Vuonna 2006 korjattiin sortuma Linnankadun jalkakäytävässä esilinnan pohjoisjulkisivun keskivaiheilla olevan syöksytorven kohdalla.¹⁵²

Vuonna 2010 päälinnan pohjoispuolella ja puistossa linnan länsipäädyssä uusittiin sähkökaapeleita ja vesijohto.¹⁵³

Maaleikkaus linnan pohjoispuolella ,
nunnakirkon kohdalla. Mitattu 1952
viemäri"monttua" kaivettaessa. MV,
853.21.0414. Mittakaava n. 1/200.

Ylhäällä oikealla
Lastaussillan salaojakaivanto ja -putki.
Antti Suna 1990. MV, K125/27.

Vasemmalla
Esilinnan pohjoissiiven muurien maan-
alaista osaa. Keskellä koillistornin ja poh-
joismuurin liitoskohta. P.O. Welin 1975. MV,
RHOTL10000:5.9.27.

Oikealla
Puisen rakennelman jäänteet paljastumas-
sa kaivauksessa Linnankadulla pohjoissi-
ven pohjoispuolella. Ilmo Kajala 1975. MV,
RHOTL10000:5.9.35.

Ylhäällä / Päälinnan restauroinnin yhteydessä 1950-luvulla rakennettiin portaat Salakäytävän oven ja entisen pohjoisportin kohdalle. Ilmo Kajala 1977. MV, RHOTL10000:5.13.2.
Alhaalla / Ranrtakallioita näkyvissä päälinnan luoteiskulmalla. MN 2009.

Ylhäällä / Lastaussilta uusittiin ja siihen sijoitettiin hydraulinen nostin vuonna 1990. Merja Nieminen 2009.
Alhaalla / Länteen johtava ajotie ja jyrkkä mäki linnan pohjoispuolella. Merja Nieminen 2009.

Ylhäällä / Hydraulinen nostin huoltosillan osana. Tasoon lisättiin metallikaide vuonna 2018. Merja Nieminen 2011.
Alhaalla / Sadevesiviemärin kaivuu pohjoispuolen ajoväylällä 2004. Antti Suna 2004.

Toteutumaton Suur-Turun asemakaava, Bertel Jung 1922.
Kaupunkikartat, KA, Turku Itu*27.

Turun kaupungin asemakartta ympäristöineen 1937. Kau-
punkikartat, KA, Turku Itu*25.

Linna kaupunkirakenteessa ja alueen asemakaavat

Linnan historian kuluessa ympäristö on muuttunut perusteellisesti. Kaupungin ulkopuolella sijainnut yksinäinen saari on muuttunut osaksi vilkkaasti liikennöityä satama- ja teollisuusympäristöä.

Vuonna 1921 Bertel Jung, Turun ensimmäinen asemakaava-arkkitehti, laati Suur-Turun asemakaavan uusimpien kansainvälisten virtausten mukaan. Kaupungin painopiste oli muuttanut länteen päin, ja Jung sijoitti uuden keskustan, ”cityn”, huomattavasti laajennetun sataman yhteyteen. Iso-Heikkilään sijoitetun Turun yliopiston alueen ja Turun linnan väliin oli suunniteltu leveä puistokatu, jonka varrelle oli ajateltu 8-10 kerroksisia rakennuksia. Puistokatu oli lähes sata metriä leveä ja Jungin omien sanojen mukaan sen tarkoitus oli ”liittää toisiinsa ylväs vanha linna, muistomerkki sivistyksen ensimmäisestä jalansijasta maassamme ja uusi yliopisto, joka on tätä sivistystä syventävä ja saattava sen kukoistukseen”. Itse bulevardi ei varsinaisesti ulottunut linnaan saakka, vaan jatkui näkymänä puiston halki.¹⁵⁴

Jungin Suur-Turku -kaava ei toteutunut, mutta alueen katulinjaukset pääosin toteutettiin. Vuonna 1933 hyväksytyn järjestelyehdotuksen mukaisesti toteutettiin myös ”Linnanaukon” pääkadut – Juhana Herttuan puistotie ja Vaasankatu, ja alueelle nousi muutama varasto- ja teollisuusrakennus.¹⁵⁵

Linnankadun rakentaminen kulkemaan linnan seinän vieritse, saman savialueen yli, jolle linna on rakennettu, sekä kadun korottaminen nykyiseen tasoonsa ovat aiheuttaneet linnan rakenteille ongelmia.¹⁵⁶

Linnaa ja Linnanpuistoa koskeva asemakaava on vahvistettu 1953. Linnankadun ja Vallihaudankadun kulmaan on rakenteilla uusi asuinkortteli vuonna 2014 vahvistetun asemakaavan no 853 19/2012 mukaan.¹⁵⁷

Linnan ja Korppolaismäen muodostama historiallinen maisema Aurajoen suussa on peruuttamattomasti muuttunut, kun Korppolaismäen mahtavat kalliot on osittain louhittu ja telakkaranta on vuosina 2011–2018 rakennettu yli tuhannen asukkaan asuinalueeksi.

Vuonna 2012 voimaan tulleessa Linnakaupungin osayleiskaavassa Turun linna on merkitty muinaismuistokohteeksi ja Linnanpuisto sekä Patterihaan vallitusten alue muinaismuistoalueeksi. Osayleiskaavassa Linnankatu on merkinnällä ”ajoliikenteeltä suljettu osa” katkaistu Turun linnan kohdalla, ja Ajurinkadun ja Satamakadun välinen alue on merkitty puistoksi. Kaavaluonnoksessa Linnankadun osalle Turun linnan kohdalla on esitetty nimeksi ”Kuningattarenkatu”. Juhana Herttuan puistotien pohjoispäähän, paikalle johon Bertel Jung aikanaan kaavaili Turun yliopistoa, on osayleiskaavan merkitty 35-kerroksisen tornitalon tontti. Kadun eteläpäässä sijaitsee Turun linna.¹⁵⁸

Muutokset linnan ympäristössä jatkuvat tulevinakin vuosina. Turun linnan ja Forumin Marinumin naapuriksi suunnitellaan uutta Historian museota, jossa esitellään sekä Turun että Suomen historiaa. Kaupunginhallitus päätti 27.05.2019, että museo rakennetaan Viking Linen käytössä olevalle alueelle, josta autot ajavat laivoihin. Tontti vapautuu uuteen käyttöön, kun Tallink Siljan ja Viking Linen yhteinen terminaali valmistuu. Museon suunnitellaan valmistuvan vuonna 2029 Turun 800-vuotisjuhlavuodeksi.¹⁵⁹

Lautatapuleita linnan edustalla 1890-luvulla. TMK, Val 582:6, RF905.

Alhaalla

Linna ja Aurajoen ranta etelästä kuvattuna 1960-luvun alkupuolella.

P.O.Welin 1964. TMK, N28060.

Satamakatu ja linna sekä Linnanpuisto lounaasta kuvattuna vuonna 1931.

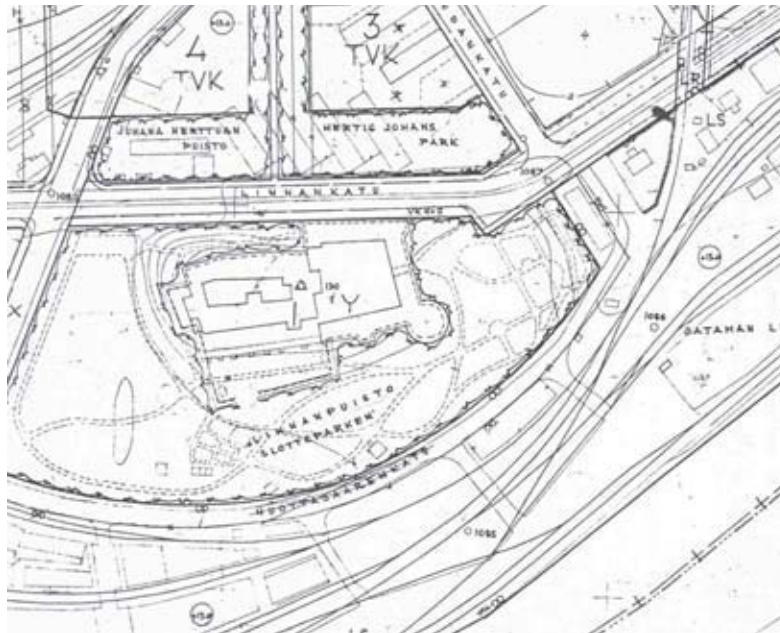
SRM V1-4958. Suomen rautatiemuseo.

Alhaalla

Linna ympäristöineen pohjoisesta kuvattuna 1960-luvulla(?). MV, RHOTL2669.

Linnan ja linnapuiston voimassa oleva asemakaava no 853 68/1952 on hyväksytty 23.10.1953.

Linnan pohjoispuolisen Satahan kaupunginosan asemakaava no 71/57 vuodelta 1957. Karttaan on merkitty portille kaartuva kiertotie..

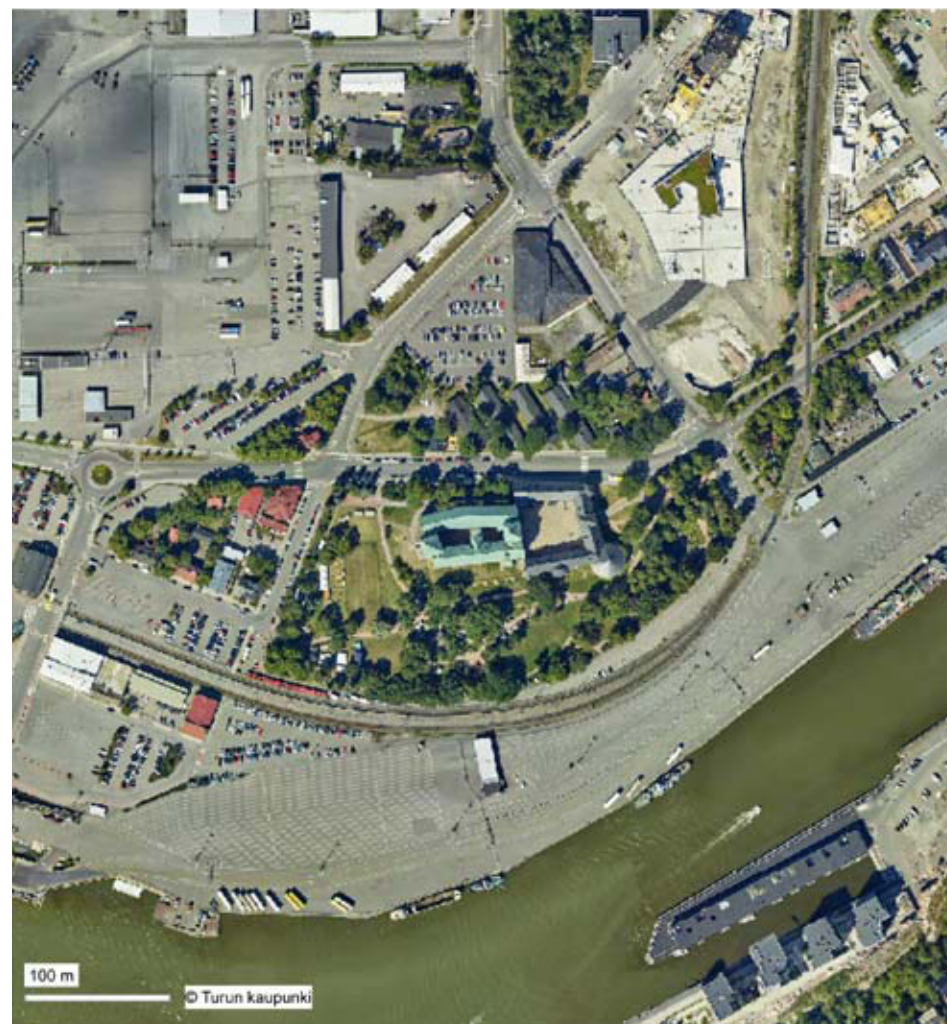

Linnan ja ympäristön asemakaavat keväällä 2019. Linnan ja Linnanpuiston sekä Linnankadun makasiinien asemakaava no 853 68/1952 on vuodelta 1953. Linnankentän rakenteilla olevan asuinkorttelin asemakaava 853 19/2012 on vuodelta 2012. Ajantasaiset kaavat, Turku.fi

Turun linnan ympäristö ilmakuvassa vuonna 1973. Ilmakuva www.turku.fi.

Linnan ympäristö vuonna 2018. Ilmakuva www.turku.fi.

Lähdeviitteet

Linna luodolla - maaperä

- 1 Gardberg 1967, 9-12. Ensimmäiset kartat Turun linnan alueelta ovat vuodelta 1638.
- 2 Uotila 1998, 78-79. Glückert et, Turun linnasaaren ja sen lähiympäristön maatuminen ja maaperän historia, 1992.
- 3 Maanomistussuhteita erittelevä kartta KA STO 65/84 kd 1876/2d 27/02. Kartta Henr. Wahlroos 1877, Plankarta över Slottet med belägenheten deromkring, Jernwägens huvud- och hamnstationer samt en del af Åbo stadsplan 1877, RakH A105 69/45-52, KA. Näkymä linnan eteläpuolelta; arkistovalokuvat MV HK10000:4489 Daniel Nyblin 1890-luku, HK19580401:432 K.E. Ståhlberg 1890-luku sekä HK19900208:445 ja HK19900208:446 M.L. Carstens 1908.
- 4 Raatikainen 1993, 26. Glückert 1992
- 5 Gardberg 1959, 45-48, 439. Gardberg 1950, Esilinnan eteläpuolelle vuonna 1950 tehty kaivaus, MV 9449. Uotila 1998, 34-46. Kaivausraportti Helena Soiri, Maria Merikanto, Kaivaukset Turun linnan esilinnan eteläsiiven länsiosassa syys-joulukuussa 1974, (60 sivua), MV 144695.

Rakennukset, rakennelmat ja varustukset linnan ympäristössä 1500-luvulla

- 6 Gardberg 1959, 75. Nikula 1987, 445
- 7 Snellman 1890, 10. Gardberg 1959, 72.
- 8 Gardberg 1959, 75
- 9 Gardberg 1959, 75
- 10 Gardberg 1959, 76, 496
- 11 Gardberg 1959, 76, 497
- 12 Snellman 1890, 14. Gardberg 1959, 155
- 13 Snellman 1890, 15, Gardberg 1959, 151-152
- 14 Gardberg 1959, 543
- 15 Nikula 1987, 445
- 16 Gardberg 1959, 153-155, 309, 492
- 17 Gardberg 1959, 309
- 18 Gardberg 1959, 389
- 19 Gardberg 1959, 494

- 20 Gardberg 1959, 311, 497-498, 509, 543
- 21 Lepokorpi 2011, 23-27. Turun museokeskus, Opasteksti esilinnan kaivohuoneessa D108.
- 22 Snellman 1890, 17-18. Gardberg 1959, 309-310. Ahrenberg 1901, 142.
- 23 Lepokorpi 2011, 23-27. Turun museokeskus, Opasteksti esilinnan kaivohuoneessa D108.
- 24 Snellman 1890, 29
- 25 Snellman 1890, 33. Gardberg 1959, 542-543
- 26 Lepokorpi 2011, 23-27. Turun museokeskus, Opasteksti esilinnan kaivohuoneessa D108. KA, TMA , Ij:199 Turun linna. Projekt No 310 för Lågtrycksång uppvärmnings anläggning för Historiska Museet i Åbo slott. Ab Rob. Huber Oy, 1912. Esilinnan pohjapiirustukset.
- 27 Snellman 1890, 16-17. Gardberg 1959, 308
- 28 Gardberg 1959, 308-309, 372-374
- 29 Gardberg 1959, 312-314
- 30 Gardberg 1959, 428. Uotila 1998, 62.
- 31 Gardberg 1959, 314, 415, 441. Nikula 1987, 435. Arkistopiirustukset 853.21.0968, 853.21.069, 853.21.1060. Arkistovalokuvat RHOTL1809 Welin 1955, RHOTL1971 Welin 1957, MV. 17333, 17334 Gardberg 1959, TMK. 59483 - 59485 Kujanpää 1984, TMK.
- 32 Gardberg 1959, 312-315, 344. Snellman 1890, 18. Nikula 1987, 444-445.
- 33 Gardberg 1959, 372-373.
- 34 Ahrenberg 1901, 143.
- 35 Gardberg 1959, 491-492, 547-548.
- 36 Snellman 1890, karttaliite. Gardberg 1959, 541.
- 37 Kostet 1995, 39-40. Kartta Gangius 1630-luvun loppu Ut.känd proven. nr.446, RA. Kuva Heikki Rantatupa, Historialliset kartat, Jyväskylän yliopisto, www.vanhakartta.fi.
- 38 Gardberg 1959, 544.
- 39 Kostet 1995, 85-89. Kostet 1986, 22-29. Snellman 1890, karttaliite. Gardberg 1959, 545.
- 40 Gardberg 1959, 428-431

[illegible][illegible]

TURUN LINNA Pääkirja		VERO VEROASTI
ENSIÖOIKEUSMESTO AKE JOKELA		LVI No 87107-V-1 A

41 Gardberg 1959, 491, 548. Nikula 1987, 445.

42 Gardberg 1959, 492

43 Gardberg 1959, 491, 545-546

44 Gardberg 1959, 533-534, 540, 549

Rakennukset ja linoitusrakennelmat linnan ympäristössä 1600- ja 1700-luvuilla

45 Snellman 1890, 33

46 Gardberg 1959, 492. Olof Hansson kartta 1634, Gardberg 1959, 541. Piha on esitetty myös Tillbergin kartassa 1800 ja selostuksessa alueesta käytetään nimitystä En Kryddgård Täppa; Kartta ja selostus Joh. Tillberg 1800, Charta öfver Åbo Slott och Slottfältet ned därtill hörande ägor, RakH A105 69/25, KA.

47 Slätzens Trähuus uthan för Slättedt, Ahrenberg 1901, 175- 181. Puurakennukset linnan ulkopuolella, Snellman 1890, 98-101.

48 Vallien ja siltojen kunnostus mainitaan tilikirjoissa mm. 1563, 1564, 1567, 1568, 1569, 1599, 1604, 1609, 1661. 1634 manitaan vielä kaksi valliporttia. Snellman 1890, 112.

49 Snellman 1890, 31, 112

50 Nikula 1970, 4, 5. Ahrenberg 1901, 161-162. Nikula 1970, 240.

51 Lennqvist 1764, *Leinberg 1890*, V 76, 91. Kartta Schultze 1732, Snellman 1890 karttaliite. Ahrenberg 1901, 161-162. Nikula 1970, 240. Snellman 1890, 113.

52 Nikula 1970, 240-241. Lennqvist 1764, *Leinberg 1890*, V 91. Snellman 1890, 113. J.H. Schultze, Charta af Åbo Slätt med kringliggande Situa 1732, Snellman 1890, karttaliite. Gardberg 1959, 15. Ahrenberg 1901, 188.

53 Jacob Nordencreutz 1751, Sotilaskartta la*64, sijoitus 57M 160/14, KA. Turun linnasta tehtyjä luonnoksia 1751 valtiopäiväasiakirjojen mukaan. "Tre bilagor till Åbo och Björneborgs läns landshöfdings riksdagsberättelse 1751. Bland riksdagshandlingar i Riksarkivet." Piirustus on luonnos mittauspiirukseen "Ritning af Åbo Slott som wisar Plan af det Nya Slottet ock Nedre Etagen, samt det Äldre såsom det ofwan ifrån representerar sig, med tillhörige Fasader och profiler. Nordencreutz 1751". Valokuva piirustuksesta 465 TMK, piirustus 1.1.5. Osia piirustuksesta (julkisivut) Gardberg 1959, 347, 465.

54 Nikula 1970, 374.

55 Snellman 1890, 47. Ahrenberg 1901, 163.

56 Lennqvist 1764, *Leinberg 1890*, V 92. Päävartio, "Plattform för Högvakten" on merkitty samalle paikalle Henr. Wahroosin kartassa 1877, A105 69/46, KA.

57 Snellman 1890, 48.

58 Snellman 1890, 113.

59 Nikula 1970, 248. Kartta 1795 Krigsarkivet SE/KrA/0492/A22a/04:00. Kartan selostustekstissä mainitaan uusi komentajan asuinrakennus. Joh. Tillberg 1800, Charta öfver Åbo Slott och Slottfältet ned därtill hörande ägor RakH A105 69/25, KA.

60 Kuparikaiverrus Chateau d'Åbo 1799, A.F.Skjöldebrand & M.R. Heland, HK19490317:1, MV. HK10000:4122.3, MV. Nikula 1970, 202. Piirros K.G. Ramsay, Turun linna ja oikealla Turun eskaaderin päällikön asunto. Nikula 1970, 241, 248. Aalto 2015, 29.

61 Kartta A105:69/27 Turun kaupungin kartta, johon on muun muassa merkitty tulipalossa tuhoutunut alue 1827, KA.

62 Asemakaavakartta, Charta öfver Åbo stad efter gamla plan och nya regleringen 1828, A105:69/28-29, KA. [karttaan on myöhemmin piirretty rautatien linjaus.] Suunnitelmakartta C.L. Engel, Project till en ny Plan charta och Regleringen af Åbo stad 1828, KA. Asemakaavakartta Karta öfver Åbo stad enligt gamla Plan och nya Regleringen 1828, KA.

63 Nikula 1971, 779-780.

64 Kartta Krigsarkivet SE/KrA/0492/A22a/04:00

65 Kartta ja selostus, Joh. Tillberg 1800, Charta öfver Åbo Slott och Slottfältet ned därtill hörande ägor, RakH A105 69/25, KA.

66 Kartta, Charta öfver Åbo stad efter gamla plan och nya regleringen 1828, A105:69/28-29, KA.

67 Kartta C.W. Gyldeén, Plan af Åbo stad, painettu 1837, A105:69/35, KA.

Puutarhat ja Linnankatu - ensimmäinen puistoallee

68 Gardberg 1959, 490, 495. Snellman 1890, 101.

69 Sari Jussila, Turun linnan kreivin aikaan, Suomen historia pro Gradu -tutkielma, 1994

- 70 Gardberg 1959, 495. Nikula 1987, 448. Museovirasto, Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt, RKY, 2009.
- 71 Nikula 1970, 30, 76. Kostet 1986, 22- 26.
- 72 Gardberg 1959, 495. Snellman 1890, 112.
- 73 Lennqvist 1764, *Leinberg 1890*, V 77. Nikula 1970, 240.
- 74 Nikula 1970, 104-105.
- 75 Nikula 1970, 250.
- 76 Jutikkala 1957, 477. Aalto 2015, 35. Leino 2011, Verkkojulkaisu Linnanpuisto 28.11.2011. Turun kaupunki.
- 77 Jutikkala 1957, 474.
- 78 Kartta Tillberg 1800, RakH A105 69/25, KA VeSA
- 79 Postikortti lähetetty 25.11.1913, TMK. Aalto 2015, 31-33. Postikorttien valokuissa näkyy viljelyksiä linnan edustalla.
- 80 Kartta Henr. Wahlroos 1877, Plankarta över Slottet med belägenheten deromkring, Jernwägens huvud- och hamnstationer samt en del af Åbo stadsplan 1877, RakH A105 69/45-52, KA. Jutikkala 1957, 195-197.
- 81 Jutikkala 1957, 269-273. Mikko Laaksonen, Turun raitiotiet, Hämeenlinna 2009. Arkistovalokuva Val 799 3 H.Smedberg & V.Määttä 1921, TMK.

Linnankenttä

- 82 TKHM60, 3. Nikula 1970, 59.
- 83 Linnakaupungin osayleiskaava selostus 2010, Turun kaupunki.
- 84 Nikula 1970, 242. Snellman 1890, 112. Lennqvist 1764, *Leinberg 1890*, V 76. Charta öfver Stapel Staden Åbo 1750, KA. Gadolin, Charta öfver Spalel Staden Åbo 1755, KA.
- 85 Nikula 1970, 43.
- 86 Nikula 1971, 617.
- 87 Nikula 1971, 663-664. Putkonen 2014, 96. 1775 Kustaa III kielsi paloviinan kotipolton kokonaan ja valmistus keskitettiin muutamaasi suuriin polttimoihin, jotka perustettiin pääosin vanhoihin kuninkaanlinnoin, ja myös Turkuun. Pohjoissiipeen sijoitettiin 12 rankkipannua ja jäähdytysammio sekä 6 ”kirkastuspanna”. Eteläsiipeen tehtiin mallastamo ja linnan kirkon alla

- oleva iso huone otettiin varastoksi. Koillistornissa sijainneen jäähdyttämön pumppaamoa käytettiin hevoskierron voimalla. Kruunun viinamonopoli lakkautettiin jo 1787.
- 88 1770-luvun lopun (?) piirustus Linnan pohjakerros ympäristöineen, Turun maanmittauskonttori, KA. Valokuva 7482, TMK.
- 89 Nikula 1970, 71.
- 90 Nikula 1971, 395. Maaherran viljelykset 1730 on esitetty D.Ekmanin kartassa (kuva sivulla 395).
- 91 Nikula 1970, 74, 250. Kartta ja selostus Tillberg 1800, RakH A105 69/25, KA. Valokuva Turun linna, Von Kügelgren sepialaveeraus 1818, alkuper. TMM11433, neg 50481, TMK.
- 92 Kartta Turun kaupungin uusi asemakaava 1828, A105:69/28-29, KA.
- 93 Jutikkala 1957, 195-201. Kartta Henr. Wahlroos 1877, RakH A105 69/45-52, KA.
- 94 Arkistovalokuvat RHOTL10000:5.19.1 - RHOTL10000:5.19.89, MV. Diat 2102 - 2140, Antti Suna 1994, MV. Diat 2183-2184 Antti Suna 1993. Diat 2411-2468 Antti Suna 1994, 1996. Diat 2485-2488 Antti Suna 1996, MV. Diat K342/2-345/33 Antti Suna 1994, 1995, MV. Diat 346/15-346/37 (ennen korjausta) Veijo A. Laine 1994, MV.
- 95 Linnakaupungin osayleiskaava selostus 2010, Turun kaupunki. Asemakaava 1953, Ajantasaiset asemakaavat, Turun kaupunki.

Vankilan pihat

- 96 Lilius 2004:1, 75. Ahrenberg 1901, 187. Nikula 1970, 198.
- 97 Ludvig Lindqvist, Uppmätning av Åbo slottshäkte 1867. Situationsplan och plan av första våningen, KA, RakH 56 M 7/3.
- 98 Lilius 2004:2, 132 piirustus Intendetskontorets förslag till reparationer av slottshäktet i Åbo 14.3.1815. KA, RakH 56M 1/15.
- 99 Lilius 2004:1, 306-307. Piirustus Charles Bassi, Förslag till staket för slottshäktet i Åbo 18.10.1815, KA BD 117/98 1816, Lilius 2004:2, 133. Charles Bassi, Förslag till staket för slottshäktet i Åbo 9.11.1816, KA BD 117/98 1816, Lilius 2004:2, 134. Ludvig Lindqvist, Uppmätning av Åbo slottshäkte 1867, situationsplan och plan av första våningen, KA RakH 56M 7/3, Lilius 2004:2, 142.

- 100 Lilius 2004:1, 310.
 101 Lilius 2004:1, 323.
 102 Lilius 2004:1, 307-308, 322-323. Ludvig Lindqvist, KA, RakH 56M 7/3, Lilius 2004:2, 142.
 103 Lilius 2004:1, 318. Ludvig Lindqvist, KA RakH 56M 7/3, Lilius 2004:2, 142.
 104 Lilius 2004:1, 330. Ludvig Lindqvist, KA RakH 56M 7/3, Lilius 2004:2, 142. KA, TMA, Ij:192 Vanhat pohjapiirustukset lämpöjohtojen asennusta varten, Alex. Nyström 1907.
 105 Henr. Wahlroos 1877, A105 69/45-52, KA. Arkistovalokuva HK10000:4489 1890-luku Daniel Nyblin, MV.
 106 Lilius 2004:3, 127.
 107 Kartta Henr. Wahlroos 1877. KA, RakH A105 69/45-52.
 108 Jutikkala 1957, 872-874. Ripatti 2011, 233, 245.
 109 Ripatti 2011, 161, 241, 243, 248. Arkistopiirustus lib 66 Kruununmakasiini, Rancken 1894, KA.

Linnanpuisto ja ulkomuseo

- 110 Ripatti 2011, 132-134.
 111 Ripatti 2011, 243.
 112 Ripatti 2011, 247, 249. Kartta Karta öfver Åbo slott mm, RakH II Iba102, KA. Kartat v. 1876, STO 65/84 kd 1876/2d 27/02, KA ja STO 65/84 kd 1876/38M, KA. Kartoissa on esitetty kruunun ja rautatien alueet. Kartta Henr. Wahlroos 1877 Plankartan öfver Slottet med belägenheten deromkring, Jernvägens hufvud och hamn stationer, samt en del af Åbo stadsplan i Åbo län A105 69/46, KA. Kartta 1883, (pohjana Henr. Wahlroos 1877), Plankartan öfver Slottet med belägenheten deromkring, Jernvägens hufvud och hamn stationer, samt en del af Åbo stadsplan i Åbo län STO 426/43 kd 1883/38M 03/06, KA. Kartta 1896, (pohjana Helge Rancken 1885) Plan af Åbo stlott med omgifvning. Karta öfver ett, i grund af utaf Kejserliga Senaten den 7 Oktober 1884 stadfästadt egoutbyte emellan statsverket och Åbo stad, Jernvägs styrelsen i Finland tillfallet jordområde. KA, STO 1299/313 ad 1896/2D 19/15.
 113 Drake 1995, 114, piirustus Förslag till parkanläggning för ett Friluftsmuseum vid Åbo Slott, Hammarberg 1901. Valokuva TMK, RF970566.
 114 Drake 1995, 114-117. Jutikkala 1957, 875. Juha Leino, Linnanpuisto, 2011, Turun kaupunki, vapaa-aika, Linnanpuisto www-sivu: <http://www.turku.fi>. Museovirasto, RKY 2009. Aalto 2015, 32-33, 42-43. Arkistovalokuvat Welin, Bagarla 42313-42315 ja 4757 ja Vänrikki Stoolin tupa Welin, 9229-9230, TMK.
 115 TKHM 50, 66.

Tutkimukset ja kaivaukset sekä kunnostustoimenpiteet linnan ympäristössä 1900-luvun loppupuolella ja 2000-luvulla

- 116 Gardberg 1959, 46. Gardberg 1950, Esilinnan eteläpuolelle vuonna 1950 tehty kaivaus, MV 9449. Arkistopiirustukset 853.21.1440, 853.21.1441 Erik Bryggman, Pannuhuone 11.1.1950. Arkistovalokuvat RHOTL1212 - RHOTL1215, RHOTL1270, MV.
 117 Kaivausraportti Helena Soiri, Maria Merikanto, Kaivaukset Turun linnan esilinnan eteläsiiven länsiosassa syys-joulukuussa 1974, MV 144695. Arkistopiirustukset 853.21.1319, 853.21.1320, 853.21.1323 - 853.21.1325, MV. Arkistovalokuvat RHOTL2390, RHOTL2425 - 2491, (ei skannattu). RHOTL2486 - 2498 Paalutustyöt (ei skannattu), MV. Uotila 1998, 34-46.
 118 Arkistovalokuva MV 255/10
 119 Arkistopiirustus 853.21.2562 Asemapiirros, Ins.tsto Matti Leppä Ky, 1991, 1993.
 120 I. Rytkölä, Turun kaupungin ympäristö- ja kaavoitusvirasto, suunnittelutoimisto, Linnanpuisto peruskorjaussuunnitelma, istutukset ja hoitoluokat W 6340005, Tasaus, pinnoitteet ja varusteet W 6340006, 2009.
 121 Antti Suna, digikuvat kansiossa TL puisto 2010: kansiot 2010_05_07 ja 2010_05_10 sähkökaapelikaivanto, 2010_05_10 vesijohto, 2010_05_11 vesijohto, 2010_05_12 vesijohto, 2010_05_14, 2010_05_18, 2010_05_20, 2010_05_21, 2010_05_24, 2010_05_25, 2010_05_26. MV.
 122 Antti Suna, digikuvat kansio 20110517 Ryytipihan valo.
 123 Aalto 2015, s. 33, 35. Arkistovalokuva HK10000:3937, MV. 2/XII-56. 28. "Åbo slott 1913. GG" laatikossa U1110, 48 c Turun linna Åbo Slott 1, MV. Arkistovalokuva 72:2 Kamera-aitta 1954, TMK.
 124 7/8-46, 6/IX-51 (3 valokuvaa) laatikossa U1110, 48c Turun linna Åbo Slott 1, MV.
 125 Gardberg 1959, 477-478
 126 Kaivaukset 1975-1976, MV 146287. Arkistovalokuvat RHOTL10000:5.3.1- RHOTL10000:5.3.73, MV (itäjulkisivu) ja arkistovalokuvat RHOTL10000:5.5.1 - RHOTL10000:5.5.3, MV (kaakkoistorni). Arkistopiirustukset 853.21.1288, 853.21.96 - 853.21.98, MV.
 127 Kaivaukset 1975-1976, MV 146287. Arkistovalokuvat RHOTL10000:5.2.2 - RHOTL10000:5.2.36, MV.
 128 Antti Suna, Pohdintoja Turun linnan liikennejärjestelyjen muuttamismahdollisuuksista 2009. Kansiossa Edusta, Edustan liikenne. Arkistovalokuvat TMK Val 349 351, TMK Val 351, TMK Val 349:357, TMK Val 349 358 C.J. Gardberg 1952. TMK Levy 2869, Welin 1961. TMK Kuultokuva Oy 1964.
 129 Raatikainen 1993, 35. Eero Raatikainen, suunnitelmapiirustus no 823, itäsiiven edustan järjestelysuunnitelma, 1984. Arkistovalokuva RHOTL10000:5.2.1, MV.
 130 Eero Raatikainen, suunnitelmapiirustus no 8718, 20.08.1987

- 131 Arkistovalokuvat Åbo Slott 1913 G.G. MV. Welin 1940-luku(?), TMK.
- 132 Eero Raatikainen, suunnitelmapiirustus no 829, 20.04.1980.
- 133 Antti Suna, digikuvat, kansio 2006_09_13 ilmoitustaulu.
- 134 Antti Suna, digikuvat kansio TL puisto 2010.
- 135 Gardberg 1959, 546-547. Dia 2192 Antti Suna 1993, MV. Arkistovalokuva 349:346 Gardberg 1952, TMK.
- 136 Sähköpostiviesti 10.9.2008 Heikki Virtanen, Kaarin Kurri. Piirustus R6340004_2 Kevyen liikenteen sillat, Turun ympäristö- ja kaavoitusvirasto, Heikki Virtanen 1.9.2008. Arkistovalokuva RHOTL1370 MV, 1952.
- 137 Antti Suna, Turun linnan puiston vallihauta. Vallihaudan kunnostustöiden valvonta 2010, MV. Antti Suna, digikuvat, kansio 2010_03_18.
- 138 I. Rytkölä, Turun kaupungin ympäristö- ja kaavoitusvirasto, suunnittelutoimisto, Linnanpuisto peruskorjaussuunnitelma, istutukset ja hoitoluokat W 6340005, Tasaas, pinnoitteet ja varusteet W 6340006, 2009.
- 139 Arkistopiirustukset 853.21.0413 Pohjoinen ulkopuoli, mitattu 1952 viemärimonttua kaivettaessa. 853.21.0414 ja 853.21.0415 Maaleikkaus linnan pohjoispuolelta Nunnakirkon kohdalla, 1952. Vanhan linnan pohjoispuolella suoritettujen viemärikaivantotöiden yhteydessä tehdyt piirrokset, C.J. Gardberg 1952. Arkistovalokuvat RHOTL1398 - RHOTL1401 Vanhan linnan pohjoispuolelle tehty monttu septic-tankkia varten 1952, MV.
- 140 Arkistovalokuvat RHOTL2108. Arkistopiirustus 853.21.2527 (vuodelta 1985)
- 141 Henry Forsell, Turun keskiaikainen venelöytö Turun linnan luona. Historiallisen ajan arkeologia Suomessa, 1984, 127-130. Arkistovalokuva Dr2014:56, reprenege. 62579, Welin 1973, TMK.
- 142 Turun museokeskus, Opasteksti esilinnan kaivohuoneessa D108.
- 143 Kaivaukset 1975-1976, MV 146287. Arkistovalokuvat K5/12, K5/15, K5/18, MV. Arkistovalokuvat RHOTL10000:5.9.7 - RHOTL10000:5.9.37, RHOTL10000:5.10.1- RHOTL10000:5.10.4, RHOTL10000:5.6.1, MV. Arkistopiirustukset 853.21.1284, 853.21.1282, 853.21.1285, MV. Löydöt voisivat mahdollisesti olla niitä rakennelmia, jotka on merkitty 1770-luvun lopun (?) piirustukseen Linnan pohjakerros ympäristöineen, Turun maanmittauskonttori, KA. Valokuva 7482, TMK. Ks. sivu 80. [kirjoittajan huom]
- 144 Kaivaukset 1975-1976, MV 146287(selostus ja mittauspiirustukset). Arkistopiirustukset MV 853.21.1281, 853.21.1282, 853.21.1284 - 853.21.1286. Arkistovalokuvat RHOTL10000:5.9.23, RHOTL10000:5.9.24, RHOTL10000:5.9.27, MV.
- 145 Arkistopiirustus 853.21.3082, MV. Diat 2232 - 2234 Ilmo Kajala 1986, MV. Arkistopiirustus V-1 Vesi- ja viemärijohdot, Insinööritoimisto Åke Jokela, 1988 (piirretty uudelleen 1988).
- 146 Arkistovalokuvat MV RHOTL K122/32-K122/34, RHOTL10000:5.10.6- RHOTL10000:5.10.10, MV.
- 147 Arkistopiirustus 8939 Huoltosilta, porras ja nosturi, Eero Raatikainen, 1989. Paikalta purettiin vanhempi puinen vuonna 1959 rakennettu huoltosilta. Arkistopiirustus 853.21.2759 Olli Kestilä 1959. Arkistovalokuva RHOTL10000:5.13.2, MV.
- 148 Leena Venhe, Turun linnaa koskevat muistiinpanot vuosilta 1989-1991, MV RHOTL. Antti Suna, Kertomus lastauslaiturikaivauksesta ja kaapelikaivannosta 1990, muistio. Leena Venhe, muistiinpanot 1991-1992. Sähkökaapelikaivannosta todetaan " Maata ei seulottu, koska kaivanto tehtiin entisen sähkökaapeliojan kohdalle vanhaa kaapelia seuraten." Arkistopiirustukset 853.21.0906 ja 853.21.0907 Lastauslaiturin kaivauspiirros, pohja 1/20, L. Venhe, 1990, MV. 853.21.0908 Lastauslaiturin kaivanto, itäprofiili 1/20, L. Venhe 1990, MV. Arkistovalokuvat RHOTL K125/16, K125/17 Leena Venhe 1990, MV. K125/27, K125/28 Antti Suna 1990, MV. K332/29 - K332/30 Päälinnan pohjoispuoli, sähkökaapelikaivanto 1991 Leena Venhe, MV.
- 149 Portaen rakennustyön toteutti Restart Oy 2015. Puurakenteet käsiteltiin Roslagin mahongilla, sävy hiili.
- 150 Arkistokuvat K337/2 - K337/4 Päälinnan pohjoispuoli, sadevesipesän kaivanto, 1993 Antti Suna, MV.
- 151 Antti Suna, digikuvat, kansio 2004_11 sadevesiviemäri, MV.
- 152 Antti Suna, digikuvat, kansio TL 2006_01_13 sortuma, MV.
- 153 Antti Suna, digikuvat kansiot 2010_05_06, 2010_05_07 ja 2010_05_10 sähkökaapelikaivanto.

Alueen asemakaavat

- 154 Mikael Sundman, Mona Schalin toim, Bertel Jung, Suurkaupungin hahmottaja, Helsinki 1988, 80-81. Kari Hintsala, Toteutumatonta Turkua. Kaponieeri 18.11.2011. Emilia Karppinen, "Så mycket kunde göras av Åbo" - Satamakysymys ja sadan vuoden takainen haave Turusta kansainvälisen kaupan keskuksena, Turun kaupunki, kaupunkitutkimusohjelma, Tutkimuskatsauksia 3/2015. Bertel Jung, Turun kaupungin asemakartta 1922, KA.
- 155 Linnakaupungin osayleiskaava selostus 2010, Turun kaupunki. Turun kaupungin asemakartta 1928, KA.
- 156 Raatikainen 1994, 35
- 157 Turun kaupunki. Ajantasaiset asemakaavat. www-sivu.
- 158 Linnakaupungin osayleiskaava selostus 2010, Turun kaupunki.
- 159 Yle uutiset 28.05.2019.

LÄHTEET

Arkistot

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

- Maanmittaushallituksen arkisto, karttakokoelma
- Rakennushallituksen arkisto, piirustuskokoelma
- Senaatin talousosaston arkisto, AD- ja KD-aktikartat ja piirustukset
- Sotilaskartat

Turun maakunta-arkisto, Turku (KA / TMA)

- Turun ja Porin lääninhallituksen kartat ja piirustukset
- Turun ja Porin lääninrakennuskonttorin arkisto, kartat ja piirustukset
- Turun ja Porin läänin maanmittausarkisto III

Vanha Turku kokoelma

Maanmittaushallituksen arkisto, karttakokoelma

Museovirasto, Helsinki (MV)

- Historian kuvakokoelma(HK)
- Rakennushistorian kuvakokoelma (RHOTL, RHO)
- Kulttuuriympäristön piirustuskokoelma
- Museoviraston tutkimuskertomukset
- Korjaustöiden valtuuskunnan pöytäkirjat, Turun linnan työryhmän pöytäkirjat, Hoitokunnan pöytäkirjat, Työmaakokousten pöytäkirjat
- Työmaapäiväkirjat
- Korjaus- ja huoltotöiden pöytäkirjat ja suunnitelmat

Ruotsin sota-arkisto, Krigsarkivet (KrA), karttakokoelma

Turun museokeskus, Turku (TMK)

- Kuva-arkisto, valokuvakokoelma
- Karttakokoelma
- Piirustusarkisto

Suomen rautatiemuseo (SRM), kuva-arkisto

Painetut lähteet

- Aalto, Petri, Turku vanhoissa postikorteissa. Keuruu 2015.
- Aarnipuu, Petja, Turun linna kerrottuna ja kertovana tilana. Helsinki 2008.
- Ahrenberg, Jac, Ur Åbo slotts byggnadshistoria. Anteckningar och paralleller i anledning af frågan om Åbo slotts restauration. Helsinki 1901.
- Bryggman, Erik & Cleve, Nils, Turun linnan entistämisehdotus. Arkkitehti Arkkitekten 1944.
- Drake, Knut, Herrekällaren i Åbo slott, Turun linnan herrainkellari. *ABOA vuosikirja* 48/1984 (1986).
- Drake, Knut, Turun linna. *Suomen historia* 2. 1985.
- Drake, Knut, Die Baugeschichte der Burg Turku vor 1400. *Castella maris Baltici* 1. AMAFI. Ekenäs 1993.
- Drake, Knut, likka Kronqvists tolkning av Åbo slotts medeltida byggnadshistoria. *Turun linnan tutkimuksia Åbo slott -studier* 1. Turun maakuntamuseo raportteja 16. Vammala 1994.
- Drake, Knut, Menneisyys nykyisyys tulevaisuus, Turun kaupungin historiallinen museo - Turun maakuntamuseo 1881-1981, Jyväskylä 1995.
- Drake, Knut, Karl Gustavsson och Åbo slott, *Finskt Museum* 1994, s. 73-76. Vammala 1997. (Drake 1997/1)
- Drake, Knut, Turun linna kuningattaren aikaan. *Turku ja Kalmarin unioni, Pohjolan suurvalta ja heräävä leijona*, s. 45-47. Turun maakuntamuseon näyttelyluettelo. Vammala 1997. (Drake 1997/2)
- Drake, Knut, Turun linnan varhainen rakennushistoria. *Turun linna, Turun maakuntamuseo*. Vammala 2000.
- Gardberg, Carl Jacob, Åbo slott under den äldre vasatiden. 1959. [väitöskirja] Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 60. Helsingfors 1960.
- Gardberg, C.J, Turun linna ja sen restaurointi. Turku 1961.
- Gardberg, C.J, Åbo slotts äldsta byggnadsskede i sitt kulturhistoriska sammanhang. Åbo stads historiska museum. Årsskrift 30-31, 1966-1967. Turun linnan vanhin rakennusvaihe ja sen kulttuurihistoriallinen tausta. *TKHM vuosijulkaisu 1966-1967. Turku* 1967.
- Gardberg, C.J, Keskiajan rakennustaide. Linnat ennen tuliaseiden tuloa. *Ars - Suomen taide* 1. 1987.
- Gardberg, C.J. & Welin, P.O., Suomen keskiaikaiset linnat. Keuruu 1993. (4. painos Keuruu 2003)
- Gardberg, C.J, Turun linnan entistämistöiden historiaa. Turun linnan korjaus vuosina 1975-1993 (toim. Eero Raatikainen). *Museoviraston rakennushistorian osaston raportteja* 5. Helsinki 1993.
- Gardberg, C.J, När anlades Åbo slott? *Finskt museum* 1993, s. 120-123, Vammala 1995.
- Glückert et al, Turun linnanniemen muodostuminen. *Turun linnan tutkimuksia Åbo slott -studier* 1. Turun maakuntamuseo raportteja 16. Vammala 1994.
- Jutikkala, Eino, Turun kaupungin historia 1856-1917, I-II, Turku 1957.
- Kostet, Juhani, Åbo, Den geografiska och historiska bakgrunden, s. 3-63. Pihlman, Aki - Kostet, Juhani, Åbo, Medeltidsstaden 3, Den tidiga urbaniseringsprocessens konsekvenser för nutida planering. Åbo Landskapsmuseum. Turku 1986.
- Kostet, Juhani, Cartographia urbium Finnicarium, Suomen kaupunkien kaupunkikartografia 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa. Rovaniemi 1995.

- Kronqvist, Iikka, Den gamla delen av Åbo slott, Historisk översikt. *Arkitektheti* 1944, s. 102–105.
- Kronqvist, Iikka, Turun linna keskiaikana. Helsinki 1946.
- Kronqvist, Iikka, Åbo slott under medeltiden. Helsingfors 1947.
- Kykyri, Marita, Turun linnan esilinnan pihanalaiset rakenteet. *Turun linnan tutkimuksia Åbo slott -studier 1. Turun maakuntamuseon raportteja* 16. Vammala 1994.
- Lennqvist, Eric, Historisk Afhandling om Åbo Slott. 1764. *K.G. Leinberg, Bidrag till kännedom af vårt land V, samlade och utgifna af K.G. Leinberg. Jyväskylä 1880.*
- Lepokorpi, Nina, Turun linna vankilana. *Turun maakuntamuseo, Turun linna.* Vammala 2000.
- Lepokorpi, Nina, Turun linnan vesihuolto, *Turun museokeskus, Vesi kaupungissa ja kulttuurissa.* Turku 2011.
- Lilius, Henrik, Fängelsearkitektur i Finland ca 1635–1845. *Acta Poenologica* 2:1/2004. Helsinki 2004. (Lilius 2004:1)
- Lilius, Henrik, Fängelsearkitektur i Finland ca 1635–1845, Ritningar. *Acta Poenologica* 2:2/2004. Helsinki 2004. (Lilius 2004:2)
- Lilius, Henrik, Fängelsearkitektur i Finland ca 1635–1845, Katalog. *Acta Poenologica* 2:3/2004. Helsinki 2004. (Lilius 2004:3)
- Lovén, Christian, Borgar och befästningar i det medeltida Sverige, 1999.
- Nikula, Oscar, Turun kaupungin historia 1721–1809, I-II, Turku 1970
- Nikula, Oscar ja Sigrid, Turun kaupungin historia 1521–1600 I-II, Turku 1987
- Pihlman, Aki, Turun linnan esilinnan piha kulttuurikerrosten kuvastamat vaiheet ja niiden ajoitus keramiikan perusteella. *Turun linnan tutkimuksia Åbo slott -studier 1. Turun maakuntamuseon raportteja* 16. 1994.
- Putkonen Lauri, Kruununpolttimot kustavilaisella ajalla. *Henrik Lilius & Pekka Kärki, Suomen kaupunkirakentamisen historia.* SKS Helsinki 2014.
- Raatikainen, Eero, Turun linnan korjaus vuosina 1975–1993. Esilinna. Päälinna. *Raatikainen 1993 (toim) Museoviraston rakennushistorian osaston raportteja* 5. 1993.
- Rinne, Juhani, Turun linna. *Iso tietosanakirja* 14. 1938.
- Ripatti, Anna, Jac. Ahrenberg ja historian perintö. Restaurointisuunnitelmat Viipurin ja Turun linnoihin 1800-luvun lopussa. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikauskirja 118. Helsinki 2011.
- Sinisalo, Antero, Myöhäiskeskiaikaiset linnat ja linnoitukset. *Ars - Suomen taide* 1. Helsinki 1987.
- Snellman, A.H., Turun linnan rakennushistorian aineksia. *Analecta Archeologica Fennica* I. Helsinki 1890.
- Suna, Antti, Rakennushistorialliset tutkimukset. Turun linnan korjaus vuosina 1975–1993. *Museoviraston rakennushistorian osaston raportteja* 5. 1993.
- Suna, Antti, Turun linnan kaivaukset 1990-luvun alussa, Arkeologisia kaivauksia Turussa 1990-luvulla. *Turun maakuntamuseo Raportteja* 20, s. 79-90, Tampere 2007.
- Uotila, Kari, Turun linnan esilinna - keskiaikainen rakennushistoria. *Turun linnan tutkimuksia Åbo slott -studier 1. Turun maakuntamuseo raportteja* 16. Vammala 1994.
- Uotila, Kari, Medieval Outer Baileys in Finland. With Special Reference to Turku Castle. *Archaeologia Medii Aevi Finlandiae (AMAF)* III. 1998.
- Turun kaupungin historiallisen museon vuosikirjat (TKHM).

Painamattomat lähteet, tutkimusraportit

Gardberg, C.J. Esilinnan eteläpuolelle vuonna 1950 tehty kaivaus, 1950. MV 9449.

Gardberg, C.J. Eteläsiiven länsipuolella oleva tiilimuuri ("vankila"), 1951. MV 9449.

Gardberg, C.J. Vanhan linnan piha; vuonna 1952 tehty kaivaus eteläsiivestä pohjoissiiven välittömästi pääporrastornin itäpuolella, 1952. MV 9449.

Gardberg, C.J. Vanhan linnan pohjoispuolella suoritettujen viemärikaivantojen yhteydessä tehdyt piirrokset, 1952. MV 9449.

Glückert et, 1992, Turun linnasaaren ja sen lähiympäristön maatumisen ja maaperän historia, 1992. MV 4667.

Jussila, Sari, Turun linna kreivin aikaan. Pro gradu-tutkielma. Turun yliopiston Suomen historian oppiaine. 1994.

Kaivaukset 1975-1976. [Ei allekirjoitusta]. MV 146287.

Rinne, Juhani, Kertomus Turun linnassa v. 1931 kuluessa suoritetuista korjauksista ym. uudistuksista. 1932. MV 9414.

Rinne, Juhani, Övre ringmuren söder om slottet. Eteläiset ulkovarustukset: sisävalti. 1932. Muistiinpanot 1897-1933. MV 9415.

Rinne, Juhani, Nedre ringmuren söder om gamla slottet. Eteläiset ulkovarustukset: ulkovalti. 1932. Muistiinpanot 1897-1933. MV 9415.

Soiri, Helena & Merikanto, Maria, Kaivaukset Turun linnan esilinnan eteläsiiven länsiosassa syys-joulukuussa 1974. MV 144695.

Työmaapäiväkirjat 1.12.1977 – 14.04.1994. MV.

Suna, Antti, Kertomus lastauslaiturikaivauksesta ja kaapelikaivannosta 1990. MV.

Suna, Antti, Turun linnan länsitorni ja läntiset ulkovarustukset, 2013. MV

4066.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. RKY, 2009.

Venhe, Leena, Turun linnaa koskevat muistiinpanot vuosilta 1989-1991 kaivauksista linnan pohjoispuolella. MV.

Vilkanen, Tommi, Turun linnan pajapihan muurin korotus ja kunnostus v. 2009. MV 4068.

Vuotuiset korjaukset vuosina 1935–1974 TKHM vuosikirjojen mukaan -kertoja. Poimintoja Turun historiallisen museon vuosikirjoista. Käsinkirjoitettu. Turun linnan arkisto, MV, RHO.

Willner, Margareta & Vaurio, Riikka, Grävningar vid Åbo slotts Förborgs södra länga, mellan runda och sexkantiga tornet, februari - juli 1974, TMK.

Verkkojulkaisut

Hintsala, Kari, Toteumatonta Turkua. Kaponieeri 18.11.2011.

Karppinen, Emilia, "Så mycket kunde göras av Åbo" - Satamakysymys ja sadan vuoden takainen haave Turusta kansainvälisen kaupan keskuksena, Turun kaupunki, kaupunkitutkimusohjelma, Tutkimuskatsauksia 3/2015.

Leino, Juha, Linnanpuisto. Turun kaupungin kaupunkisuunnittelun www-sivu 28.11.2011. Turun kaupunki. www.turku.fi.

Linnakaupungin osayleiskaava, selostus 2010. Turun kaupunki. www.turku.fi.

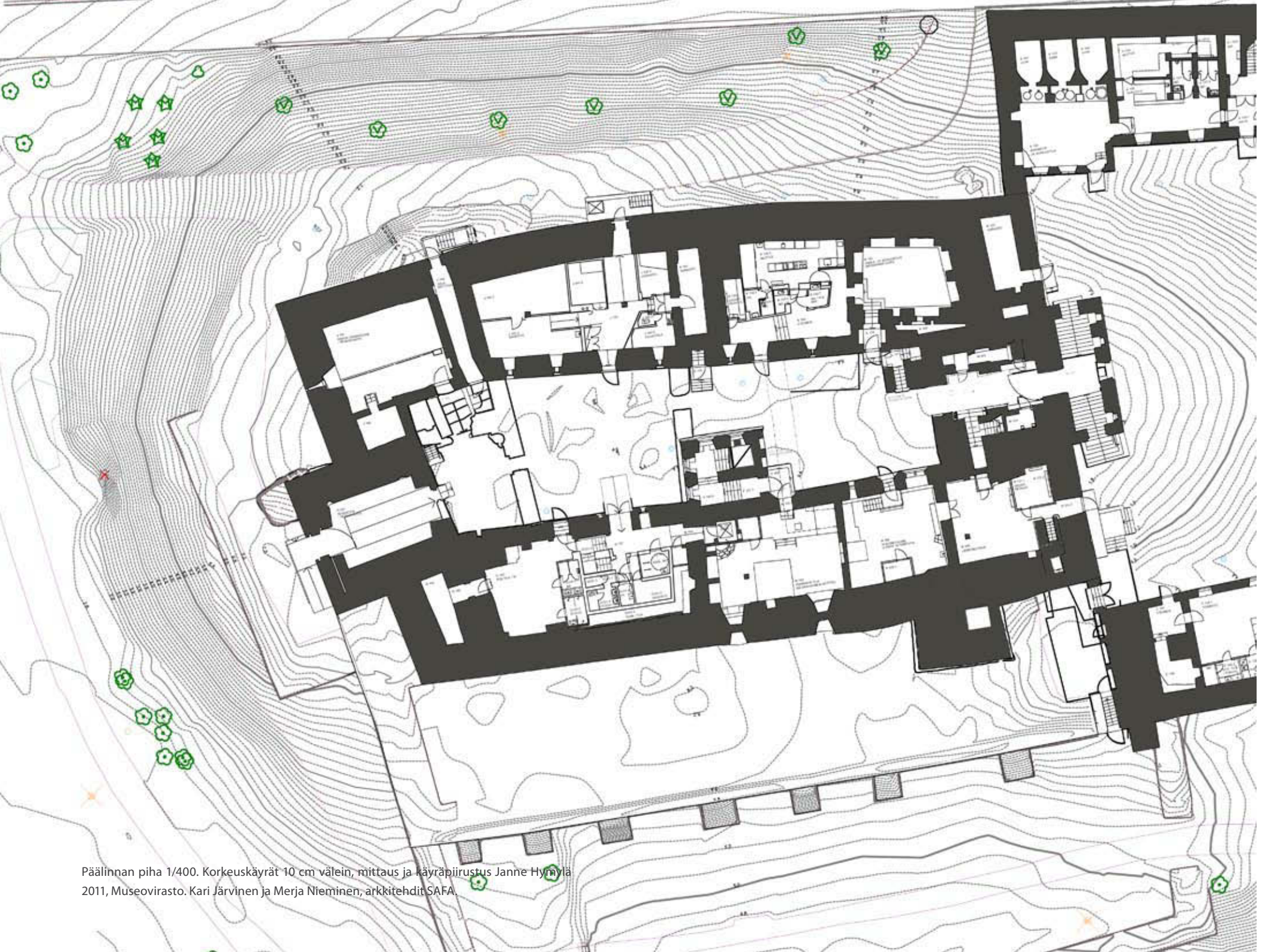
ESILINNAN PIHA / KAIVAUSSALUEET JA -VUODET

Lähteenä on käytetty Museoviraston asiakirjoja sekä Muuritutkimus Ky:n dokumentointipiirustuksia 2016.

Kari Järvinen ja Merja Nieminen, arkkitehdit
SAFA 2019.

- 2016 arkeologinen kaivaus
- 2016 viemärikaivuu
- 1980–1990 salaoja- ym kaivuu
- 1978–1983 arkeologinen kaivaus
- 1978–1983 pintakerrosten kaivaus
- 1970–1980-luku viemäri- ym kaivuu
- 1974–1977 perustusten vahvistus
- 1958 lämpöputki- ym kaivuu

Päälinnan piha 1/400. Korkeuskäyrät 10 cm välein, mittaus ja käyräpiirustus Janne Hymälä
2011, Museovirasto. Kari Järvinen ja Merja Nieminen, arkkitehdit SAFA

Esilinnan piha 1/400. Korkeuskäyrät 10 cm välein, mittaus ja käyräpiirustus Janne Hymylä
2011, Museovirasto. Kari Järvinen ja Merja Nieminen, arkkitehdit SAFA.

Sennott